

קונטרס ברכות

ברכת המצוות

ברכת הריח

ברכות הנהנין

ברכת היין

ברכת המזון

ברכת הגומל

ברכות הברית

קונטרס זה נדפס לע"נ אבי מורי
הרב **אברהם רוזנטל** זצ"ל
ב"ר **יהודה ליב** הנו"מ **חנה** הכ"מ
נלב"ע בשיבה טובה ז"ך אדר תשפ"א
ויהיה הלימוד בקונטרס לזכותו ולע"נ

לתגובות והערות - יואב רוזנטל

תפארת רמות 9\82

ירושלים

02-5868907

מהדורה ב'

סיון ה'תשפ"ב

תוכן הענינים :

- ד - דברי פתיחה והודאה
- ה - ענף א' - בענין ברכת המצוות
- יט - ענף ב' - בענין ברכת הריח וגדר ברכות הנהנין
- כט - ענף ג' - יסוד ברכת המזון
- מה - ענף ד' - גדר ברכת הגומל
- נט - ענף ה' - בענין ברכת היין והטוב והמטיב
- עא - ענף ו' - בענין ברכות הברית
- פא - סיכום הדברים (עם השלמות והוספות)
- צו - חתימה - בענין מים אחרונים (תיכף לנטילה ברכה)

דברי פתיחה ושלמי תודה

במה אקדם ה' אכף לאלקי מרום. מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי.

אודה ה' בכל לבב שזיכני והגיעני עד הלום לגמור קונטרס זה שעוסק ברוב הברכות היסודיות שמקיפות אותנו יום יום, ולבאר את עומקם ושורשם עד מקום שידינו יד כהה מגעת. תם ולא נשלם.

כאן המקום להודות לכל המשתתפים והמסייעים, בראשם הורי היקרים שעמדו לימינו ולעזרתנו תמיד בכל: ברוחניות ובגשמיות. א"מ הרב אברהם זצ"ל ב"ר יהודה ליב הנו"מ חנה הכ"מ, הוא היה איש המעלה, יחיד סגולה, זכה להקים משפחה תורנית מפארה יש מאין ממש. רבבות רבבות נעזרו בידע, בחכמה ובעצות שלו. ורבים רבים הציל ממות לחיים. איש חסד מופלא, וכמו שאמר עליו האדמו"ר מסקולען זצ"ל "חסד לאברהם". אדם חכם ומקורי בכל תחומי החיים. תבדל לחיים טובים א"מ מרת חיה תליט"א שמסורה לכל בלב ונפש ולא חושבת טובת עצמה. אשת חיל עטרת בעלה. בעלת מידות חסד וצניעות מופלגים. יעזרה ה' בכל ויאריך שנותיה בטוב ובנעימים בבריאות גופא ונהורא מעליא ובכל מילי דמיטב, ותרוה רוב נחת דקדושה מכל יוצאי חלציה, וישלח לה רפואה שלימה לכל אבריה בתושח"י.

ברכה לראש משביר לכ"ק אדמו"ר מקרלין סטולין שליט"א אשר נושא על כתפיו את משא הקהילה הקדושה ומוסר נפשו לכוונם לתורה ועבודה בדרך הסלולה מרבותינו הק'. יאריך ה' ימיו בבריאות ויצליח בכל אשר יעשה ונזכה לקבל פני משיח צדקנו במהרה בימינו ובראשנו מלכנו. אציב מצבת זכרון לחמי הרב יצחק גרשון המבורגר בעהמ"ח ספר יגיה אור ג"ח שהיה מגיד שיעור ומשגיח בכמה וכמה ישיבות קדושות, ולחמותי מרת חיה בת הרב ישראל יעקב וינברג זקן מלמדי התינוקות בירושלים זכר צדיקים לברכה, אשר כל חייהם היו קודש לתורה ועבוד"ה, וזכו שכל ילדיהם חתניהם וצאצאיהם בני תורה והולכים בדרך ישראל סבא.

תודה מיוחדת אביע לאשתי היקרה שזכיתי בה לעזר, ושטרחה לגדל כל צאצאינו לתורה וירא"ש, ועל שהיא מאפשרת לי לשבת ללמוד במנוחת הדעת ומשתדלת להסיר כל הטרדות, ישלם ה' שכרה ותהי משכורתה שלימה. ויה"ר שזוכה לרוב נחת דקדושה מצאצאינו וצאצאי צאצאינו.

הקונטרס שזכיתי להגיש כאן, מעט הכמות ורב האיכות, הושקעה בו עבודה רבה, והשתדלתי לרכז בו את יסודות הברכות שאנו אומרים יום יום. הרבה קטעים בו מכילים בקצרה חומר שיכול להדפס כנושא בפנ"ע, אולם הוכרתי לקצר ככל האפשר כדי לא לחרוג ממסגרת הנושאים העיקריים, ועכ"ז השתדלתי להביא את מירב מראי המקומות ולהקיף כל נושא כפי יכולתי הדלה, ויהיה עכ"פ תועלת למי שרוצה לעיין שימצא כפי חשקו. ואבקש מהלומדים שיעיינו היטב בדברים ולא בדרך העברה בעלמא, מכיון שכתבתי בקיצור גדול ובהעמקה מרובה. ואקווה שיהיה קונטרס זה לתועלת, ישוטטו רבים ותרבה הדעת. (דניאל יב, ד).

ויתברכו כל הלומדים בו בשמחות ובכל טוב סלה. אכי"ר.

קונטרס ברכות

ענף א

בענין ברכת המצות

במפה. וע"ע תוד"ה ולא (חולין קז.). וברכת השבח והודאה היא כשמה להודות ולשבח לקב"ה על מה שעושה עבור האדם (ולכן הברכה שם היא לאחריה, וכמבואר בפסחים קיז: ובמשנה בברכות נד. שהודאה על העבר, ע"ש. ועי' חרדים פ"ד מ"ע מד"ק התלויות בפה אות יג ש"ברכת השבח לשעבר", וע"ש אות יב יד. ועע"ה במשנ"ב סי' ריט ס"ק א וסי' תרפב ס"ק ז ובביאו"ה סי' תקנז ד"ה בבונה בשם הירושלמי**).

אמנם ענין ברכת המצות צ"ב, מה טעם ראו חכמים צורך לתקן ברכה זו? (ולכאו' אין זה מטעם הודאה על שזיכנו במצותיו, דהרי מברכים דוקא קודם קיום המצוה ולא לאחריה, ודלא כברכות ההודאה השונות!). ויש לבאר 1. מה הענין והמהות של ברכה זו, 2. ומה היא מוסיפה, 3. ומהיכן למדו חכמים שצריך לעשות כן (ולא סגי בקיום המצוה

חכמים תקנו ג' סוגי ברכות עיקריים: ברכות הנהנין, ברכות המצוות, וברכות שבח והודאה. ויש חילוק ביניהם, דברכת הנהנין הוא לפני ואחרי ההנאה, וברכות השבח וההודאה הם לאחר המעשה, וברכת המצוות דוקא לפני המצוה. (ועי' בזה במאירי בפסחים ז: ומקורו מהרמב"ם פ"א מברכות ה"ד ע"ש).

והנה ענין ברכות הנהנין מבואר, דמי שנהנה צריך ליתן תודה לקב"ה על הנאתו, וזהו הברכה שאחריה, ומה שמברכים לפניו הוא מטעם "מעילה" כמבואר בברכות (לה). ויש פ"ו יעו"ש. [ויש עוד לעיין בברכות (כא.) בק"ו דריו"ח, ושם (מת:) בברייתא. ועע"ה בתוד"ה ולא (סוכה כו:). * ואכמ"ל. ועכ"פ עיקר ברכת הנהנין הוא לאחריה ושם יש שיעור כזית או כביצה, משא"כ לפניו אין לו שיעור כמש"כ רש"י סוכה שם ד"ה נטלו

* ועי' תוד"ה ולא (יומא עט.) "גילוי מלתא בעלמא" כו', ע"ש. וע"ע ירושלמי ברכות (נב) ומגילה (כח: כט.) שמביא כל הדעות יחד.

** ועי' ירושלמי תענית י.

אות ב) הרכו להקשות על רש"י, אבל נראה שכוונת רש"י הוא לפשוטו של מקרא, דלמעייין בפרשת האזינו מתבאר שפסוק ראשון ושני הם פתיחה לשירה, ועיקר ענין השירה עצמה מתחיל מפסוק ד' הצור תמים פעלו שמתחיל לשבח הקב"ה ולתאר ימות עולם וכו', ואילו פסוק ג' אין לו מובן לכאור' מה נכנס שם לפני השירה, וע"ז פירש"י שכאן אמר משה ברכת התורה לפני שהתחיל בד"ת דשירת האזינו, יעושה. והגם שנלמדים משם עוד דברים, עכ"פ עיקר הפסוק נאמר אז בזמן שירת האזינו בתור ברכת התורה לפניה, זהו פשוטו של מקרא ואין שם שום קושיא על רש"י, ומבואר כ"ז למעייין בפנים הפרשה שם. ועע"ה בחרדים פ"ד מ"ע מד"ק התלויות בפה אות טז. ואכמ"ל].

ומשם יש פתח ויסוד לבאר ולהאיר סוגיין, דלגבי חיוב ברכת המזון נקטה התורה לשון "ברכה", אבל לגבי ברכת התורה הלשון הוא - "שם ה' אקרא" ! דהיינו המהות של ברכת התורה (שהיא ברכת המצוות, ועי' בזה בלבוש סי' מז סעי' ו' באורך ובאליה רבה שם * ואכמ"ל) - הוא "לקרוא בשם ה'". [ועי' היטב בלשון הגמ' ביומא (לז). על פסוק זה - כי שם ה' אקרא כו' בשעה שאני מזכיר שמו של הקב"ה" !]. וההסבר הוא

עצמה הכתובה בתורה בלא הוספות). 4. וגם מדוע תיקנו כאן בשונה משאר ברכות דוקא לפני ולא אחרי? (ואינו דומה לברכות הנהנין לפני, דשם הוא להתיר המעילה כנ"ל, אבל מצוות לאו ליהנות ניתנו. וע"ה בספר החינוך אמצע מצוה תל בחילוק שברכת המזון לאחריו וברכת התורה לפניו, וע"ע בזה במשך חכמה פר' עקב דברים ח, עה"פ ואכלת כו'. וע"ה ברא"ש חולין פ"ו סוס"י ו, ואכמ"ל). 5. וגם למה בחלק מהמצוות תיקנו ברכה ובחלק לא? וכל זה טעון ביאור עמוק ונרחב.

והנראה בביאור שורש הענין, דהנה בברכות (כא.) איתא: אמר רב יהודה מנין לברכת המזון לאחריה מן התורה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת" מנין לברכת התורה לפניה מן התורה שנאמר "כי שם ה' אקרא" הבו גדל לאלהינו. ע"כ. ופירש"י ד"ה כי שם ה' אקרא - כשבא משה לפתוח בדברי שירה אמר להם לישראל "אני אברך תחלה", ואתם ענו אחרי אמן, "כי שם ה' אקרא בברכה", אתם הבו גדול לאלהינו באמן, הכי מפרשי לה במסכת יומא (לז). עכ"ל.

[יש להעיר דהנה האחרונים (עי' בפר"ח או"ח סי' מז אות א וברש"ש בברכות שם ובהעמק שאלה שאילתא קטו וע"ע בצל"ח בברכות שם ובאבי עזרי פ"ד מברכות ה"ב

* וע"ה בערבי נחל פר' האזינו דרוש ד שברכת התורה היא ברכה כללית על כלליות התורה, וברכות המצוות הן ברכות פרטיות. יעושה.

ובאמת כל זה הוא משנה מפורשת במעשר שני (פ"ה מי"א) - לא שכחתי מלברך "ומלהזכיר שמך" עליו! ומבואר שברכת המצוות דמעשר שני גדרה הוא "הזכרת שם ה'" על המצוה! [וע"ע רש"י בסוכה (לו): ד"ה אלא לרב] - דהא מצוה הדורה בעינין, "הואיל ומזכיר שם שמים עליו" ואכמ"ל]. וע"ה בשפתי צדיק (פר' כי תבא אות יח יז) בענין הברכה דמעשר (אי הוי דאורייתא) ובענין עובר לעשייתן.***

[וכעין זה מצינו בברכת כהנים, שמהלך הברכה שם הוא שהכהנים מחילים שם ה' על עם ישראל, והשם מברכם! וכמש"כ בפר' נשא (במדבר ו, כז) "ושמו את שמי על בני"י", ואני אברכם (פירש"י - לישראל). ונמצא שגורם הברכה הוא שם ה'! וכמש"כ (שמות כ, כא) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך. וע"ה רש"י בסוטה (לח:): ד"ה ושמו את שמי, (וד"ה ואברכה), וע"ש עוד (ע"א) תוד"ה הרי. וע"ע מש"כ בסו"ד לקמן מהגמ' בסוטה (מ). ורש"י שם ד"ה אינו אלא. ודו"ק. ויעו' היטב במשנ"ב (סי' קכח ס"ק קמו) בשם הרמב"ם, ובבאר היטב (ס"ק סו) בשם הרלב"ח. ודו"ק ואכמ"ל].

ומצאנו בחז"ל שתורה בלי ברכה לפניה הוא גדר תורה אחר ופחות מאשר תורה

דהנה התורה צייתה לעשות את "מעשה המצוה", אמנם האופן והתוכן של המצוה תלוי באדם, ואותה מצוה אפשר לעשות עם כוונה או בלעדיה, ושתייה נחשבות מצוות, אבל המרחק ביניהם הוא שמים וארץ! (כמבואר לקמן מהגמ' בפסחים נ:). ועל כן באו חכמים ותיקנו לברך לפני עשיית המצוה כדי לרומם ולקדש את המצוה! (וכדוגמת הפרשת קרבן, שע"י שקורין שם ה' * על בהמה מגושמת היא מתקדשת בקדושת קרבן עליונה וזוכה לעלות על רצון מזבחי, כן הוא במצוה - שע"י הברכה נקרא "שם ה'" על המצוה ונותן לה תוכן פנימי מקודש!). ולכן ברכת המצוה היא דוקא קודם עשיית המצוה עובר לעשייתה, או כל זמן שהמצוה עדיין נמשכת (כמבואר בריטב"א בפסחים ריש ז: ע"ש ובתוד"ה בעידנא שם וע"ע תוד"ה עובר סוכה לט. וברא"ש שם פ"ד סי' ג ועי' באה"ט סי' ריד ס"ק א), אבל אין מקום לברך אחר שהמצוה נגמרה. ודו"ק. והמקור לברכת המצוות הוא מברכת התורה (וכ"כ בנשמת אדם כלל ה אות ה וכן הוא להדיא בירושלמי ריש פ"ו מברכות מא: עש"ה ובמפרשים שם *), ובמדויק נכתב בתורה בלשון "שם ה' אקרא" ולא בלשון "ברכה" כברכת המזון. [ויש לדייק לשון הפסוק שנלמד משם דין "עובר לעשייתן" (בפסחים ז:). - וה"י

בראשם. ודו"ק היטב!].***

* [יעו' ה בד"ק של התפארת שלמה (פר' ויקרא ענין שלישי) ודו"ק].

** ועע"ה בירושלמי מגילה כט. "אלא לרבים כו'".

*** והנה שורש דברינו (שברכה יוצרת כוונה) נראה שהוא גמ' מפורשת בפסחים (ריש קיד:). ועע"ה רש"י רשב"ם ותוס' (ד"ה זאת)! **** יעו' ה בתמורה (ג:). שיש הו"א שאסור להזכיר שם שמים אפילו בשבועת אמת (הגם שצריך להשבע לפייס את חברו, עכ"ז ילקה עליה! ע"ש רש"י ד"ה לפייס). אבל לקיים המצוות מותר לכתחילה להשבע (ונלמד מפסוק דדברי קבלה). וע"פ מש"כ כאן ה"ז מבואר, דבמצוה ארובה יש ענין להזכיר שם שמים עליה, ומקדש המצוה, והוה ענין ברכת המצוות כמשנ"ת. ודו"ק. ועי' חרדים (פ"ד מ"ע מה"ת התלויות בפה אות נה).

במשנ"ב ס' מז ס"ק ב שלימוד בלי ברכת התורה הוא כ"שאר חכמות", ע"ש באורך. וע"ע שם היטב כב"ח דברים נפלאים ונשגבים, ובשפתי צדיק פר' וילך אות א העיד בשם הח' הרי"מ שהרה"ק רמ"מ מרימינוב היה לומד כל יום את דברי הב"ח הללו). ומבואר שהגם שעסקו בתורה עד כדי כך שהחכמים והנביאים לא ידעו למה אבדה הארץ, עכ"ז עצם זה שלא בירכו שינה כל מהות הלימוד, והפכו לתורה שלא לשמה! והן הן הדברים. ועי' בתורת חיים בב"מ שם.*

[והחילוק בין מצוה לשמה למצוה שלא לשמה יעויין בפסחים (נ): שזה "מעל שמים" וזה "עד שמים".* והביאור הוא ע"פ מה שמפורסם בשם הרבי ר' זושא זצ"ל (בספר סיפורים נוראים מונקץ' תרע"ב עמ' כא). על התוס' בחולין (ז: ד"ה ויש יעושה"ה) דמעשה המצוה יוצר גוף המלאך וכוונת המצוה יוצרת את נשמת המלאך שיוצא מהמצוה, ומצוה שלא לשמה הוא גוף המלאך בלא נשמה, (ועי' ערבי נחל פר' חקת דרוש א, ובבעש"ט ע"ה ת פר' נח אות לג, ובמקנה קידושין מ. בענין מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה), ואמנם הוא נחשב "מצוה" אבל רק "עד השמים" (דעדיין שייך לארץ הגשמית), וע"י הכוונה והדיבור (הברכה) שהוא מחלק הנשמה ה"ז מעלה

שבירכו עליה! יעו' ב"מ (פה.) אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ דבר זה אמרו חכמים ולא פירושוו אמרו נביאים ולא פירושוו עד שפירושו הקדוש ברוך הוא בעצמו שנאמר ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם אמר רב יהודה אמר רב שלא ברכו בתורה תחילה. ופירש הר"ן בנדרים (פא.) דבר זה נשאל לחכמים וכו' ולא פרשוהו - מדכתי' ויאמר ה' על עזבם את תורתי מכלל דליכא דידע להדורי טעמא אלא קודשא בריך הוא בלחוד ומצאתי במגילת סתרים של ה"ר יונה ז"ל דקרא הכי דייק דעל שלא ברכו בתורה תחילה אבדה הארץ דאם איתא על עזבם את תורתי כפשטא משמע שעזבו את התורה ולא היו עוסקין בה כשנשאל לחכמים ולנביאים למה לא פרשוהו והלא דבר גלוי היה וקל לפרש אלא ודאי עוסקין היו בתורה תמיד ולפיכך היו חכמים ונביאים תמהים על מה אבדה הארץ עד שפרשו הקב"ה בעצמו שהוא יודע מעמקי הלב שלא היו מברכין בתורה תחלה כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כ"כ שיהא ראוי לברך עליה "שלא היו עוסקים בה לשמה" ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה והיינו לא הלכו בה כלומר "בכוונתה ולשמה" אלו דברי הרב החסיד ז"ל והם נאים ראויין למי שאמרם. עכ"ל. (וע"ע

* ועי' בשעה"צ (סי' קלז אות יז) שקריאת התורה בלא ברכה - חסר בקריאה! [ועי' תפארת ישראל למהר"ל (פי"א) וערבי נחל (וישלח דרוש א) בענין תורה לשמה]. וע"ע ירושלמי מגילה (כט) שתורה בלי ברכה - נחשב "קרחות". וע"ע רא"ש מגילה (פ"ג סי' ג) בשם הירושלמי שתורה בלי ברכה אינה תמימה!

** (ועמש"כ בזה רבינו בחיי פר' יתרו כו).
*** ומוזכר בנועם אלימלך פר' מצורע ענין ד', וע"ע שמן ראש פר' שקלים תשס"ג, ועי' עטרת ישועה פר' תולדות אות ה, ובנועם מגדים ריש פר' בלק בשם ר' שמעלקא.

(שער נח בשם ספר הישר) קב הישר (פ"ח) פלא יועץ (ערך ברכות, הכנה, חברה, כוונה) בן איש חי (הלכות שנה א' ריש בהעלותך), וע"ע נועם אלימלך (סו"פ בלק) תולדות יעקב יצחק (פר' תולדות אות ו, יתרו ו, ויקרא ב, קדושים ז, האזינו ב) תניא (ח"א פל"ח) מאור ושמש (פר' בהעלותך) מאור עינים (סו"פ פנחס) עבודת ישראל (לשבת הגדול קטע ראשון) ישמח ישראל (סו"פ החודש) שם משמאל (במדבר תרע"ג ענין ראשון) ואמרי אמת (שבועות תרע"ו עה"פ לא יהיה לך). וע"ע רב"ח פר' מסעי (במדבר לה, יא) בענין מעשה בלי כוונה.***

ולפי מש"כ יוצא שהברכה היא חלק מקיום המצוה (ולא דבר נפרד בפנ"ע "לברך לקב"ה על קיום המצוה" כמו ברכות הנהנין). ויעו' היטב בתוד"ה וחיבו (ב"ק צא): "דמצוה וברכה הכל אחד!" וע"ש באורך במש"כ ואכמ"ל.***

והנה בנוסח הברכה "ברוך אתה ה' כו', בברכות הנהנין וההודאה עיקר הדגש הוא המילים "ברוך אתה" ("וברכת"), אבל בברכת המצוות יוצא ע"פ דברינו שהעיקר הוא ה'"שם ה' אקרא", וגם שונה נוסח הברכה ונוסף בה "אשר קדשנו במצוותיו", דזהו עיקר הברכה (לעורר הקדושה) וכמשנ"ת. ויש להוסיף שבאופן כללי זהו גם

המצוה "מעל שמים". (ויעו' בדברי רבינו בחיי בהקדמה לפר' עקב מובא לקמן, ומש"כ פר' יתרו שמות כו, ועי' שפתי צדיק פר' שלח אות ג). ודו"ק. וע"ע בשפתי צדיק (וירא סוף אות יח ויקהל אות ופקודי אות ז קרח אות יב כי תצא אות כז) בשם הזוה"ק (ח"ב דף רי): שממעשה המצוה נעשה מלבוש לנשמה בג"ע התחתון, ומכוונת המצוה ורצון הלב נעשה מלבוש בג"ע העליון! ועי' בחובת הלבבות שער הבטחון (סופ"ד בפ' החלק השישי) בענין מעשי המצוות (הנגלים) וכוונתם (הנסתרות), ובשם משמאל (ריש סוכות שנת תערב) שהאריך שמה שזכר העוה"ז ומזה שזכר העוה"ב. וע"ע בדברי משה (פר' יתרו ענין שלישי עה"פ בחודש השלישי ד"ה אמנם וד"ה אך). והם הם הדברים כמבואר למעיין המעמיק.

[יש להוסיף לכאן את האימרה דמרגלא בפומייהו דאינשי "תפילה (או מצוה) בלא כוונה כגוף בלי נשמה"! * מובא באברבנל (אבות פ"ב מי"ג) וע"ש במדרש שמואל, וע"ע פרדס רימונים (שער לא פ"ה ופ"ט) חסד לאברהם (מעין ד נהר יח) פנים יפות (בראשית מט, כא) בשם השל"ה (מסכת תמיד פרק נר מצוה ח') תיקונים חדשים (תיקונא תמינאה) כתב סופר (בראשית ויט) דרושי הצ"ח אהבת ציון (דרוש ג) עקידת יצחק

* עי' בחובת הלבבות (שער חשבון הנפש פ"ג) - ודע, כי המלות תהיינה בלשון כקליפה, והעיון במלות כלב, והתפילה כגוף, והעיון כרוח. וכשיתפלה המתפלל בלשונו, ולבו טרוד בזולת ענין התפילה. תהיה תפילתו "גוף בלא רוח וקליפה בלא לב". ** וע"ש שהעיקר הוא הלב. וע"ע חרדים (פ"א מ"ע מה"ת התלויות בלב אות יז, ופ"ד מ"ע מה"ת התלויות בפה אות נ). וע"ע בחרדים (פ"ד דברי כבושין עמ' 215) שקריאת מלות התפילה וק"ש מתקנות רמ"ח אברי הגוף, והכוונה מתקנת אברי הנשמה! *** (וע"ה במשנ"ב (סי' תרמג ס"ק א ב ג) ומבואר שעיקר חלות המצוה היא אחר ברכת המצוה, ולכן מברך זמן אחרי ברכת המצוה! (וע"ע סי' תרמד סעי' א וסי' תרנא סעי' ה שברכת המצוה קודמת לשהחיינו). וע"ה בשעה"צ (סי' תלב אות ו). ודו"ק.

החילוק בין הברכות בגבולין - שבהם העיקר הוא לתת שבח והודאה לקב"ה על מה שגמלנו ולכן עונים אמן שהדברים ייאמנו ויתקיימו, לבין הברכות במקדש - שבו התגלות כבוד השכינה - ועיקר הברכה שם הוא עצם הזכרת השם (ולכן אומרים שם השם המפורש), ומה"ט עונים במקדש "ברוך שם כבוד מלכותו לע"ו" במקום אמן! ודו"ק. וכ"ז נלמד מ"הבו גודל" לאלוקינו. ועי' ברש"י בפר' האזינו שם (פס' ג) שבשכמל"ו שבמקדש שייך במיוחד ל"שם ה'" אקרא, עש"ה. ועי' במהר"ל בנצח ישראל (פמ"ד) ובמהרש"א בח"א (סוטה ריש מ:). וע"ע בתוס' אנשי שם על המשנה סוף ברכות (פ"ט מ"ה) כל חותמי ברכות כו' בסו"ד, וברבינו בחיי פר' בשלח (שמות יד, לא בסופו). ועי' תו"י ד"ה ברוך (יומא סט:). וע"ע ברש"ש (תענית טו: על רש"י ד"ה אלא בשער מזרח). וע"ע בריטב"א שם ובמאירי (שבשכמל"ו קשור להזכרת השם המפורש)). ועי' משנ"ב (סי' קכד ס"ק כד).

וע"פ יסוד דברינו מתבאר גמ' סתומה במס' סוכה (מו.) וז"ל - תנו רבנן היו לפניו מצות הרבה (פירש"י ליטול לולב, לישב בסוכה, להניח תפילין, להתעטף בציצית) אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על המצות (ויצא ידי כולן), רבי יהודה אומר

מברך על כל אחת ואחת בפני עצמה. ע"כ. וצ"ב 6. מהו טעמו של ת"ק שעל הרבה מצוות יעשו ברכה כוללת ולא יברכו לכל מצוה ברכה הראויה לה? 7. וגם צ"ב מדוע דוקא במצוות מצאנו דעה כזאת ולא בשאר ברכות [ואדרבה בברכת הנהנין יש קפידא לברך לכל מין ברכתו הראויה ולא לצאת בשהכל אלא רק בדוחק ובדיעבד, (ועי' משנ"ב סי' קעז ס"ק ב וסי' רב ס"ק פד וסי' רו ס"ק ז וסי' רטז סעי' י ס"ק לט וברמ"א שם ומשנ"ב סי' ריז ס"ק ג) וע"ע בשולחן הטהור (מאמר אמונה ופרנסה פ"ד ענף יא פ:)] ולא נתבאר מהו החילוק ביניהם? ולא ראיתי אף אחד מהמפרשים שעמד בזה. וצ"ע. ולפמש"כ ה"ז מבואר הפלא ופלא, דעיקר ענין ברכת המצוות הוא "ברוך אתה ה'" לקרוא שם ה' על המצוה וכמשנ"ת, וממילא אין הבדל אם עושה מצוה א' כ"פ כדוגמת שחיטה שיוצא בברכה אחת על הכל, או שעושה כמה מצוות נפרדות, ובכולם הוא אותו גדר וענין של ברוך אתה ה', אשר קדשנו במצוותיו וצונו. ודו"ק היטב. (ויעו' בירושלמי דמאי פ"ה ה"ב כ: בסוה"ע "כוללן בברכה א'" ובגליון הש"ס שם. ועע"ה בשער הציון סי' תרנא אות עא. ויעו' עוד במשנ"ב סי' ח סוף ס"ק מא, ושם סי' שסו ס"ק עט ובשעה"צ שם אות נז דוגמא של ברכה א' כוללת על כמה מצוות). *

* וע"פ מש"כ כאן מבואר היטב פסק המשנ"ב (סי' ח סוף ס"ק מא) בשם ההלק"ט (ח"ב סי' קנג) שאפשר להעביר התחלת ברכת המצוות לברכה על מצוה אחרת. יעו"ש הציור. (וע"ע בארצות החיים סי' ח סוף סעי' טו בהמאירי לארץ אות צד. ואכ"מ.) וכ"ז הוא כהענין המבואר במשנ"ב (סי' לב ס"ק צז). עש"ה. [וע"ע בשע"ת (סי' רטז ס"ק ו) בענין ברכה כוללת על כמה דברים. ע"ש].

וראה זה חדש מצאנו באשל אברהם (מבוטשאטש, מהדו"ת סי' קכד סעי' ח) שכתב לגבי דין "אמן יתומה" שאם שמע הברכה דציצית או תפילין או ברכת התורה (דשחרית או בקריאת התורה) ואינו יודע איזה ברכה זו (מתוך ב' הברכות שיש בכל אחת ממצוות אלו) - יכול לענות אמן ולא חשיב אמן יתומה! ולפי מה שכתבנו כאן הרי זה מבואר, דבברכת המצוות אין הנוסח עיקר הברכה כמו שנתבאר, אלא עצם הברכה קודם המצוה, ומספיק שיודע שזו ברכה על ציצית ולא משנה אי נוסחתה "להתעטף" או "על מצוות" לגבי האמן!

הראשונים דנו באריכות מדוע לא בכל המצוות יש ברכה, (ועי' בשו"ת הרשב"א ח"א סי' יח ובאו"ז ח"א אות קמ ובמאירי מגילה כא' ושו"ת תמים דעים סי' קעט וע"ע בפ"י החרדים על הירושלמי ברכות פ"ו ה"א מא' ד"ה שכל המצוות.* וע"ע ספר מקור הברכה להר"ר מרגליות באורך). ומצאתי דבר נפלא ברבינו בחי' פר' שלח (במדבר טו, לח) וז"ל: וכבר ידעת כי כל המצוות כולן שני חלקים מקובלות ומושכלות [ונתבאר ברב"ח בהקדמה לפר' חקת ע"ש, וע"ע מש"כ בפר' ואתחנן (דברים ויז) תולדות (בראשית כו, ה) ופר' בשלח (שמות טו, כו)], וחכמי האמת ז"ל תיקנו לנו נוסח הברכות

למצוות המקובלות ולא תיקנו למצוות המושכלות, "לפי שהמקובלות הן הן עיקר הקדושה", ועליהן אנו נקראים קדושים, "על כן תיקנו בהם ברכה לומר אשר קדשנו במצוותיו וצונו". עכ"ל. [ויש להוסיף מש"כ הרב"ח (בהקדמה לפר' עקב) שהמקובלות כנגד תועלת הנפש והמושכלות כנגד תועלת הגוף! עש"ה, וע"ע מש"כ בזה הרב"ח (בתחילת ההקדמה לבראשית). ויש לצרף לכאן מש"כ לעיל בחילוק שבין מצוה לשמה ושלא לשמה, ודו"ק. (וע"ע רב"ח פר' כי תצא דברים כבז בסופו)]. ומבואר יסוד דברינו שברכת המצוות שייכת להתקדשות שבמצוה! [עוד מצאתי ברב"ח פר' שלח שם (טו, כ) אותו רעיון (לגבי ענין אחר), דהנה מצות חלה נשתנתה משאר מצוות התלויות בארץ שחיובה הוא מיד משנכנסו לארץ ולא אחר כיבוש וחילוק, וביאר בזה הרב"ח שם וז"ל: אבל נתחייבו בה מיד בכניסתן לארץ. ומה שהזכיר לשון מלחם הארץ הוצרך לומר כן לפי שבמדבר היו אוכלים לחם השמים שהיה קדוש, ולכך צוה כי כשיבואו לארץ ויאכלו מלחם הארץ "שיקדשו אותה במצוה" והיא מצות חלה "ועל כן הזכיר בו את ה'",** ואמר מלחם הארץ תרימו תרומה לה'. עכ"ל. (ועי' שפתי צדיק בראשית אות לג). ומבואר שהזכרת שם ה' גורם קדושה! ודו"ק. וע"ה תענית (ג). תוד"ה ואילו***].

* ועי' ברכי יוסף לחיד"א יו"ד סי' רצב אות ב ושירי ברכה שם אות א.

** (ובאמת יסוד דבריו הוא משנה מפורשת - ע"ה חלה פ"ב מ"ג ובר"ש שם ודו"ק).

*** וע"ה תוד"ה הא (סוכה ל) "שאני ברכה דאיכא נמי הזכרה לשם שמים". עש"ה הענין. ודו"ק. ויעו"ה בש"ך עה"ת שמות כה, כג שעל כל כלי המשכן היו מברכים בעשייתו "כדי שתחול הקדושה" כו'! ע"ש.

המשנ"ב (סי' קצב ס"ק ב) בשם הזוה"ק - לומר בפיו קודם כו' שכל דבר שבקדושה צריך הזמנה בפה "עובר לעשייתו" כדי "להמשיך הקדושה" ! עכ"ל, וע"ע באהבת חסד (ח"ב פט"ז). ועי' בנוב"ק (יו"ד סי' צג) שבמצוה שאין בה ברכה צריך לומר לפניו שעושה לשם מצוה. וע"ע שו"ת תורה לשמה (סי' תע) ומחב"ר (סי' רלא אות א) בשם הזוה"ק. ואכמ"ל. [וע"ע בשפתי צדיק (פר' בא סוף אות מו) בענין "לשם יחוד" כו', ועי' בזה בסה"ק דברי משה (לר"מ שוהם מדאלינא פר' אח"מ ענין א' וקדושים ענין ב' וריש אמור), ומש"כ שם בענין דחילו ורחימו יעו' ביאורו בערבי נחל (פר' תזריע). ואכמ"ל]. ועע"ה בלשון המאירי מגילה (כא): אף על פי שבברכת הנהנין ברכה לאחריה פשוטה יותר מלפניה כדכתיב ואכלת וברכת, בברכת המצות פשוט יותר בשלפניה - "כדי שיהיה ניכר שכוונתו למצוה" ! [ועי' תוד"ה זאת (פסחים קיד):] שכאשר הוא מברך ברכת המצות ה"ז נחשב "כוונה". ועפ"ז מבוארים היטב דברי המשנ"ב (סי' תפט ס"ק יז בסו"ד) ע"ש ותבין ואכמ"ל. וע"ע בספר דבר משה (לר' חיים משה אמאיריליוו ח"ג או"ח סי' ו) שכתב "דכל מצוה ומצוה שאנו עושים צריך דיבור ומעשה, והדיבור היינו הברכה כו' להודיע על העשייה שהיא לשם מצוה" ע"ש. [ועפ"ז הוא מבאר מדוע ק"ש וברכת

[ידוע ומקובל בידינו על צדיקי עולם קדושי עליון שידעו אם כלי נטבל או לא ע"י שראו עליו שם הוי"ה. ומבואר שע"י הטבילה מתנוצץ על הכלי שם הוי"ה! וע"פ מש"כ לעיל יל"ע אם המצוה דטבילה גורם או שהברכה על הטבילה גורמת דבר זה (נפ"מ בספק אי ראוי להדר לטובלו עם כלי ודאי שלא להפסיד מעלת הברכה, וכ"מ בתוד"ה אי ע"ז עה:*)]. ועי' בחרדים (פ"ה מ"ע מה"ת התלויות בידים אות סא) שביאר ענין טבילת כלים שהוא כעין גירות! ע"ש. ** והנה בעם ישראל יש מעלה המבוארת בדברים (כח"י) וראו כל עמי הארץ כי "שם ה' נקרא עליך", וע"ה בחרדים (פ"א מ"ע מד"ק בלב אות לא) מש"כ בזה. ודר"ק].

ובאמת יסוד דברינו מפורש בקדמונים, ובראשם הריטב"א בפסחים (ז): "וד"ל: וכתב הרי"ט ז"ל וטעם זה שאמרו חכז"ל לברך על המצות עובר לעשייתן" כדי שיתקדש תחלה בברכה" ויגלה ויודיע שהוא עושה אותה מפני מצות השי"ת. עכ"ל וע"ש עוד. ומצאתי שכ"כ שם החת"ס בחידושיו בשם הכוזרי ומוסיף שזהו גם הענין של אמירת "הריני מזמן" כו' לפני המצוה. יעו"ש. *** ועי' בערוך השלחן (סי' קצב סעי' ב) בשם הזוה"ק (בלק ח"ג קפו): שהברכה לפני המצוה היא "הזמנה למצוה" יעו"ש, וכ"כ

* ועי' משנ"ב סי' שכג ס"ק לה לו, ויעו"ה שני הצדדים בבאה"ט סי' תס ס"ק ו.
** (המקור הוא ירושלמי סוף ע"ז לו: "צריך להטביל לפי שיצאו מטומאת הנכרי ונכנסו לקדושת ישראל" ! וע"ע רש"י עירובין מז. ד"ה בהמה כו' שמכניסין לקדושה". עש"ה. וע"ע ירושלמי קידושין מא. שענין טבילת גר - לשם "קדושת ישראל". ע"ש. ואכמ"ל. וע"ע בקרב"נ ביצה פ"ב סי' יב אות ס אם הוא דאורייתא ועי' משנ"ב סי' שכג ס"ק לא ואכמ"ל).
*** (ועמש"כ לעיל מהגמ' פסחים ריש קיד):
**** וע"ע תוד"ה אמר (סוכה מב) - "אין שייך מתכוין לצאת כל כמה דלא בריך" ! ע"ש. וע"ה ביאור (ל"סוס"ס).

המזון אינם טעונים ברכת המצוות לפניהם. ויל"ע בזה מברכת כהנים והלל וספירת העומר. ואכ"מ.) וב"ש לדבריהם הקדושים. [ובקיצור - ברכת המצוות היא הכנה למצוה, ויוצרת קדושה, כוונה, ו"לשמה"].

ויעו' בשפ"א ויקרא (תרמ"ב) - כי השליחות להמעשה גדול מאוד מגוף המעשה כו'. ומעין זה נמצא קצת בכל איש ישראל בפרט. כפי מה שמכין עצמו לקיים מצות ה'. וזה ענין ברכת המצות עובר לעשייתן. שכח הברכה למעלה מגוף המצוה בח' דביקות וקריאה כנ"ל. ושם (תרמ"ד) שכל קיום המצוה צריך להיות מקודם התעוררות דביקות בהש"ת. וזה ענין ברכת המצות עובר לעשייתן. ושם (תר"ס) וזה ענין ברכת המצות שאמרו חז"ל שצריך להיות עובר לעשייתן היינו שהכנה והתשוקה קודם עשיית המצוה מתעלה עוד ביותר מעיקר המצוה. כי במעשה המצוה שייך פניות ותעורבות אבל ע"י התשוקה מתדבקין בשורש המצוה כח התורה והקב"ה אשר צוה לעשות המצוה. וע"י אור תורה נעשה המצוה בלי פסולת. עכ"ל. [ומבואר שהברכה שייכת לחלק ההכנה למצוה וכידוע מהספרים שההכנה גדולה מהמצוה עצמה! ועי' שפ"א (פר' האזינו סוף תרל"ד), ושפתי צדיק (פר' וישלח אות ב, ובויקרא פסח אות ז, ופר'

אמור סוף אות ד, ופר' בלק אות כד, ופר' כי תצא סוף אות יג, ופר' האזינו סוף אות ג), ועי' מש"כ בזה בדברי משה (פר' אמור בענין הראשון) שעיקר המשכת המוחין הוא קודם המעשה, יעו"ש.ה. וע"ע בשפתי צדיק (פר' בא סוף אות מו הנז"ל) שהאריז"ל תיקן אמירת "לשם יחוד" לפני המצוה לעורר התלהבות ושמחה כו' וע"ע שם (ריש אות יט) שהשמחה של מצוה מאיר יותר מגוף המצוה! (וע"ע שם אות סו), ועיין בשם משמואל (יו"כ תרע"ב בסופו), וע"ע במסילת ישרים (פי"ז) בענין ההכנה למצוה (שעיקר עבודת המצוות וטהרתן הוא ע"י ההכנה. יעו"ש). ודו"ק]. ועפ"ז מבוארים דברי התוס' בעירובין (ריש צו: ד"ה דילמא) שהברכה דהמצוה שקולה יותר מעצם המצוה! ["ואם במקום שפטור ועושה אסור לברך אם כן אמאי קאמר (רב יוסף) דהוה עביד יומא טבא (אי הלכה שאינו מצווה גדול מהמצווה) והלא מפסיד כל הברכות של כל המצות"].* ויעו' עוד תוד"ה כל (סוטה לט.) שנקט לדבר פשוט שהברכה קודם המצוה מחייבת יותר נטילת ידיים מאשר עצם הק"ש או ברכת הכהנים, יעו"ש. (אמנם יתכן ששם הוא מדין "תפילה", וצ"ע).**

הפוסקים דנים בברכת המצוות שעושה על כמה מצוות כאחת (או על מצוה

* ועי' ברא"ש בקידושין (פ"א ס' מט) דמש"כ בב"ק (ל.) האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דברכות - קאי גם על ברכת המצוות, (ולא רק על ברכות הנהנין, יעו' בפי' הר"ח בב"ק שם). וע"ע תוד"ה הא (רה"ש לג.) שמביא לענין רב יוסף את הגמ' ב"ק הנ"ל. ע"ש ה' (ומשמע מדבריו שע"י קיום המצוה נקרא צדיק, וע"י הברכה נקרא חסיד!).
** וע"פ מש"כ מבואר דברכת המצוות שייך דוקא ל"מצוה", ולא לדברים שהם חובה אבל אין בהם קיום מצוה. וא"ש עפ"ז החילוק בין מים ראשונים (שמברך) לאחרונים (שיותר מחויב, כמבואר בעירובין יז: ע"ש, אבל אין ברכה) - ע"ה תוד"ה חובה (שבת כה:) ומבואר טפי ברא"ש שם (סי' יח) ודו"ק.

מתמשכת) האם הפסק ביניהם מגרע, או דהוי כברכות הנהנין שהברכה חלה על כל האכילה ואין איסור להפסיק בדברים אחרים באמצע אכילתו. [ע"י או"ח (ס"י ח סעי' יב) ומשנ"ב שם (ס"ק כח), ויו"ד (ס"י יט סעי' ה) ובט"ז (ס"ק ט) וש"ך (ס"ק ז), וע"ע או"ח (ס"י תקצב סעי' ג) ובט"ז שם (ס"ק ב), ובב"י הגר"א, ובמשנ"ב (ס"ק יג), ומקורו הוא מהר"ן ברה"ש (דף יא. מדפי הרי"ף ד"ה שאלו), ולהלכה לא נקטינן כדבריו אלא בבדיקת חמץ ובתקיעות אין מפסיקין. משא"כ באמצע הסעודה. וע"ה בט"ז (ס"י תלב ס"ק ג), ולגבי סוכה נ"ל שהוא ענין אחר, דשיחה אינו הפסק שם אלא חלק מהמצוה, דתשבו כעין תדורו. וע"י ט"ז (ס"י תרלט ס"ק א וס"ק ב) ושעה"צ (אות פו). ואכמ"ל. ויל"ע אי בנענועים דלולב ראוי לא להפסיק מהברכה עד אחר ההלל או ההושענות. ולכא"ל לא דמי לשופר שהכל שם חלק מהמצוה משא"כ הנענועים דהלל הם חלק מההלל, ומצות הנטילה עיקרה בברכה קודם. והט"ז שהאריך בכל המקומות הנ"ל לא הזכיר כלום בלולב! וע"י מקראי קודש סוכות (ח"ב ס"י טז אות א, וע"ע ס"י יז). וע"י ברמב"ן חולין (פו): ובריטב"א שם ופסחים (ז): ותוד"ה ומיכסי (חולין פז). וד"ה סח (מנחות לו). ובתו"י ד"ה משום (יומא ע). וע"ע משנ"ב (ס"י תרצ ס"ק ב)].

ולפמש"כ כאן יש ביניהם חילוק גדול, דברכת הנהנין לפניו נועדה להסיר איסור מעילה וחל על כל הסעודה (דהיינו על ה"חפצא" של האוכל שיאכל*) והפסק אינו מגרע ומקלקל הברכה, משא"כ ברכת המצוות נועדה להחיל שם ה' על המצוה (דהיינו על הפעולה של ה"גברא") וממילא צריך לעשות כל מעשה המצוה בלא הפסק להברכה בכדי שיחול עליה שם ה'. ודו"ק. [וע"ה בפרישה (יו"ד ס"י יט אות ה) ובב"י שם, וע"ע בחי"ר' אריה ליב מאלין (ח"א ס"י ג אות ו) שהאריך. וע"ע ברא"ש פסחים (פ"א ס"י י) ובקרב"נ שם (אות ל מ) וע"ה ברא"ש חולין (פ"ו ס"י וסוס"ד). ואכמ"ל].**

החק יעקב (ס"י תעה ס"ק יד) הביא בשם השל"ה (ריש מס' פסחים) להזהר משיחה בטלה עד אחר אכילת האפיקומן (כדי שברכת "על אכילת מצה" תחול גם עליה), והעיר עליו שזוהי חומרא יתירה, וראייה ממה שלא נזהרים לשוח באמצע סעודה ואינו נחשב הפסק לברכת המוציא. ע"ש. אמנם לפמש"כ כאן אין מזה קושיא על השל"ה דשונה במהותה ברכת המצוות מברכת הנהנין ונפ"מ לענין הפסק וכמשנ"ת. ודו"ק. וע"ע במשנ"ב שם (ס"ק כד).***

ע"ה בתוד"ה מצה (פסחים קטו): שיש חילוק בין השיהוי שבין ברכת המצוות

* וכמבואר במשנ"ב ס"י רו ס"ק יט, ע"ש
 ** [נהנה בעצם הדבר אם ברכת המצוות שייך לחפצא או לגברא - יעו"ה במשנ"ב (ס"י תלב ס"ק ט, יא) ובבאה"ט שם (ס"ק ו). וע"ע משנ"ב כ"ב בס"ד לקמן בסוף ענין ברכת הנהנין בשם האריז"ל].
 *** וע"ע תוד"ה מתקיף (פסחים קטו) וד"ה באחרונה (שם קכ).

בסוה"ע, וברש"י שם (עמ' ב' ד"ה או דלמא וד"ה כיון), ומבואר שברכת המצוות היא חובה למצוה. ע"ש.

עי' בב"י (או"ח רי"ס ח) בשם הארחות חיים (סי' כז כח) ע"פ הירושלמי שברכת המצוות בעינן לברך מעומד וברכת הנהנין לא. וע"פ מש"כ ה"ז מבואר דברכת המצוות שונה במהותה מברכת הנהנין וענינה הוא "כוונה" וקדושה כנ"ל, ומצריך עמידה. ודו"ק. ועי' תורת חיים (על רבינו בחיי) פר' עקב (דברים טז, ט אות כד). ואכמ"ל.

[נשאלתי 8. מדוע לא תקנו לברך ברכת המצוות לפני ברכת המזון, ה"ז מעשה מצוה לעצמה? ולפמש"כ ה"ז מבואר כמין חומר, דהגם שברכת המזון הוא עצם קיום המצוה, עכ"פ מונח בתוכו "הזכרת השם", וממילא אין צריך לברך לפניו כדי "לקרא בשם ה'" על המצוה! (ולא דמי לברכת התורה, דבלימוד לא בכל פסוק מוזכר שם ה'. ועי' במהרש"א בח"א בברכות כא. שם). ומצאתי כדברי בספר שמחת הרגל לחיד"א על הגדה של פסח (על כל המרבה לספר כו') בשם דבר משה (הנו"ל) שברכת המצוות "להודיע שמעשה המצוה נעשה לש"ש כמש"כ רבינו ניסים תלמיד הרמב"ן בדרשותיו (לכאו' כוונתו לר' בנדירים פא. הנו"ל) בטעם ברכת

למצוה (ש"ה ברכה היא לשם חובה") לשיהוי שבין ברכת הנהנין לאכילה (שאינן צריך לטעום "תיכף" לברכה "מיד"), יעו"ש, ויש לבארו עפמש"כ. ועיין. [ועי' עוד היטב במש"כ המעדני יו"ט (ברא"ש ברכות פ"ו סי' לה אות ל), וע"ע שם בפנ"י (מג. בסוה"ע). ואכמ"ל]. וע"ע תוד"ה הוא אומר הללויה (סוכה לח): וסו"ד צ"ב. [ועי' מש"כ על דבריו בקובץ בית אהרן וישראל (גל' עו עמ' עח). ובמה שמשווה שם השיהוי דברכת המצוות לברכת הנהנין צ"ע בזה מהתוס' בפסחים הנ"ל. ועל עצם דבריו ע"ע שם בגל' עז (עמ' קלח אות ג ב) שהקשה כדברינו, ומה שתירץ הכותב (בעמ' קלט) שזהו מדין זריזין מקדימין - לא נמצא כן במג"א יעו"ש, ודבריו צ"ע]. ואכמ"ל. [וע"ע במשנ"ב (סי' קמ"ס ק"ו ז וסי' תפט סוף ס"ק כט)]. ויעו' היטב בפרמ"ג (סי' קסז במ"ז אות ח) ועפמש"כ כאן מבואר החילוק שכתב בין ברכת המצוות וברכת הנהנין לענין להוציא אחרים. ע"ש ודו"ק.

בירושלמי סוף ברכות (פ"ט ה"ג סו). פליגי אי ברכת המצוות מברך עובר לעשייתן או בשעת עשייתן (ודלא כברכת הנהנין כמשנ"ת לעיל בתוס' בפסחים), ע"ש*. ומבואר דהברכה היא חלק מהמצוה ממש. ** וכמשנ"ת! וע"ע ה"ה ברה"ש (כט).

* (ועי' משנ"כ בזה לקמן בענין ברכות הברית).
** (ולעיל הבאנו כן משעה"צ סי' תלב אות ו. ע"ש).

התורה ולזה ברכת המזון אינה טעונה ברכה לפניה דהיא גופא אמריה להודות לה" כו'. ודו"ק. וע"ה במאירי סוף"ק דברכות (יב: בסוה"ע) ויתכן שכוונתו כדברינו. ויש להקשות ע"ז מברכת כהנים (והלל) שיש בה שם הוי"ה וגם ברכת המצוות? (ויש לחלק שעיקר יצירת ה"לשמה" אינו רק עצם ההזכרה אלא הברכה לשם ה', וכעין דברי הנתיבות להלן. וצ"ע). וי"ל מהלך אחר (מבני החכים כמר נחום נ"ו) שברכת המזון נחשבת מצוה שכלית ולכן אין בה ברכת המצוות. (וזכה מעצמו לכוון ליסוד הרב"ח פר' שלח הנו"ל, וכן הוא להדיא בשפ"א בברכות לה. ע"ש. וע"ע בשפ"א פסח תר"מ סוד"ה כל המרבה שכתב אותו יסוד ומתרץ עפ"ז מדוע אין ברכה על ההגדה, ע"ש). ובפתיחה להגדת מעשה ניסים לבעל הנתיבות כתב שכאשר המצוה היא ברכה לא תיקנו ברכת המצוות דאינו בדין לתקן ברכה על ברכה. ע"ש, ועי' מה שכתב עליו בהגדת ברכת השיר למהרא"ל ציניץ (במילואים סי' ו) באורך (ועש"ה סוף אות ב מה שהקשה עליו). ואכ"מ. אחר כתבי מצאתי בספר מנחת מחבת (ח"ב סי' סב) שדן ברוב הצדדים שכתבנו כאן, יעו"ש. עוד חילוק מחודש נראה לומר בס"ד ע"פ הגמ' בסוטה פ"ז (לב. וע"ש לג. תוד"ה ברכת), שברכת כהנים והלל נאמרים דוקא בלשון הקודש,

וא"כ זהו נוסח קבוע ומוחלט שאינו משתנה, ועצם אמירת המילים היא המצוה (ואפילו אינו יודע ומבין מה הוא אומר), ולכן יש שם ברכה. וכן בספירת העומר שהוא דבר מוחלט, (ואפילו בחו"ל אין ספיקא דיומא בזה!). משא"כ ברכת המזון והגדה שנאמרים בכל לשון שמבין, ולא הנוסח הוא העיקר אלא תוכנו - בזה לא תקנו ברכה. (וע"ה תוד"ה ונאמר סוטה לח. ועומק דבריהם הוא משנ"ת כאן). ודו"ק. עוד נ"ל בפרטות לגבי ברכת כהנים, דיתכן שרק בגבולין אמרו ברכה לפניה ולא במקדש - מכיון ששם ברכו בשם המפורש ואז אינה צריכה חיזוק. (ועי' סוטה מ. שיש מ"ד שהפסוקים שמוסיפים בברכת כהנים הם ב"הזכרת השם", וע"ש רש"י ד"ה אינו אלא כו' "שלא ניתקנו לומר אלא לכבוד שם המיוחד הנזכר במקדש". והוא מתאים עם מש"כ בתחילת מאמר זה שענין ברכת כהנים הוא להחיל שם ה' על עם קודש. ודו"ק. וע"ע סוטה לט. "ולא נשאתי כפי בלא ברכה", וע"ש בקרן אורה וברד"ל דעיקר ברכת המצוות דברכת כהנים אינו חיוב). ולא מצאתי לחילוק זה בית אב (עי' ירושלמי שבת פז. ופסחים לט.). וצ"ע.]

והנה יל"ע בכל מש"כ כאן מהגמ' בפסחים (ריש קה.) "ברכת המצות מאי

כן בברכות הנהנין? 12. עוד צ"ע שהוא עצמו כותב שם (בפי"ט עה"פ כי ששת ימים) כיסוד דברינו שברכת המצוות נועדה לשם קדושה! ("הקדים ברכה לקדושה"), עש"ה. וצע"ג.

ואשר נ"ל הוא דיש בזה שני ענינים - גם קדושה, וגם הודאה. [דהיינו המציאות והצורה החיצונית שלה בפועל היא הודאה, אבל הסיבה והמטרה שלה לקדש ולרומם המצוה כנו"ל. ודו"ק]. וע"ה בדרך ה' לגאון עוזנו רבינו הרמח"ל בסופו (ח"ד פ"ט אות ג) שכלל בקצרה כל דברינו! וז"ל הזהב: ואולם גם במעשה המצוות תיקנו לנו חכמים ברכות אלה לחיובובה של המצוה, "להודות" לו ית' שרצה בנו ונתן לנו תיקונים גדולים כאלה. "ונמצא על ידי זה מתעלה המעשה יותר", ונעזר בו האדם ממנו ית', כי כן היא המידה, כפי ההתעוררות שמתעוררים בני האדם אליו ית', כן יהיה שיעור העזר שיעזרו ממנו, אם מעט ואם הרבה, בכל פועל שיהיה כפי מה שהוא, ובוטח בה' אשריו. תושלב"ע. עכ"ל. (וע"ש עוד היטב באות ב). ומפורש כדברינו. [ובקצרה - ההודאה כאן עיקרה הוא על מנת לפעול ב"חפצא" ד(מעשה) המצוה, ואינה מעשה הודאה מצד ה"גברא" כשאר ברכות ההודאה]. ודו"ק היטב.

טעמא משום דהודאה היא", והעתיקה רש"י בכתובות (ז:) ד"ה ברכת מצות - על השחיטה ועל המילה דכיון דכולה חדא הודאה היא ואין הפסק בקשה בינתיים לא בעיא חתימה כדאמר בערבי פסחים ברכת המצות טעמא מאי משום דהודאה היא הא נמי כולה הודאה היא. עכ"ל. 9. ומשמע שהוא גדר הודאה, (ואילו מכל הראשונים הנז"ל מבואר כדברינו שהברכה נועדה לקדש המצוה?). וצע"ע. 10. וגם צ"ב לפ"ז מדוע הברכה לפניה ולא לאחריה? [ועי' שאגת אריה (ס'י' כו) שהאריך ומסיק שבדיעבד אפשר לברך אח"כ, (אבל לכתחילה עיקר הברכה קודם לנו"ע). והפרמ"ג חולק שא"א לברך אח"כ (עי' או"ח בא"א ס'י' מה אות ב וס'י' קסז אות ח וס'י' רב אות ט יד). וע"ע בפר"ח (ס'י' סו ס"ק ח) שלקיים מצוה בלי לברך עובר לעשייתה נחשב "איסורא". וע"ש משנ"ב (ס"ק מב). וע"ה בשעה צ' (ס'י' שכג אות לג). * וצע"ע]. 11. ע"ק שבספר אמונה ובטחון המיוחס לרמב"ן (סוף פ"ז) כתב שברכת המצוות כעין ברכת הנהנין (לנפש) ולכן תיקנו בחלקם גם ברכה לאחריה כמו מילה וברכת התורה. יעו"ש. וצ"ע מדוע א"כ לא תיקנו בכל מצוה ברכה לאחריה, וגם מצוות לאו ליהנות ניתנו, וגם בברכת המצוות יכול להוציא אחרים אפילו כבר יצא י"ח מה שאין

* וע"ע משנ"ב (ס'י' שלט ס"ק כז) שעדיף לאחר מצות פדיון הבן ביום כדי לא לאבד הברכה, יעו"ש הציור. וע"ע משנ"ב (ס'י' תכב סוף ס"ק טז).

צדיקים עובדי ה' בפנימיות יש ענין להפוך את ברכת הנהנין לברכת המצוות! וזהו עומק תשובת רבי אהרן הגדול, (ונעמיק עוד בזה בהמשך בס"ד), וכמש"כ קודש הקדשים רבינו הגדול הרמח"ל במסילת ישרים (פכ"ו) ש"האיש המתקדש בקדושת בוראו אפילו מעשיו הגשמיים חוזרים להיות ענייני קדושה ממש! כו' אך הקדוש הדבק תמיד לאלקיו כו' איש כזה הוא עצמו נחשב כמשכן, כמקדש, וכמזבח". עש"ה בדבריו הנפלאים. המעמיק בדברים ימצא בהם טעם ונפת מתוק על חכך, לב נבון יקנה דעת ואזן חכמים תבקש דעת. (משלי כד, יג, יח, טו).]

[הוספה להשלמת הענין: ידוע המעשה שמישהו שאל לרבי אהרן הגדול מקרלין מה ביני ובינך, אתה אוכל תפוח ומברך וגם אני, וענה לו רבי אהרן הגדול אתה חשקה נפשך בתפוח אלא שאסור לאכול בלא ברכה ולכן אתה מברך, ואילו אני חשקה נפשי לברך את ה' אלא שאסור להזכיר את שמו בחינם ולכן אני אוכל תפוח...* ובעומקו היינו דיש שני סוגי ברכות - צורך גבוה, וצורך הדיוט! וזהו ביסודו גם החילוק בין ברכת המצוות (שבאים ל"צורך גבוה", וכמשנ"ת), לבין שאר ברכות (שהם "צורך הדיוט"). ויש בזה עוד עומק לפנים מן עומק, דהנה אצל אנשים

* (בהא דאכילה היא היכי תמצוי לברכה - ע"ה בתרגום אונקלוס פר' ויחי מט, כא בסוף הפס' וברבינו בחיי שם. ואכ"מ).

ענף ב

בענין ברכת הריח, וגדר ברכות הנהנין

האכילה הוא מצד "הודאה" על ההנאה, (וכלשון הגמ' שם "אלא סברא הוא אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה" וע"ש רש"י סוד"ה אלא סברא" דכיון שנהנה צריך להודות"), ולפני האכילה מברך מדין "מעילה וגזל", וז"ל הגמ' שם: תנו רבנן אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה, וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה "מעל" כו'. אמר רב יהודה אמר שמואל כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה "כאילו נהנה מקדשי שמים" שנאמר לה' הארץ ומלואה. רבי לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתוב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. אמר רבי חנינא בר פפא כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה "כאילו גזול להקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל". ע"כ.

ולפי כל זה צריך ביאור רב א. מה הקשה רבי זירא, וכי לא ידע להדין דברכה לפנייה?
 2. וגם למה דוקא כאן הקשה ולא בכל ברכות הנהנין?

בברכות (מג.) איתמר: אמר רבי זירא אמר רבא בר ירמיה מאימתי מברכין על הריח (פירש"י - של מוגמר), משתעלה תמרתו (קיטור העשן שמתמר ועולה). אמר ליה רבי זירא לרבא בר ירמיה והא לא קא ארח (לא הריח בו עדיין, ולא נהנה)? אמר ליה ולטעמיך המוציא לחם מן הארץ דמברך והא לא אכל, אלא דעתיה למיכל, הכא נמי דעתיה לארוחאי. ע"כ. ולא נתבאר שפיר בראשונים שם מה הוקשה לר' זירא, ומה תירץ לו רבא בר ירמיה. הרבה קושיות יש כאן ויתבארו להלן.

והנה כבר כתבנו בענין ברכת המצוות שחכמים תקנו ג' סוגי ברכות עיקריים: ברכות הנהנין, ברכות המצוות, וברכות שבח והודאה. ויש חילוק ביניהם, דברכת הנהנין מברך לפני ואחרי ההנאה, וברכות השבח וההודאה הם לאחר המעשה, וברכת המצוות דוקא לפני המצוה.

עוד נתבאר ריש פרק כיצד מברכין (ברכות לה.) לענין ברכות הנהנין שהברכה לאחר

היא על האכילה שאחריה ולא על האחיזה, ה"ה בריח. [וגם דבריו צ"ע, 5. דמה הראיה והתירוץ מהמוציא ששם אוהז הלחם בפועל בידו? (ועי' משנ"ב סי' רוס"ק יז יט). 6. וגם לשון הגמ' "והא לא קא ארח" לא משמע כדבריו, דהל"ל והא אינו אוהזו בידו? 7. ובמיוחד ברש"י כאן (הנז"ל ריש דברינו) מבואר להדיא שהקושיא מצד שעדיין לא נהנה?]. וצ"ע. [עוד מהלך יעו' בראש יוסף כאן מצד "הפסק". וג"ז צ"ב מרש"י הנ"ל].*

ולענ"ד נראה לפרש קושיית ר"ז ע"פ הגמ' (לה). הנ"ל, דהנה חז"ל תקנו לברך על הנאות "ממשיות" ש"נכנסות לגוף", לאפוקי הנאה כראיה ושמיעה (שאינן בהם ממשות) או הנאת רחיצה וכד' (שאינו נכנס לגוף). [ועי' בזה בד"מ (רי"ס רטז), ומקורו מהתוס' פסחים (נג' ד"ה אין), יעו"ש, וע"ע במשנ"ב שם (ס"ק ד). וע"ע מצפה איתן ברכות (נז:)]. עוד מצאנו בדין מעילה שקול ומראה וריח אין בהם מעילה (ופירש"י בפסחים כו. ד"ה קול - הואיל ואין בהם ממש).** ולעיל נתבאר שטעם ברכה ראשונה הוא משום גזל ומעילה דלה' הארץ ומלואה, וא"כ הוקשה לר"ז מדוע תקנו ברכה ראשונה בריח והלא אין כאן "גזל" (דבריהם עצמו אין ממשות), וגם לא "מעילה" (מה"ט), ויותר היה ראוי

לתקן שיברכו ברכה אחרונה בתורת הודאה וע' מהלכים לפרש הגמ' בהלכות קטנות (ח"ב סי' קסח). ובחבורת אור תורה (ח"ה סי' ב) בשם הגרי"ח זוננפלד, ובבית שלמה

ויעו' במעדני יו"ט (ברא"ש פ"ו סי' לה אות ל) שהקשה מהא דכל המצוות מברך עובר לעשייתן, ומחלק בין מצוות לברכות הנהנין, דבמצוה ה"ה מצווה ועומד גם קודם העשייה ושייך לברך לפני, משא"כ בהנאה ס"ל לר"ז שלא שייך ברכה קודם אלא כשמתחיל ליהנות. יעו"ש. (ויעויין עוד בב"ח רי"ס רטז). וכעין דבריו כתב בפנ"י (מג. בסוה"ע), והוסיף שבשאר הנאות דאכילה ושתייה מוכרח לברך קודם (משום ימלא פי תהילתך), ואם יטעם קצת הוי כבר ברכה "שלאחריה", אבל על ברכת הריח הוקשה לו לר"ז הרי יכול לברך כשהגיע לו הריח (ושם לא תיקנו ברכה אחריה). יעו"ש. [ודבריהם צ"ע, 3. מה הטעם והסיבה שעדיף לברך "יחד" עם קבלת ההנאה, הרי ברכה ראשונה באה להתיר המעילה והגזל כנ"ל וא"כ מקומה דוקא לפני האכילה, ואינה "הודאה" (שאז מקומה דוקא אחרי). 4. וגם לא מצאנו ברכה "תוך כדי". (ועי' משנ"ב סי' קסז ס"ק מח. וע"ע משנ"ב סי' קעב ס"ק ג דברכה ראשונה דוקא לפני וא"כ "נדחה ממנו מצות ברכה ראשונה", ע"ש. וע"ע שם ס"ק ה ושעה"צ אות ה. ואכמ"ל). וצ"ע]. והצל"ח כאן פי' שקושיית ר"ז היתה דוקא על מוגמר שאינו אוהזו בידו וא"א לברך קודם, (ועי' משנ"ב סי' קסז ס"ק כב), ותירץ

לו רבא בר ירמיה דכמו בהמוציא הברכה

* וע' מהלכים לפרש הגמ' בהלכות קטנות (ח"ב סי' קסח). ובחבורת אור תורה (ח"ה סי' ב) בשם הגרי"ח זוננפלד, ובבית שלמה (שטנצל, מסוסנוביץ) על ברכות (מג). נדפס בקובץ הפרדס (ח"א ד).

** והא דבריהם בעינן לטעם ד"נעשה מצוותו", יעו"ש בגמ'. היינו מחמת שהסממנין יש בהם ממשות. ועש"ה ברש"י ד"ה וריח. אבל העשן עצמו אין בו ממשות. ועי' מה שנביא לקמן בשם הצ"ח בזה. וכ"ה להדיא בתו"י יומא (ס. ד"ה והרי השייך לרף נט:). יעו"ש ה. וע"ע שו"ת הרדב"ז (ח"א סי' רצו) ובהי"א ל"מאלין (ח"ב סי' נט). ובמעילה הנדון על החפצא ואלו בברכה על ההנאה דהגבירא (ע"ה ירושלמי יבמות סז. "בגופו" "בקולו"). ויש עוד ענינים אחרים דריחא לאו מילתא - עי' ע"ז (סו:). ורש"י פסחים (עו: סוד"ה אמר לך רב) ותוס' פסחים (ל. ד"ה ואפילו) וברמ"א או"ח (סי' תמו סעי' א) ושע"ת (סי' ריז ס"ק ו). ועי' נוב"ת או"ח (סי' עג). ואכמ"ל].

ונ"ל דבר נפלא בכיבור ענין ברכה ראשונה ובגדר הגזל והמעילה, ובזה יתיישבו ממילא כל הקושיות, וגם יתבאר עומק ענין "ברכות הנהנין" בכללותו. דהנה כבר כתבו המקובלים שע"י שאוכל בקדושה וטהרה ובכוונה הרצויה והאמיתית ה"ה מתקן הני"ק שבמאכל ומעלה אותם (לדרגת מדבר), וגם מוריד עי"ז שפע מלמעלה. ועיקר כח הביורור הוא ע"י הברכה שמברך לפניה. [ודומה בזה ענינו לענין ברכת המצוות שתקנו לברך קודם המצוה, ויעו"ה באריכות מש"כ במאמר דברכת המצוות]. וענין העלאת הני"ק נתבאר באורך בערכי נחל (לפר' חקת-בלק ופר' שופטים דרוש א ופר' וירא דרוש ה ופר' ויגש דרוש ב) קחנו משם. ועיין מש"כ בדברי משה (לר"מ שוהם מדאלינא תלמיד הבעש"ט פר' בשלח עה"פ והיה ביום השישי, ועה"פ והיה ביום השישי, ופר' יתרו עה"פ בחדש השלישי ד"ה אך ופר' אח"מ בענין השלישי וריש אמור). * וע"ע במהר"ל נתיב העבודה (פי"ז) וגבורות ה' (ח, סט), ובבאר מים חיים פר' שלח (במדבר טו, יט).

ובאמת עיקר כח התיקון היה בזמן ביהמ"ק ע"י הקרבנות, * * וכיום שולחנו של אדם נחשב כמזבח (עי' ברכות נה. וחגיגה כז.), ואכילת ת"ח כקרבן (עי' כתובות קה: ויומא עא. וע"ע ברכות י: כל המארח ת"ח

(על מה שנהנו)? [וזה מש"כ רש"י שלא הריח בו "עדיין", "ולא נהנה", דהיינו היה ראוי לתקן שיברכו על ההנאה (ברכת ההודאה - ולאחריה) ולא ברכה לפנייה (דאין בו ממש כנ"ל)].

[וכעין דברינו מצאתי במרומי שדה שפירש כאן (מג.) שקושיית רבי זירא היא דברכת הריח לכאור' הוא ברכת השבח ולא ברכת הנהנין וראוי להיות אחרי ולא לפני, קמ"ל דהוי ברכת הנהנין. ועי' בצל"ח (ריש מג:) שדן מצד קול מראה וריח אין מעילה (ולכן צריך בריח אסמכתא מיוחדת לחייב ברכה, כל הנשמה כו'). וע"ע באבני נזר (או"ח סי' לז) שהאריך בכ"ז, וע"ש עוד מש"כ אי ברכת הנהנין ברכת גברא או חפצא. ואכמ"ל].

ולפי זה צ"ב כעת להיפך 8. מה תירץ רבא בר ירמיה מהמוציא, (הרי שם הוא הנאה ממש ושייך לברך קודם מטעם גזל ומעילה כנ"ל, משא"כ ריח)? וצ"ע.

עוד יל"ע 9. מה נשתנה ריח מקול ומראה שבזה תיקנו ברכה ראשונה ובזה לא? (ומה שמצאנו ברכות מסוימות על מראה הן מדין ברכות שבח, ולאחריה, ולא "ברכה שלפניה"). 10. וגם צ"ב מדוע לא תקנו ברכה אחרונה על ריח.

* וע"ה אה"ח הק"ס פ' ויקרא (ה, כא). וע"ע בדברי משה (סו"פ תולדות). וע"ע במכתב מאלוהיו (ח"ב 212, 255). * * ויעו' ברבינו בחיי פר' יתרו (שמות כא, כד). [ומבואר שענין הקרבן הוא תיקון, והודאה, והורדת שפע, ופועל בכל העולמות, וכשמו "קרבן" מלשון התקרבות. ועי' קהילת יעקב לבעל מלא הרועים ערך קרבן ג. וע"ע רבינו בחיי בראשית ח. כ ובריקאנטי ובלבוש (שם). ועפ"ז נראה לבאר ההו"א בגמ' בתמורה (ז) שקרבן גוי בעל מום יוכשר להקרב למזבח (ובענין פס' שאינו כן). דבגוים אין את כל המעלות הנ"ל וקרבנו הוא רק "דורון בעלמא" שמלכו של עולם נאות לקבלו. ודו"ק. ואכ"מ. וע"ה שפ"צ (פר' צו אות ב ג). וע"ע ברמב"ן ורבינו בחיי (שמות ה, ויקרא א, ט) ורב"ח (במדבר כח, ז, ודברים א, א בענין ספר ויקרא). ובערכי נחל פר' ויקרא (דרוש א, ב).

כו' (*). [ויעו' בפסחים (מט): שאסרו לע"ה לאכול בשר! ומבואר עפ"ז, וע"ה בדברי משה (פר' וירא ד"ה אך) מש"כ לבאר ענין זה בהרחבה. (וע"ע ב"ב ס': כשחרב הבית בשניה כו', וע"ש בחת"ס ובבן יהוידע וברש"ש). ואכ"מ]. וע"ע בדברי משה (פר' אח"מ בענין השני והשלישי וריש פר' אמור) בביאור ענין הקרבנות והתיקונים שבזה. וע"ה בדברי משה (פר' נח).

ויעו' במלא הרועים (סנהדרין קב.) במה שמבאר מדוע האוכל בלא ברכה חבר הוא לירבעם בן נבט - דכמו שירבעם הדיח את ישראל מהקרבנות הקרבנות בביהמ"ק לעבוד ע"ז, כן הוא ממש ההבדל בין האוכל עם ברכה לאוכל בלא ברכה! יעו"ש. (וע"ע אריכות גדולה בערבי נחל לפר' בהעלותך שלח. ועי' רב"ח דברים ח, י ושפ"צ עקב כה).

וא"כ נמצא שענין אכילת האדם היהודי הוא "מעין" העבודה של ביהמ"ק! (ויעו"ה במסילת ישרים פכ"ו "אך הקדוש הדבק תמיד לאלקיו כו' איש כזה הוא עצמו נחשב כמשכן, כמקדש, וכמזבח". ועי' מש"כ בענין ברכת המצות בסופו בזה ויובא בסיום דברינו להלן). היוצא מדברינו שע"י הברכה האדם יוצר באכילתו "עבודת ביהמ"ק" בזעיר אנפין! ויעו' במשנ"ב (סי' קנט"ס ק"א לענין כלי וס"ק נד לענין כח גברא וסי' קס

ס"ק א לענין שינוי מראה) שלומד לנט"י מקידוש ידים ורגלים דכהנים במקדש! (או מקידוש מי פרה. דזה תיקון בגברא וזה בחפצא, ויתבאר לקמן בסיום דברינו). וע"ע במשנ"ב (סי' ד"ס"ק א). עוד יעו' ברמ"א (סי' קסז סעי' ה) ובמשנ"ב (ס"ק ל) בענין מלח על השולחן (שולחן דומה למזבח) ובברכת המוציא. ** וע"ע בשו"ע (סי' קפ סעי' ה) ומשנ"ב (ס"ק יא) לענין האיסור לשים סכין על השולחן בברהמ"ז דדומה למזבח. והדברים נשגבים מאד. וע"ע להשלמת הענין בחדש לאברהם (עין הקורא נהר מז), ובשולחן הטהור (מאמר כוונת הברכות פ"ג).

[ויעו"ה בדברי קודשו של רבינו בחיי בפר' שלח (במדבר טו, כ) בענין מצות חלה - שתפקידה להפוך "לחם הארץ" ל"לחם שמים". והם הם הדברים ***].

וממילא מי שאינו מברך - ה"ה גוזל להקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל - דמונע עליית הניצוצות למעלה (ויעו"ה רש"י ברכות לה: ד"ה גוזל להקב"ה - "את ברכתו"), וירידת השפע למטה (ועי' רש"י שם ד"ה וכנסת ישראל - שכשחטאו "הפירות לוקין"). (וע"ע ביבמות (ריש מח:)) "אביה ואמה" ודו"ק ואכמ"ל. וגם נחשב מועל בקדשים - דעבודת האכילה היא כדוגמת עבודת הקרבנות וכן"ל, (וע"י שאינו

* וע"ע ברכות סד. כל הנהגה מסעודה שת"ח שרוי בתוכה כו', ובגהש"ס שם. ועי' משנ"ב סי' קפ"ג בשם השל"ה. ** [עי' הוספה לקמן (עמ' כח) בסוף מאמר זה]. *** (דהיינו כל מהות הברכות והמצוות הנ"ל - לקדש האכילה!). ונאריך בדברי רב"ח אלו לקמן בענין ברהמ"ז בס"ד.

שייך בו עבודת הקרבן כמו שמצינו בריח. וע"ע פסחים (כו.) וכריתות (ו.) לענין מעילה בריח (שלאחר שתעלה תמרתו אין בו משום מעילה). וע"ע בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' רצז), ובשיטה בכרכות (מג.) כאן, ובשו"ת אבני נזר (או"ח סי' לז) הנז"ל.

וזה מה שרמז רבא בר ירמיה לר"ז דומיא ד"המוציא", שאותו ענין שיש בברכת המוציא יש גם בריח הגם שאין בו ממש, וגם על ידו יש ענין הוצאת והעלאת ני"ק והורדת שפע, ושייך ברכה לפניו על "דעתו". (ובלחם במיוחד יש פסוק שרומז לזה - כי לא על הלחם כו' כי על כל מוצא פי ה' כו', וידועים דברי האריז"ל בזה - יעו' בליקוטי תורה ריש פר' עקב, וע"ע ערבי נחל סו"פ תצוה, ובמשנ"ב סי' וס"ק ו, ובשפתי צדיק פר' שופטים אות נח ופר' עקב אות ה טז כו, ואכ"מ, ונאריך בזה בעז"ה במאמר יסוד ברכת המזון, קחנו משם). והמ"י. וע"פ מש"כ כאן נתיישבו כל הקושיות למבין, וגם נתבאר בעומק ענין הברכות דלפני האכילה!

ברכת הריח אסמכוה חכמים אקרא דכל הנשמה תהלל כו', עי' ברכות (מג:) - אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב מנין שמברכין על הריח שנאמר כל הנשמה תהלל יה, איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח. ע"כ. ומה שאין

מברך נמצא שאכילתו היא בחינת "חולין", וזהו ענין מעילה ש"מוציא" מקודש לחול, עי' רש"י ויקרא ה, טו). ויתבאר יותר בעומק בס"ד בהמשך דברינו.

והנה העלאת הקרבנות במקדש ובמזבחות היתה בשלשה ענינים - אכילה (בשר ומנחה) שתיה (דם ונסכים, ועי' ע"ז כט: תוד"ה ישתו בסו"ד) וריח (קטורת). [ונרות המנורה ושירת הלויים אינם בגדר "קרבן" ולא נעשים על "מזבח".] (וכעין מה שמצינו באיסור תקרובת ע"ז שהוא דוקא "כעין פנים", ולכן נאסר רק מה ששייך למזבחות, שחיטה זריקה והקטרה, אבל לא נרות, וגם איסור לחם הוא רק מצד שדומה למנחת מאפה תנור ולא מצד לחם הפנים! יעו"ה בתוד"ה בעינן בע"ז נ: *). ודו"ק. ולכן דוקא בשלשה אלו תיקנו חכמים ברכה לפני מהטעם הנזכר, כדי שע"י זה ייחשב אכילתו כעבודת הקרבנות, וכלשון המסילת ישרים הנ"ל "איש כזה הוא עצמו נחשב כמשכן, כמקדש, וכמזבח". (משא"כ בשאר הנאות כראייה ושמיעה אין "ברכה לפניה"). למעמיק בדברינו מתבאר שמה שאמרה הגמ' "כאילו מעל" - זהו רק "סימן" ולא "סיבה"! דהיינו מעילה שייכת בדברי גבוה הקדש וקרבן, ושם גם תקנו ברכה מהטעם שנתבאר, אבל גם בדבר שאין בו מעילה אכתי שייך שתהייה ברכה אם

* וע"ע תוד"ה בלילה מנחות ק. ועי' יומא כד:

ברכה אחרונה על ריח, הוא גם מה"ט, בדמאכל יש הנאת החיך והנאת מעיים שנמשך אחרי שאכל, ולכן יש שם שתי ברכות, משא"כ בריח יש רק הנאת האף והנשמה ולא הנאת הגוף ולכן לא תקנו ברכה לאחריה. וע"ה רש"י נדה (ריש נב.) "הנאה מועטת", [ועיין ביאורו בשעה"צ (סי' רטז אות ג*)] ובט"ז שם (ס"ק א), ועוד טעם יעו' בערוה"ש שם (סעי' ב) דאין בו שיעור, וע"ע בדברי חמודות (ברכות פ"ו סי' לח אות קכ) ובלבוש (רי"ס רטז) ובא"ר שם (אות ב). ואכמ"ל]. וע"פ יסוד דברינו הנ"ל מבואר דהגם שבאמת בריח אין מעילה וממשות (רק "הנאה מועטת"), והוי כקול ומראה לענין שאי"צ ברכה, עכ"ז תקנו בו ברכה ראשונה (בלבד) דומיא דמזבח הקטורת! וע"פ משנת לעיל. **

נראה עוד להוסיף בס"ד למש"כ בענין ברכת הריח, דהנה מבואר בפרק ח' דברכות (נג.) שברכת הריח אין מברכים על בשמים שלא ניתנו לשם ריח (כמו בשמים של מתים ושל בית הכסא), והדבר צ"ב רב, 11. דהרי בפועל האדם נהנה, ומה קשורה הנאת האדם ל"כוונת" הנותן? (ובשלמא בברכת הנר בהבדלה יש הלכה שמברכים רק על מה שנעשה להאיר, ושם היא ברכה מיוחדת ומחודשת ואינה ברכת הנהנין, ובעינן דומיא

דהאור שהדליק אדה"ר במוצ"ש להאיר וכמבואר שם בראשונים. ואפילו נעשה לכבוד ולהאיר לא מברכים כמבואר שם לענין אדם חשוב, ע"ש רש"י ד"ה כל. אבל בשמים הם בשמים בעצמותם, והאדם לא יצרם, ומה שהונחו לשם מטרה מסוימת ולא לשם ריח, מה אכפת לי בזה, הרי אני נהנה מהם בפועל? וכדוגמת מה שמצינו במים שאם אינו צמא לא מברך דאין הנאה, אבל בשאר משקים מברך אפילו אינו צמא דהרי נהנה בפועל עכ"פ. וכי אם ישימו תפוחים בקערה על השולחן לשם נוי לא יברך עליהם מי שאוכלם?). וע"ע לשון המשנ"ב (סי' רטז ס"ק א) אסור ליהנות מריח טוב עד שיברך - וכמו שאסור ליהנות באכילה ושתיה עד שיברך. עכ"ל. ומשמע לכאור' שאין חילוק ביניהם. עוד צ"ע 12. דהנה מבואר בשו"ע (סי' רד סעי' ח) דכל האוכלין והמשקין שאדם אוכל ושותה לרפואה, אם טעמם טוב והחיך נהנה מהם, מברך עליהם תחלה וסוף, יעו"ש. ואילו לגבי ריח מובא בכף החיים (סי' רטז אות יב) דבנעשה לרפואה אין מברכים. וצ"ע מאי שנא ההנאה דריח מאוכלין ומדוע כשלא נועד לשם "ריח" אין מברך הגם שנהנה? ***

אמנם עפמש"כ ה"ז מבואר, דבאמת ברכת הריח שונה בעצמותה משאר ברכות הנהנין,

* וע"ש בבאה"ט ושע"ת ס"ק ב.

** [וע"ע בדברי משה (פר' תולדות ענין שלישי) מש"כ בענין ריח שממתיק הדינים ע"ש].

*** כמבואר בביאורו ל"סוס" רצו סעי' ח ד"ה לא יבדילו, ע"ש, וע"ה בשעה"צ סי' רחצ אות ג,

**** [ועו' עוד במשנ"ב סי' רטז ס"ק יא וס"ק נב ובשעה"צ סי' ריז אות טז. וע"ע הנהגת הרא"ש סוכה פ"ג סי' כה בשם המרדכי שמביא מחלוקת הראב"ה ורבינו שמחה. ע"ש].

שבהם יש הנאה ממשית, ונכנסת לגוף, וכמשנ"ת, וממילא חייב לברך על כל הנאה. משא"כ ברכת הריח מעיקר הדין לא היה צריך לברך כלל, ודומיא דקול ומראה שאין מעילה ואין ברכה.* ומה שתיקנו חכמים ברכה בריח הוא רק מצד פעולת ה"קרבן" שיש בה בברכה (דומיא דקטורת) ולא על עצם ההנאה, וכמבואר לעיל, ולכן בזה דוקא כשניתן "לשם ריח" תקנו ברכה, וכמו שמצאנו דוגמתו בקרבנות שאם נעשו "לשמה ושלא לשמה" אינם עולים לרצון! (משא"כ בהנאות "ממשיות" צריך לברך אפילו לא "ניתנו לשם הנאה"). ודו"ק היטב. וזהו עוד עומק בדברי רש"י בנדה הנ"ל "הנאה מועטת". וגם זהו ההסבר במה שכתבו הפוסקים שבריח בעינין "הנאה חשובה" על מנת לברך, (ובאכילה ושתיה לא מצאנו כעין זה), וזהו כעין דברי התורת חיים (סנהדרין קב: סוד"ה אמר ליה) המובאים בסוף המאמר בענין יסוד ברכת המזון, קחנו משם. וע"פ זה מבואר מדוע צריך פסוק מיוחד על ריח. וע"ע בדברי חמודות על הרא"ש (ברכות פ"ח סי' ג אות יט).

[וע"פ מש"כ מבואר עוד ענין תמוה, דהנה באותה גמ' (בברכות נג.) איתא ששמן (מבושם) שעשוי להעביר הזוהמא אין מברכים עליו בורא עצי בשמים (דומיא

דבשמים של בית הכסא, דלא נעשה להריח). וכתב שם רש"י (ד"ה ושמן) דכל זה בשמן סתם, אבל בשמן אפרסמון כן מברך ("בורא שמן ערב"). וע"ב מאי שנא, וגם מנ"ל לרש"י זאת? אמנם עפ"מ"כ נראה דבאמת מצד ברכת הנהנין אי"צ לברך דלא נעשה לריח וכן"ל, אבל בשמן אפרסמון עיקר הברכה היא "ברכת השבח" על מעלת א"י! ותקנו על זה נוסח ברכה מיוחד (כמבואר בברכות מג. ע"ש וברש"י שם ד"ה שמן ארצנו), וממילא צריך לברך על עצם הריח המיוחד גם אם לא סכו לשם ריח. ודו"ק. (ועי' חזו"א או"ח סי' לה אות א, ב, ו). והנה יעו"ה במג"א (סי' ריז ס"ק ה) ונראה דכוונתו היא דלפי מש"כ התוס' (מג: ד"ה שמן) אין ראייה לרש"י מהגמ' שם (ודלא כמו שסבר המג"א בתחילה שראיית רש"י היא מדף מג: יעו"ש), אבל למש"כ כאן שרש"י למד מסברא ע"פ הגמ' (מג.) שם כנז"ל א"ש, וגם אז לא יסתרו דברי התוס' שם למש"כ התוס' כאן (נג. ד"ה אין) שמסכימים לרש"י. ודו"ק. וע"ע מאירי (מג: ונג.). וקיצרתי במקום שאמרו להאריך רק רשמתי ראשי פרקים לתועלת המעיינים. ואכמ"ל].

ובמש"כ עד כאן נתיישבו ונתבארו כל הקושיות שעל הגמ' כאן ברווח גדול וגם זכינו לבאר בכללות ענין ברכת הנהנין. וכעת

* [ויש להוסיף את דברי רש"י בשבת (סב: ד"ה ושאני הכא) שריח אין בו "שום ממש". ע"ש].

עלינו להעמיק יותר ביסודות שנתחדשו כאן: הנה בדברי הגמ' (לה.) הנ"ל: "רבי לוי רמי - כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם, לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה", יש להבין לכאור' בשני אופנים - בפשוטו קודם ברכה החפץ דהמאכל שייך לה' (וצ"ב אמאי), וע"י הברכה ה"ה "קונה" אותו (צ"ב איך) ונהפך ל"הארץ נתן לבני אדם" ושרי באכילה. [דהיינו הברכה פועלת ב"חפצא"]. אמנם יש להבין גם להיפך, דבעומקו ע"י הברכה הוא מקדש את "מעשה האכילה" ונחשב "אכילת קודש"! דהרי ענין מעילה הוא "שינוי" כמש"כ רש"י בויקרא (ה, טו) הנז"ל שמוציא מקודש לחול, וע"י הברכה אין כאן ממילא הוצאה לחולין! [דהיינו הברכה פועלת ב"גברא"]. ובקיצור, למהלך ראשון הברכה הופכת המאכל ל"חולין", ולמהלך שני הופכת האדם ל"כהן"!

ובאמת נחלקו בזה הקדמונים, המהרש"א בח"א (בסוע"א) פי' כמהלך ראשון, ומבאר שכל מה שברא הקב"ה לכבודו ברא, וע"י הברכה ה"ה מכבד לקב"ה ועי"ז "קונה" החפץ, יעו"ש. (וכעין דבריו יעו' בריטב"א שם שהוא מדין "נטילת רשות").* ועי' במהר"ל בנתיבות עולם (נתיב העבודה פי"ד). אבל רש"י (ע"ב שם) פירש ש"גוול

להקב"ה" היינו שגוול "את ברכתו" (ולא את עצם החפצא דהמאכל), דע"י שמברך הופך האכילה למעין קרבן, [וזהו ענין "תנו עוז לאלקים", ונתבאר באריכות בדרך עץ החיים לרמח"ל,** וע"ע רבינו בחיי (ויקרא כז, ח ודברים ח, י) שמבאר הגמ' בב"מ (קיד.) "הקדש צריך ברכה", יעו"ש.*** וע"ע בב"ח (סי' קצב) בכיזור הטעם שאין אומרים נברך "לא לוקינו". והאריך בזה מאד בנפש החיים (שער ב, וע"ש בפ"ב ופ"ד). ואכמ"ל]. וע"ע ברמב"ם (פ"א מברכות ה"ג), והנה במה שמדמה ברכת הנהנין לברכת המצוות לכאור' זהו כמהלך רש"י וע"פ משנ"ת ענין ברכת המצוות במאמר הקודם. ודו"ק היטב.

ויעו' במאמר דברכת המצוות בסופו (מובא להלן) שכתבנו שני מהלכים ושני עומקים בענין ברכת הנהנין, צורך הדיוט וצורך גבוה, והם הם שני המהלכים כאן במהרש"א וברש"י, ואין כאן מחלוקת - אלא תרוייהו איתנהו, ותלוי כ"ז בדרגת האדם המברך! (וכמש"כ לעיל מענין הדימוי דנט"י בסעודה לקידוש מי פרה או לקידוש יו"ד דכיוור, דבמדרגה נמוכה מתקן רק את החפצא, ובמדרגה גבוהה את הגברא!). ודו"ק. ועע"ה ברבינו בחיי ויקרא (א, ט).

[ולחיבת הקודש נעתיק את דברינו בסוף מאמר ברכת המצוות שם: ידוע המעשה

* [וע"ה רש"י (רה"ש ל: ד) ה שקנה וד"ה שהקנה - "קונה כדי להקנות". וברבינו בחיי (בראשית יד, ט).]
 ** ועי' בזה באורך ברבינו בחיי (במדבר יד, יז וע"ע דברים לב, בסופו). ועי' ערבי נחל (סו"פ תרומה). ועע"ה ברב"ח סוף ההקדמה לפ"ד וזאת הברכה - שהקב"ה חפץ בברכת בני אדם והוא צוה לנו בכך וכו', וביאורו ע"פ מש"כ שם (לג, ה) במשל הפלטיין הבנוי ע"ג ספינות. יעו"ש. וע"ע במש"כ בסיכום דברינו (עמ' צד).
 *** ועי' רבינו בחיי (שמות יג, ח) שהשראת שכינה בישראל הוא גם "צורך גבוה" (וע"ע שם באורך כ.א. ועוד שם כט.מו ובמדבר טו, מא). ועע"ה ברב"ח רי"פ האזינו (לב, בסופו). וע"ש לג, כו בסופו) בענין הוספת כח ושפע בשכינה. ע"ש. וע"ה ערבי נחל (פר' תרומה). ועי' בסיכום דברינו שם.

(דברים ח, י) עה"פ ואכלת ושבעת "וברכת" שמבאר באריכות באופן כללי ענין הברכות, שעל דרך הפשט הוא צורך הדיוט, ועל דרך הקבלה הוא גם צורך גבוה. יעו"ש"ה בדבריו הנפלאים. (וכן הוא בדרכי העבודה כמשנ"ת לעיל - המהלך הפשוט הוא צורך הדיוט, והמהלך הפנימי והעמוק הוא צורך גבוה. ודו"ק היטב).**

ומצאתי בס"ד בכתבי האריז"ל ככל דברינו - יעו" בכף החיים (ס"א רב אות א) שהביא מרח"ו בשער רוח"ק (דף ט עמודה ב) בשם האריז"ל - גם א"ל מוריז"ל כי עיקר השגת האדם אל רוח הקדש תלויה ע"י כוונת האדם וזהירות בכל ברכת הנהיגין, לפי שעל ידם מתבטל כח אותם הקליפות הנאחזות במאכלים החומרניים ומתדבקים בהם באדם האוכל אותם. וע"י הברכות שעליהם הנאמרות בכוונה הוא מסיר מהם הקליפות ההם, ומזכך החומר שלו ונעשה זך ומוכן לקבל קדושה. והזהירני מאד בזה. עכ"ל.

ומפורש בדבריו שע"י הברכה בכוונה ה"ה גם פועל בחפצא דהמאכל ("מסיר מהם הקליפות ההם"), וגם פועל על עצמו להתקדש ("ומזכך החומר שלו ונעשה זך ומוכן לקבל קדושה"), וזה משנ"ת! ודו"ק היטב בזה. וע"ע בכף החיים שם (אות כד, ובס"א ר"א אות כה).

שמישהו שאל לרבי אהרן הגדול מקרלין מה ביני ובינך, אתה אוכל תפוח ומברך וגם אני, וענה לו רבי אהרן הגדול אתה חשקה נפשך בתפוח אלא שאסור לאכול בלא ברכה ולכן אתה מברך, ואילו אני חשקה נפשי לברך את ה' אלא שאסור להזכיר את שמו בחינם ולכן אני אוכל תפוח... ובעומקו היינו דיש שני סוגי ברכות - צורך גבוה, וצורך הדיוט! וזהו ביסודו גם החילוק בין ברכת המצוות (שבאים ל"צורך גבוה", וכמשנ"ת במאמר שם), לבין שאר ברכות (שהם "צורך הדיוט"). ויש בזה עוד עומק לפנינו מן עומק, דהנה אצל אנשים צדיקים עובדי ה' בפנימיות יש ענין להפוך את ברכת הנהיגין לברכת המצוות! וזהו עומק תשובת ר"א הגדול, וכמש"כ קודש הקדשים רבינו הגדול הרמח"ל במסילת ישרים (פכ"ו) ש"האיש המתקדש בקדושת בוראו אפילו מעשיו הגשמיים חוזרים להיות ענייני קדושה ממש! כו' אך הקדוש הדבק תמיד לאלקיו כו' איש כזה הוא עצמו נחשב כמשכן, כמקדש, וכמזבח". עש"ה בדבריו הנפלאים. * המעמיק בדברים ימצא בהם טעם ונפת מתוק על חכך, לב נבון יקנה דעת ואזן חכמים תבקש דעת. עכ"ל שם]. וע"ה מכתב מאליהו (ח"ג 151).

והנה אין בימ"ד בלא חידוש, וראוי להוסיף כאן דברי רבינו בחיי פר' עקב

* [וע"ע ברש"י עירובין (גד. ד"ה שדורסת) שבאכילת ת"ח יש דין "למשחה" כבקרבות! (ועמש"כ בזה בקובץ באו"י גל' עב עמ' מר). וע"ה ברמב"ם סוף הל' שמיטה ויובל "הרי זה נתקדש קדש קדשים" [!]. ** [וע"ה בערבי נחל (פר' ראה דרוש ב) בביאור הענין של "צורך גבוה" כאן]. ויעויין עוד במשנ"כ לקמן בסוף ענין ברכת הטוב והמטיב בזה.

* * * * *

מכליו מרוב התפעלות ואמר שהוא צריך לעשות "מדיטציה" רבע שעה כדי שה"הילה" (אאורה) השחורה שעל התפוח תיעלם ויוכל לאכול, ואילו אותו יהודי אמר כמה מילים ומיד נעלמה הילה שלילית זו! ובאמת ידוע מאנשים שמצלמים הילות שאחר ברכה משתנית ההילה של החפץ (וגם של המברך) ונהפכת ללבן ונעשית יותר רוחנית! ורואים אפילו בחוש הטבע שהברכה מרוממת ומשנה את החפץ. (וגם את האדם וכמו שנתבאר באורך בפנים). ישמע חכם ויוסיף לקח. (משלי א,ה).

[לסיום, כאן המקום להביא מעשה ששמעתי מפי בעל המעשה, ואין הקב"ה מקפח שכר שיחה נאה - פעם היה המספר בטיוול בהודו עם חברים, והתארחו אצל "גורו" אחד והוא הגיש להם תפוחים. המספר ישב לידו וחש צורך לברך (באדם חילוני עסקינן). הוא הוציא כיפה מכיסו חבשה ובירך "בורא פרי העץ" ואכל. מיד פנה אליו אותו גורו וביקש לדעת מה הוא אמר. בתחילה המספר ניסה להתחמק ולומר "לא כלום", אולם הגורו לא הניח לו עד שהוא סיפר לו שעשה ברכה. אותו גורו יצא

[הוספה לעמ' כב] - יעו' ברבינו בחיי פר' פנחס (במדבר כח,ב) קרבני זה הדם, את לרבות מלח דכתיב (ויקרא ב,יג) על כל קרבנך תקריב מלח, "לכך טובלין לחם המוציא במלח שהקרבן נקרא לחם", והוזכר ענין זה ברמ"א (סי' קסז סעי' ה) הנ"ל. וע"ש במשנ"ב (ס"ק לב) וז"ל - דאיתא במדרש כשישראל יושבין וממתינין זה את זה עד שיטלו ידיהם והם בלא מצות השטן מקטרג עליהם וברית מלח מגיין עליהם. עכ"ל. (והובא מדרש זה בתוס' ברכות מ. ד"ה הבא. ע"ש). והנה רבות בשנים תמהתי על המדרש הנ"ל, ראשית איזה מקום לקטרוג יש כאן, הלא אדרבה זוהי מצותו של מי שנטל ידיו שאסור לו להפסיק עד המוציא ואפילו בד"ת? ובשתיקה זו הוא מקיים מצוה! ועוד צ"ב לאידך גיסא איך מועיל המלח לבטל קטרוג זה הרי עדיין הוא בטל מד"ת וממצוות אז? אמנם ע"פ דברי רב"ח הנ"ל וע"פ מש"כ במאמר זה ובמאמר הבא בענין ברכת המזון נראה לבאר דהקטרוג הוא עצם הדבר שאדם מכניס עצמו לדבר הרשות ומגיע למצב שאסור לו לדבר בד"ת, (דהגם שאסור לדבר אחרי נט"י, עכ"פ לא היה מחוייב להכנס למצב זה!). וע"י המלח הוא עושה שכל ענין סעודתו נחשב כקרבן, ובחינת מזבח וביהמ"ק כמשנ"ת, (ויעו' בד"ח על הרא"ש פ"ו דברכות סי' כב אות סה שמביא משבולי הלפט בשם הגאונים ענין זה ששולחן הוא כמזבח אחר שהביא דברי המדרש הנ"ל. יעו"ש). וא"כ ע"י המלח אינו "דבר הרשות" אלא "חפצא של מצוה". ודו"ק היטב. (עוד יש לפרש הקטרוג ע"פ המשנה באבות פ"ג מ"ג "שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה, כאלו אכלו מזבחי מתים", וממילא עד שלא דברו ד"ת לא יצאו מכלל זה, ומהני המלח להחשב מזבח וקרבן כמשנ"ת). ועיין עוד בשו"ת משנה הלכות (ח"י סי' מח) שהאריך.

ענף ג

יסוד ברכת המזון

בכונה ירושלים לא יצא ידי חובתו. ע"כ.
 והנה 1. לא נתבאר (לא בראשונים ולא באחרונים ולא בפוסקים) מהו הענין שצריך להוסיף בברכת הארץ "הודאה תחילה וסוף" (ולא מצאנו דוגמתו), 2. וגם למה דוקא בברכת הארץ יותר משאר הברכות, 3. ומנא ליה לר' אבא זאת? ומקום הניחו לנו להתגדר.

והנה בהא ד"משה תקן לישראל ברכת הזון בשעה שירד להם מן" יל"ע טובא, 4. דהרי מה"ת בעינין לכה"פ ג' ברכות, וא"כ ארבעים שנה שהיו במדבר לא קיימו המ"ע דברהמ"ז כהלכתה? (וע"ש ברשב"א וברא"ש ס' כב מש"כ ליישב*). 5. עוד צ"ב דמשה תיקן בשעה שירד המן והוא קודם מתן תורה, וא"כ לכאור' אינו מצד החיוב של ברהמ"ז שניתן אח"כ? (ויעו' בחזו"א או"ח ס' כח אות ח שנתקשה ונדחק בזה). 6. וגם למה דוקא על המן תיקנו ולא על כל אכילה, והלא גם קודם לכן אכלו? (ומצאנו שתיקן משה הרבה תקנות, וכבר במצרים תיקן - שמירת יום השבת, "ישמח משה במתנת חלקו", עי' *

איתא בברכות (מח:): - אמר רב נחמן: משה תקן לישראל ברכת הזון בשעה שירד להם מן. יהושע תקן להם ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ. דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים, דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ושלמה תקן על הבית הגדול והקדוש. הטוב והמטיב ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר, דאמר רב מתנא אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה. ע"כ.

ובהמשך הגמ' שם - תנו רבנן מנין לברכת המזון מן התורה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזון כו', על הארץ זו ברכת הארץ, הטובה זו בונה ירושלים כו'. יעו"ש באורך כמה דעות אי מדאורייתא ברהמ"ז כוללת ג' ברכות או יותר.

עוד שם (מט.) - רבי אבא אומר צריך שיאמר בה (בברכת הארץ) הודאה תחלה וסוף והפוחת לא יפחות מאחת וכל הפוחת מאחת הרי זה מגונה כו', וכל שאינו אומר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד

* וע"ע במעדני יו"ט ברכות פ"ז ס' כב אות ע, ולפענ"ד נדחק בזה טובא, ומלשון הגמ' לא משמע כדבריו. וע"ע

ש"ך עה"ת שמות כ,יא ומקורו מש"ר פ"א אות כה והובא בטור או"ח ס' רפא. * וא"כ מדוע לא תיקן ברהמ"ז קודם שירד המן).

איתא במדרש (ילקוט שמעוני בראשית סוף רמז צה ועי' בראשית רבה ס' מט אות ז והובא ברש"י בראשית כא, לג) לגבי הכנסת האורחים דאברהם אבינו - "לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו, אמר להם וכי משלי אכלתם, והלא ממי שלו כל העולם כולו אכלתם, הודו וברכו ושבחו למי שאמר והיה העולם". ומבואר דיש ענין שכלי להודות אחרי האכילה, ונהג כבר מזמן אברהם, * * * ואפילו גויים הבינו שצריך לעשות כן! וא"כ צ"ב 7. מה חידש משה רבינו. ודוחק לומר שרק את הנוסח חידש, דמשמע מרב נחמן שכל אחד מאותם רועים (משה יהושע דוד ושלמה) חידש ותיקן ברכה השייכת לו דוקא, (ועי' תענית ט. שהמן ירד בזכות משה). ומכ"ז משמע דברהמ"ז שייכת במיוחד ל"מן". וצ"ב.

חיוב ברכת המזון נלמד מהפסוק "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך על הארץ הטבה אשר נתן לך" (דברים ח, י). וגם בזה יש מקום עיון רב, 8. ראשית זהו דבר הנלמד מסברא (כנ"ל) וא"כ ל"ל קרא, 9. וגם מדוע דוקא באכילת לחם נאמר ולא בכל אכילה? 10. וגם לשון הפסוק לכאור' תמוה מאד, דהרי

ההודאה דברהמ"ז היא על האכילה, וא"כ היה צריך לומר וברכת "על המזון", ולא "על הארץ"? יש דעות שגם מעין שלש היא דאורייתא (עי' משנ"ב ס' רט ס"ק י ובטור רב"י שם), וג"ז צ"ב 11. מה ענין "שבח א"י" (שבעת המינים) לברכת המזון, הרי יש הרבה דברים שמשביעים האדם יותר משבעת המינים? ומכ"ז משמע שנתייחדה ברהמ"ז ל"שבח א"י" (ופירושה או ל"לחם") בדוקא - יותר מאשר לעצם האכילה. [ועי' בברכות (כ:) שהגמ' מסתפקת אם נשים בברכת המזון דאורייתא - מכיון שלא נטלו חלק בארץ. (ע"ש רש"י ד"ה או דרבנן, ותוד"ה נשים). ומבואר דעיקר ברהמ"ז שייך לארץ ולא לאכילה!]. ודבר זה טעון ביאור רב.

ואשר נ"ל בכ"ז בס"ד, דהנה מצות חלה נשתנתה משאר מצוות התלויות בארץ שחיובה הוא מיד משנכנסו לארץ ולא אחר י"ד שנה דכיבוש וחילוק, והביאור בזה כתב רבינו בחיי סוף פר' שלח (במדבר טו, כ) וז"ל: אבל נתחייבו בה מיד בכניסתן לארץ. ומה שהזכיר לשון "מלחם הארץ" הוצרך לומר כן, לפי שבמדבר היו אוכלים "לחם השמים" שהיה קדוש, ולכך צוה כי כשיבואו לארץ ויאכלו מלחם הארץ "שיקדשו אותה במצוה" והיא מצות חלה "ועל כן הזכיר בו את ה'", ואמר מלחם הארץ תרימו תרומה

* וע"ע שבת ל. וברש"י ד"ה ותקן ובר' ניסים גאון שם, רמב"ם פ"א מאבל ה"א, רבינו בחיי כי תשא לב, יג, משנ"ב ס' רפב ס"ק ב. ואכמ"ל.
 ** (ועי' שפתי צדיק פר' תולדות אות יב הטעם שלא ברכו אצל אברהם ברכה ראשונה, וע"פ מה שיתבאר לקמן יסוד הענין דברכת המזון בס"ד, ה"ז מבואר בעומק. ועיי' ואכ"מ.)
 *** (עי' אבן עזרא דניאל א, טו.)

הכח הנגזר מפי עליון כו', המן היה מוצא פי ה' ממש, ממה שכתוב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים כו', והוא מוצא פי ה' ממש". עכ"ל. [ונראה לענ"ד להוסיף על דבריו שדבר זה רמוז בפרשת המן עצמה (שמות טז, טו-טז) בדברי משה רבינו - "הוא" הלחם וגו' "זה" הדבר אשר צוה ה' וגו'. ללחם קרא בלשון נסתר ולדבר ה' בלשון נוכח! ** וזהו דקדוק נפלא. וע"ש בדגל מחנה אפרים. (ועל המן נאמר שם פס' ז' "וראיתם" את כבוד ה', ושם פס' יב' "וידעתם כי אני ה' א"!). *** ודבר זה היה מיוחד למשה רבינו, ולמן שניתן בזכותו, ונתבאר באורך בקובץ בית אהרן וישראל (גל' קיג עמ' קלד) בביאור ענין "של נעליך", ע"ש ואכ"מ. (ועע"ה ברש"י שם סוף פס' לה). וזהו היפך הלחם הדין שהנגלה בו הוא הלחם והנסתר הוא מוצא פי ה'.] וע"ע בבאר מים חיים (דברים ח, טז) ובשפתי צדיק פר' עקב (אותה בסופו, טז, כו) ומש"כ במאמר דברכת הריח בשם האריז"ל והערבי נחל בענין "מוצא פי ה'".

ויעו"ה בדברי רבינו בחיי פר' בשלח (שמות טז, יב) - ובבוקר תשבעו לחם "וידעתם כי אני ה' אלוהיכם" - שתברכו את שמי על המזון כו', ומכאן אמרו חז"ל משה תיקן להם לישראל ברכת הון בשעה שירד להם המן. עכ"ל. ומקורו מהזוה"ק ברעיא מהימנא פר' עקב (ח"ג רעד). ומבואר דע"י

לה'. עכ"ל. (ויעו"ה ברש"י במדבר טו, כ ושמות טז, לו ששיעור חיוב חלה נמדד לפי שיעור העומר דמן! ודו"ק). *

והענין בזה הוא דכאשר היו במדבר ניזונו מהמן, ומהות המן הוא "לחם שמים", ומאכל מלאכים (עי' יומא עה: "לחם אבירים" אכל איש, לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו, ועי' מש"כ בשמירת הלשון שער התבונה פ"י). והוא מזון רוחני בלבד בלי חלק הגשם, ואיתא בחז"ל שע"י שאכלו מן נבלעו ד"ת באיבריהם, ולא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן, דגרם להם להיות כמלאכים! (ע"ה רב"ח שמות טז, לו "מלאכים גופניים"). ולא היו צריכים לנקביהם שהוא מחלק הגשמי שבאוכל. וכידוע ומפורסם כ"ז לכל. (ויעו"ה בזוה"ק פר' בשלח ח"ב סב. וע"ע פרי צדיק ערב יו"כ סוף אות א ואמצע אות ה). וע"ה ברבינו בחיי פר' עקב (דברים ח, ב) "שבא ללמד על תכלית המן ומעלתו, שכל האוכלו מבין במושכלות על השלימות ואי אפשר זה אלא אחר הפסק זוהמת המזון הגופני כו' וירעיבך כדי שתכלה מהם זוהמת המזון הגופני כו', ואז יתחדשו גופותם במזון המן שהוא תולדת האור ויהיו ראויים לקבל המושכלות ולהדבק בשכינה". ושם (פס' ג) "ויאכילך את המן, שהוא לחם שמים לא גופני כו', זהו

על כל מוצא פי ה' יחיה האדם, כלומר על וע"ה שפתי צדיק (פר' שלח אות לד) מש"כ בזה ע"פ הזוה"ק בענין עץ החיים. וע"ע ברבינו בחיי פר' פנחס (כח, ז) ששיעור העומר כשיעור נסכים! ויתבאר לקמן בס"ד.

** (וע"ש ברבינו בחיי אמצע פס' ד שמשוה "זה הדבר" כו' ל"זה קלי ואנהור"!). וכעין זה עי' ברבינו בחיי ריש פר' האזינו (דברים לב, א בתחילתו בענין לשון נוכח ונסתר אצל משה רבינו). ועע"ה בשפתי צדיק (פר' בשלח אות ס).
*** וע"ע מכתב מאליהו (ח"ג 111) בשם הגר"א שהמן הינו הנאה מזוי השכינה! וע"ע שם (ח"א 277). וע"פ זה מבואר מרוע נחשב דיבת המן בין ז' עבירות החמורות שהיו במדבר - עי' רבינו בחיי דברים (א, א) בסופו.

ברכת הזן על המן יגיעו ל"וידעתם כי אני ה' אלוקיכם". ועל' בשולחן הטהור (מאמר אמונה ופרנסה פ"ד ענף ב סו:) שע"י ברכת הזן על המן הוו מסתכלי וידעי בחכמה עילאה. יעו"ש באורך. ויש להוסיף כאן מה שאמרו חז"ל שבמן היה דבר מיוחד שניתן כל יום ויום - כדי לחזק הקשר עם הקב"ה, (על' יומא עו. שע"י המן שניתן דבר יום ביומו "נמצאו כולן מכוונים את לבם לאביהן שבשמים". ויתבאר עומקו בס"ד לקמן בסיום דבריניו). וע"ע רב"ח שם (פס' ד).*

וכאשר נכנסו לארץ ונפסק ירידת המן, ניתנה מיד מצות חלה שעל ידה יתקדש "לחם הארץ" ויהפך ל"לחם שמים" [ויעו' בחדו"ד לאברהם (מעין ג נהר כא) שהמן נתלבש בפירות א"י. וע"ע באורך בבאר מים חיים פר' שלח (במדבר טו, ט) עה"פ והיה באכלכם מלחם הארץ - שע"י יבואו בכס אורות הקדושה, ע"ש]. דהיינו ע"י מצוות התלויות בארץ מתקדשת האכילה ונעשית כעין מן! וע"ה מכתב מאליהו (ח"ה 397).

וע"פ זה נראה שזהו גם ענין ברכת המזון - להפוך את האכילה לענין מקודש ומקושר לקב"ה כמו מן, ושלא יהיה רק אכילה גשמית. ואינו סתם הודאה, אלא הרבה למעלה מזה. ועיקר הגורם להתקדשות זו היא קדושת הארץ, והמצוות הנובעות ממנה,

ושורש הקדושה הוא ביהמ"ק שבירושלים, ולכן צריך להזכיר בברהמ"ז ג' ברכות אלו דוקא (מזון ארץ ירושלים), והברכה העיקרית היא דוקא ברכת הארץ שעל ידה מתקדש המזון ונהפך לבחינת מן. (וכעין קרבן, והארנו בזה בענין ברכת המצוות, ובענין ברכת הריח והנהנין, קחנו משם. וע"ע פרי צדיק פר' שלח אות יא שע"י מים אחרונים וברהמ"ז נעשית האכילה כמנחות ועולות, ושם אות טו שתיקנו לברך ברהמ"ז על היין - כענין הנסכים בביהמ"ק! ועוד נאריך בזה בפני עצמו בס"ד בסיום דבריניו. יעו"ש).

ומבואר מדוע מדגיש הפסוק שהברכה על "הארץ" דוקא, וגם שם עיקר ההודאה ולכן ראוי שיפתח ויסיים בהודאה.* וגם צריך להזכיר בה ברית ותורה, ולעיקובא, דאין כאן סתם שבח שהקב"ה הנחיל לנו ארץ לגור בה, אלא על קדושת הארץ (שגורמת קדושת המזון) וזהו דוקא ע"י ברית ותורה (וכמבואר ברש"י בברכות מח: שם ד"ה צריך שיזכור בה כו' שע"י ברית ותורה זוכים לארץ. יעו"ש, וכ"ה בזוה"ק ח"ב לב. וע"ע ברמב"ן פר' כי תבא דברים כז, ג"כ בעבור התורה באת שמה" ורבינו בחיי שם "כי לא זכינו לירושת הארץ אלא בזכות התורה, כן פירש הרמב"ן ז"ל. ומטעם זה תיקנו חז"ל להזכיר תורה בברכת הארץ"). ויעו' בספורנו (ויקרא כה, כג) ש"השמים שמים לה" קאי על א"י!

* [ומצאנו דבר נפלא ברבינו בחיי (במדבר יד, יא) - בכל האותות אשר עשיתי "בקרבו" - מלשון "הקרב והכרעים" - דע"י המן היה האוכל נבלע באיברים. ע"ה. ובעומקו הוא שהועיל כח המן להפוך אפילו אותם דברים שבהם אדם דומה לבהמה (ע"י חגיגה טז) שיהיו כמלאכי השרת! וע"ה ביומא (עה:). וע"ע רבינו בחיי (דברים כג, יד) ודו"ק. והוא נפלא מאד].
** [דהנה כל ברכות ארוכות פותחות ומסיימות בענין העיקרי שלהן - כמו יוצר אור וכד', (וע"י ברכות יב ופסחים קד. וע"י ספק המשנ"ב סי' תפז ס"ק יג לענין שבת). ולכן כאן כמו שפותח ומסיים ב"ארץ" שזהו עיקר הברכה, צריך גם להזכיר הודאה על זה תחילה וסוף דעיקר ענין הברכה הוא "הודאה על הארץ"].

ובברכות (נג): "כשם שמזוהם פסול לעבודה כך ידים מזוהמות פסולות לברכה!" (ומיירי שם לענין מים אחרונים). ולכן הקפידו הפוסקים על חבישת כובע בברהמ"ז (ע"י משנ"ב ס"י קפג ס"ק יא). * ודו"ק היטב.

[ובעצם התיקון שנעשה ע"י האכילה - יעו' בשפתי צדיק פר' עקב (סוף אות כ) שיש להזהר שהאדם לא יתקלקל ויתגשם ע"י האכילה, וגם שהמאכל לא יתקלקל ע"י האדם האוכלו אלא יתעלה על ידו. יעו"ש. וזהו כמש"כ בענין ברכת הריח בסופו בשם האריז"ל (שער רוח"ק דף ט) שהברכה פועלת בחפצא ובגברא. יעו"ש ה].

וע"פ מש"כ יוצא דבר נפלא ומחודש, שבמדבר כשאכלו מן ממש, לא הוצרכו להסיוע דהארץ שיהפוך לחם הארץ ללחם שמים, ולכן שם ברכו רק ברכת הזן! ודו"ק היטב. [יעו' ביומא (עה): אמר רב אחא בר יעקב בתחלה היו ישראל דומין כתרנגולים שמנקרין באשפה עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה (דהיינו ע"י המן - בבוקר ובערב. וע"ה בברכות כ: שיש הו"א שייחשב מחמת זה "מ"ע שהזמן גרמה"!) * ומבואר שקודם שירד המן היתה אכילתם "כתרנגולים שמנקרין באשפה", ואחר כן אכלו כמלאכי השרת. וא"כ התקנה דמשה לא מוגבלת רק ל"נוסח" דברכת המזון, אלא לעצם המהות

וא"כ גם האוכל שלה צריך שיהיה "לחם שמים". [ועי' בגמ' ברכות שם (מט.) וכל החותם מנחיל "ארצות" בברכת הארץ כו' הרי זה בור, ופ"י בב"י (ס"י קפז) דמנחיל ארצות שייך גם לשאר עמים, ואנו צריכים לברך על הנחלת א"י ביחוד]. ועי' רבינו בחיי פר' עקב (דברים ח, ט) בענין השייכות דא"י לתלמוד תורה, וע"ע בדובר צדק לר' צדוק הכהן (דף לז ד"ה וצ"ל, וד"ה ולכך) בקשר שבין ברהמ"ז א"י תורה וברית, וכ"ז להכיר מיהו הנותן! וע"ה לשון הירושלמי בסוטה (כט): שברכת המזון נאמרת בכל לשון "כדי שיהא יודע למי מברך!" וע"ע פרי צדיק (פר' בחוקותי סוף אות י). דהיינו ברהמ"ז בכוונה מביאה לידי הכרה בקב"ה!

ובקצרה, ע"י האכילה בקדושה והברכה כראוי האדם יוצר מעין בית המקדש! וכאן המקום להביא את דברי הזוה"ק (ח"ב קנז): וז"ל - מאן דאתערך על פתוריה ומתענג באינון מיכלין, אית ליה לאדכרא ולדאגא על קדושה דארעא קדישא, ועל היכלא דמלכא דקא אתחריב, ובגין ההוא עציבו דאיהו קא מתעצב על פתוריה בההוא חדוה ומשתאי דתמן, קודשא בריך הוא חשיב עליה כאלו בנה ביתיה, ובנה כל אינון חרבי דבי מקדשא זכאה חולקיה. עכ"ל. והאדם שמברך ברהמ"ז הוא ככהן העובד עבודה - יעו'

* וע"ש בבבא"ט (ס"ק יא). וע"ע בירושלמי ברכות (נו.) בסוה"ע. [כל זה הוא בנוסף לדין "עיטוף" הנזכר בברכות (נא.) לענין כוס של ברכה ומובא לקמן בסיום דברינו, דשם הוא דין כוסו וכאן בברכת המזון. וע"פ מש"כ לקמן בענין ברכת היין הדבר מבואר דברכת האכילה היא כנגד עבודת הקרבן, והכוס הוא כנגד הנסכים. ולכן בתרוויהו נצרך להיות בחינת "כהן" שכולל גם עיטוף הראש!]. ויעויין עוד בדברי הבן איש חי (שנה ראשונה פר' בה"ב אות ב, ג).
** וע"ה במשנ"ב (ס"י קנז ס"ק ד).

דברהמ"ז, ותיקן גם "זמן סעודה" למן וגם ברכה על המן דוקא, וכל זה כדי שלא יהיו כתרנגולים שמנקרין באשפה! ובקיצור - מה שהמן ירד בזכות משה, ומה שקבע "זמן סעודה", ומה שתקן ברכת הזן, אינם שלשה ענינים נפרדים, אלא כל זה הוא ענין אחד - שמשה רבינו שינה את עצם הצורה והמהות של הסעודה בעם ישראל והפכה לענין רוחני! וזהו דוקא ע"י משה רבינו, שעל ידו ניתנה התורה, ולא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן,* ואם אין קמח (באופן הראוי) אין תורה (אבות פ"ג מי"ז ע"ש במאירי, ובמהרש"א בח"א ברכות ד: סוד"ה תהלה לדוד), ועד שאדם מתפלל שיכנס תורה לתוך גופו יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו (תוד"ה לא כתובות קד. וע"ש בצל"ח). וע"פ מש"כ מבואר באר היטב ענין ברהמ"ז, ולמעין המעמיק נתיישבו ע"פ יסוד דברינו כל הקושיות בס"ד. דוק ותשכח. וע"ה בדברי משה (פר' אח"מ בענין האחרון) ותרוה נחת.

ויעו' בדברי קדשו של הרמח"ל בדרך ה' (ח"ד פ"ט) וז"ל - והנה בכל הענינים האלה נצטוו מצוות כפי ענינם, להעמיד הדברים על צד הטוב ולא על צד הרע, שכשישמרו המעשים ההם בגבולים ההם, יהיה ענינם לפי הטוב, והנמשך ונולד מהם טוב ותיקון. ואם לא ישמרו, הנה ישארו המעשים לצד

הרע, ותפשט על ידיהם הטומאה והזוהמא והחשך הגדול, תחסר ההארה העליונה, ויתרכה ההעלם כו', והנה על פי דרך זה הוסד ענין הברכות שתיקנו חז"ל על כל עניני העולם והנאותיו. ושרש לכולן, ברכת המזון שנצטוינו בה בתורה כו'. והנה לימדתנו התורה, שאחר שנהנינו במאכלינו ושחיתנו, נודה לפנינו ית' ונברך שמו, "ונחזיר הדבר אל התכלית האמיתי שלו",** שהוא העזר אל התכלית הכללי שזכרנו. עד שנמצא בכולם מתגדל כבודו ית', במה שחפצו נעשה ועצתו מתקיימת. וזה כלל ענין ברכת המזון, וכן כל שאר ברכות הנהנין שאחר ההנאה. ואולם עוד הוסיפו חז"ל לתקן ברכות קודם ההנאה, להגדיל זה הענין, והוא, שגם קודם שישתמש האדם מן העולם "יזכיר שמו ית' עליו ויברכהו", ויתכוין שממנו ית' בא לו הטוב ההוא, ויתכוין באמיתת הטוב ההוא שאינו ענין גופני והנאה חומרית בלבד, אלא שבאמת הוא ענין מוכן ממנו ית' למה שיוצא ממנו תועלת לטוב האמיתי כמו שזכרנו. ובהקדים הענין הזה למעשה, ישאר המעשה ההוא כלו לצד הטוב ולא לצד הרע, ויתוקן בו האדם ויתעלה, ולא יתקלקל ויושפל, וכמו שזכרנו. עכ"ל הזהב. והם הם הדברים. וע"ע רסיסי לילה לר' צדוק הכהן (אות מח) בטעם ברהמ"ז לאחר האכילה "דאף דאחר ברכה הארץ נתן לבני אדם, לא שהאדם יחשוב

* (ועי' שפתי צדיק פר' בשלח אות ט).

** [וע"ה ברשב"ם פסחים (קב): ד"ה שני שלברכת המזון קורא "קדושה" כקידוש היום! והנה בקידוש האדם מקדש את הזמן - "מקראי קדש" (ועי' דברי משה פר' אמור בענין השני בביאור ענין הקידוש), ובברהמ"ז צ"ל שהוא מקדש את המזון ואת עצמו. וע"ע שם תוד"ה יקנ"ה ויותר בהרחבה ברא"ש שם (סי' י) שהיה ראוי לברך על הכוס דברכה קודם ברהמ"ז (כמו בקידוש!) אלא שאי אפשר. ע"ש].

בדעתו חס ושלום כן וישמן ויבעוט, רק הוא לעולם צריך להכיר דהכל מהשם יתברך. וזהו ושלט בעולמו דגם אחר שהקנה ידע דמכל מקום הוא השליט. עכ"ל ע"ש.

סיכום דברינו - המן שירד מן השמים בזכות משה ניתן שייאכל בוקר וערב ("זמן סעודה", ולא כ' תרנגולים", וע"ה ברש"י פר' בהעלותך במדבר י"א, שבנ"י התלוננו על זאת: בלתי אל המן עינינו - מן בשחר מן בערב"), והיה כולו רוחני, וקידש את אוכליו להיות כמלאכים,* (ולא היה בו הצד של "מוציאין רעי כבהמה", עי' חגיגה טז), ועל ידו נבלעו ד' ת' באיברייהם (ועי' תוד"ה לא כתובות קד.). ועי' בפרי צדיק (פר' בהעלותך אות ח), ובשם משמואל (פר' שלח סוף תרע"ג וסוף תרע"ד). ועל זה תיקן משה רבינו ברכת הודאה (הזן) - על הרוחניות המיוחדת שבמזון זה. (ועי' בערבי נחל פר' ויצא דרוש א). ומבואר ש"הזן" - שייך למן!

וגם ברכת המזון היא כעין זה - להפוך המזון הגשמי למעין "מן" ! וזהו ע"י קדושת הארץ ומצוותיה שחלים על המזון. (וברהמ"ז היא הודאה על כך). ויוצא שעיקר ברהמ"ז הוא ברכת הארץ, אמנם חלק ההודאה על המזון נשאר כנוסח שתיקן משה על המן, מכיון שהמן הוא שורש המזונות (עי' רש"י שמות טז, טו וסוכה לט; וערבי נחל עקב ב').

ובקיצור - ברהמ"ז אינה סתם "הודאה", אלא היא "מפעל" שמייצר מן, רוחניות, ומרוממת את האדם להיות שמימי (ע"י קדושת א"י - השמים שמים לה!) והעולה מדברינו הוא שעיקר ברהמ"ז אינה על האוכל, אלא על ה"צינור" שדרכו מגיע האוכל (א"י!) וחידשה התורה שגם אחרי האכילה הגשמית אפשר לתקנה למפרע ולהעלותה ע"י ברהמ"ז כמשנ"ת. [ויש לפרש עפ"ז בדרך רמז את דברי הירושלמי תרומות הווקר בתוד"ה מכאן (בככות לא): וד"ה שיכור (עירובין סד) (ו): וברכת ואפי' מדומדם לענין שיכור שאינו יכול לדבר לפני המלך - שיכול לברך! והמ"י]. וע"ה שפתי צדיק (עקב אות כו) !**

והנה ע"פ מש"כ נראה לבאר פשוטו של מקרא בפסוק דברהמ"ז "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך על הארץ הטבה אשר נתן לך" - דמשמעות הכתוב הוא לברך על האכילה, ע"י שמברך על ה"ארץ" ה"טובה", ולא סתם "ארץ". [ועי' בברכות (מט). שנוסח הברכה דעל הארץ ועל המזון אינו "תרת"י, אלא "ארץ דמפקא מזון", ועיקר הברכה על הארץ!]. דהיינו כנז"ל שכח הקדושה שיש בא"י (ונובע מהמקדש שבירושלים, וגם זוכים בה ע"י ברית ותורה,*** ולכן צריך להזכיר כל אלו, ולעיקובא, דבלעדיהם חסר העיקר) גורם שגם האכילה הגשמית תהפך לרוחנית, ועל זה עיקר ההודאה דברכת

* וע"ה נחלת יעקב עה"ת (פר' חקת) לבעל הנתיבות, וע"ע בשפתי צדיק (פר' שופטים אות לב) ודר"ק!
 ** וע"פ יסוד דברינו מבוארת גם' סתומה בערכין (ד). דס"ד שכהנים פטורים מברכהמ"ז (מכיון שאכילת הקרבן היא כפרה לבעלים). ע"ש. וע"ב מה ההו"א שלא יברכו, הרי נהנו? ועי' משך חכמה (דברים ח"י). אמנם עפ"מ כ"ה ז' כפתור ופרח, דמהות ברהמ"ז להפוך האכילה למעין קרבן, וכאן הוא כבר קרבן ממש, וכעין מן, וס"ד שלא יצטרכו לברך, קמ"ל! (ויל"ע למסקנא אי גדר ברהמ"ז בקרבנות הוא כבחולין, או שהוא רק ענין הודאה, וכמו שיתבאר לקמן לגבי ברהמ"ז דאברהם ומשה).
 *** וע"ה רבינו בחיי פר' שמות ג, ח וערבי נחל שם דרוש ב והמ"י, וע"ע שפתי צדיק פר' כי תבא אות יב,

וע"ע בעמק ברכה (ברכת המזון אות ב) במה שחולק על המשנ"ב (סי' קפז סעי' ג ס"ק ח בשער הציון אות ח) לגבי ברית ותורה (דלדעת המשנ"ב יכול להזכירם אחר הברכה אם שכח, כמו שמצאנו ביעלה ויבא). ולפי מה שכתבנו דברי העמק ברכה צודקים מאד, דאין חיוב הזכרה של ברית ותורה בפנ"ע, ולא נרמז בפסוק, אלא הם רק היכי תמצי לזכות ב"ארץ"! והם חלק מהותי מהברכה ואם לא הזכירם חסר ב"ארץ" המיוחדת (ולא יועיל כאן שיזכירם אחר כך בפני עצמם). ודו"ק היטב.***

ויעו' בגליוני הש"ס (ברכות מח:) שהקשה מה שייך ברכת המזון במן הרי אינו משבעת המינים? ולפי מה שנתבאר לעיל קושיא מעיקרא ליתא! ודו"ק. (ועכ"פ ברכת המזון דמן שונה מברכת המזון דלחם וכמו שנתבאר באורך). וע"ש עוד מה שדן לענין מצה ממן (ובזה יש לומר דאיברי "לחם", אבל מצד שני אינו בא לידי חימוץ), וכן לגבי שתי הלחם וציינ' לתוד"ה קרבו במנחות מה: בשם רש"י (שאינו קרב ממן) יעו"ש, (ובזה יש לומר כמו שכתב רבינו בחיי הנזכר לעיל פר' שלח לענין חלה שעיקרו לתקן ענין "לחם הארץ", ולא שייך במן - שהוא כבר מתוקן). וע"ע בתורה שלמה (במילואים לפר' בשלח אות יד [ופר' פקודי אות ט]) שהאריך.

*** [ועפ"ז מבואר גם הדין דפועלים כוללים בונה ירושלים בברכת הארץ - עי' ברכות (טז) ודו"ק. (וע"ש תור"ה וחותרם ובהגרי"פ וגהש"ס ויש להאריך ואכ"מ). ויעו' עוד בחולין (פו) וברש"י שם ד"ה ברכת המזון) דנחשבת "מצוה אחת"].
 *** וע"ע מג"א (סי' קצא ס"ק א). ומשנ"ב (סי' קצד ס"ק יג). וע"ע ביאור"ה (סי' קד סעי' ו ד"ה דינו בסו"ד). ויל"ע בכ"ז מרש"י כתובות (ח) ד"ה אחד כנגד, וע"ש בהגהות הגר"א (אות א)].
 *** [וע"פ יסוד דברינו (שכל הברכה היא בעצם "ברכה אחת") מבואר שינוי הנוסח שבהודאה דשמנ"ע אמרינן - ועל "כולם" (דקאי על הרבה הודאות שלפניו), ואילו בברהמ"ז הנוסח - ועל "הכל" (דכל ההודאות שם הם בעצם הודאה אחת! כנ"ל - על הארץ). ודו"ק].
 *** [ומבואר בתוד"ה דאקריבו (רה"ש יג). שאינו יוצא. [וע"ש שהמן עדיף מלחם!].

המזון, וכמש"כ הרמח"ל. ונמצא שכל ענין ברכת המזון הוא ענין אחד, כדמשמע מפשט הפסוק (ולא שיש ענין נוסף ונפרד לברך גם על ירושלים, דמה שייכותו למזון, וגם בלשון הפסוק משמע שהוא נטפל לברכה על הארץ. * וגם פשטות הפסוק הוא שציווי הברכה קאי על הארץ ולא על המזון. ועל פי מה שנתבאר הרי זה ממש כפשוטו). ודו"ק. [ועיין היטב בעומק דברי התוס' ד"ה לומר (ברכות מט.) ואכמ"ל].

וע"פ מש"כ יתיישבו דברי המג"א (סי' קפח ס"ק ח) דכולהו ג' ברכות חשיבי כחד, יעו"ש. * * ובביאור"ה שם (סעי' ו ד"ה לראש) האריך להקשות עליו, ע"ש. ועפמש"כ לעיל יסוד דברי המג"א הם מפשוטו של מקרא! (וע"ה בכף החיים סי' קפז אות א וסי' קפח אות ל). וע"ע בביאור"ה (סוס"י קפג). ועי' משנ"ב (סי' קצא ס"ק א). ושעה"צ (קפב כז).

וע"ע בביאור הלכה (סי' קפז סעי' ג ד"ה ברית) שהקשה על המג"א שם שהודאה בברכת הארץ מעכבת. ולפמש"כ נראה דהמג"א למד מסברא שזהו מעיקר הברכה וכן"ל, ומעכב. (וכמו ברית ותורה שמעכבים, וכדלהלן. ויעו"ה בחזו"א או"ח סי' כח אות ז וסוף אות ט מהו המקור לברית ותורה בברהמ"ז, ועי' לשון רבינו בחיי דברים כז, ג "תיקנו חז"ל כו').

שיטת הרי"ף (סופ"ז דברכות) דכוס של ברכה צריכה להיות "חי" עד תחילת ברכת הארץ, ואז מוזגה להראות שבח א"י שיינה חזק. (ובזה הוא מיישב סתירת הגמ' שבדף נ: שם מבואר שמודים חכמים לרבי אליעזר בכוס של ברכה ש"אין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים" משום "מצוה מן המוכחר", ואילו בדף נא. מבואר להיפך שכוס של ברכה צריך להיות "חי"). והקשה עליו הרא"ש (בפ"ז שם סי' לה ובתוס' הרא"ש נא.) תרתי - דלדברי הרי"ף יוצא שברכה ראשונה מברך על יין חי, וגם על כוס שרובו ריק, ואילו בגמ' משמע דבעינן יין מזוג ("אין מברכין כו' עד שיתן לתוכו מים"), ומלא? (ועצם סתירת הגמ' הנ"ל מיישבים הראשונים בכמה אופנים ואכ"מ). עוד יש להקשות כאן בעיקר הדין, דהנה לעיל הבאנו דברי רבי צדוק הכהן (בפרי צדיק פר' שלח אות טו) שמה שתיקנו לברך ברהמ"ז על היין הוא כענין הנסכים בביהמ"ק. ויש לעיין בזה מדוע בכוס של ברכה יש קפידא שיהיה דוקא מזוג, ואילו בנסכים הוא להיפך שמזוג פסול (כמבואר בב"ב צז: יעו"ש)? [ובאמת יל"ע לשיטת ר"א בברכות (נ:)] שעל יין חי מברך ב"פ העץ ולא ב"פ הגפן - מה דין נסכים, ויעו' ברמב"ם (פ"ו מאיסורי מזבח הט"י) שהשמיט הגמ' ב"ב הנ"ל שמזוג פסול לנסכים, וע"ש בלח"מ שתמה עליו. וע"ע

ברמב"ם (פי"א ממאכלות אסורות ה"ט) שאין מתנסך לעכו"ם אלא יין שראוי להקריב על גבי המזבח, ולכן מבושל לא נפסל במגע גוי, אבל מזוג כן. וע"ש בלח"מ ובכ"מ. וע"ע ברא"ש בע"ז (ל. פ"ב סי' יג.) * וצ"ע. ואכמ"ל]. ונראה שע"פ יסוד דברינו הנ"ל מיושב הרי"ף היטב, דהוא סבר שעיקר ברכת המזון הוא ברכת הארץ כמשנת, וממילא כל המעלות שנאמרו בכוס של ברכה עיקרן דוקא בברכה זו, ואדרבה דוקא אז ראוי למזוג הכוס להראות שבח א"י. ולאידך גיסא עד אז ראוי שיהיה דוקא חי דומיא דנסכים! ובה יוצאים י"ח הכל. [ומה שבמזבח בעינן "לא מזוג" הוא כדי שלא יתערב ניסוך מים בניסוך יין, דניסוך מים הוא קרבן אחר ובמקום ובזמן אחר. (ועי' עמק ברכה בענין ניסוך המים אות ג. ויש לפלפל בדבריו. ומש"כ בסו"ד יל"ע בזה בדין ערלה. ואכמ"ל). ** אבל בכוס של ברכה שנועדה לשתייה, שם אדרבה משום הידור מצוה בעינן מזוג לכו"ע דכן הוא עיקר שתיית האדם וכמש"כ רבינו בחיי (בהקדמה לפר' וילך) שיין מזוג טוב לגוף ולנפש, וחי מזיק, ("וידוע כי היין המזוג הוא מועיל וטוב לגוף האדם, והוא מעורר גם כן כוחות הנפש, כי כשהוא בלתי מזוג הלא הוא מזיק לגוף ולנפש ולכך הזכיר לשון ושתו ביין מסכתי"). *** וממילא זהו הידור מצוה לשתותו

* ויעו' ברמב"ן פר' פנחס (במדבר כז), שהביא מהספרי "שכר להוציא את המזוג שהוא פסול אפילו בדיעבד". וע"ע שע"ת (או"ח סי' תקנא סעי' ט)

** וגם תלוי ענין זה בגדר "יין מזוג" - אם המים בטלים ליין או נחשבים בפנ"ע. (עי' תור"ה הכא עירובין כט: וע"ע בשע"ת סי' רד ס"ק ד בשם החכ"צ סי' קמ ומשנ"ב סי' תסב ס"ק יא כג וביאו"ה שם ד"ה הואיל וע"ע ביאו"ה סי' ערב סעי' ו ד"ה מקדשין ושעה"צ שם אות כז.) ויש הרבה להאריך ואכ"מ

*** וע"ע תור"ה ארבעה (פסחים קט:)] לענין יין מבושל לקידוש. ואכ"מ.

שחז"ל תקנו כמה ברכות, כדוגמת שבע ברכות, והקהל, וכה"ג ביו"כ בביהמ"ק ועוד****]. ואפילו ברכת שאר שבעת המינים נקראת "מעין ג'", ולא נחשבת סתם "ברכה אחת" כשאר ברכות יחידיות, מכיון שגם שם יש "מעמד של יצירה" (של מן) כעין ברהמ"ז. ואם ענין ברהמ"ז היה הודאה בלבד, לא היה נצרך שלש ברכות לזה!

ובמין שהוא כבר מזון שמים ואי"צ לתקנו, שם יש ענין של ברכה אחרונה רק בתורת הודאה בלבד, ולכן תיקן משה ברכת הזן. [ומוזכר שם הפסוק ד"פותח את" כו' שהוא הודאה על מה שהקב"ה זן לכל, ושייך למן שהוא שורש כל המזונות כמו שנז"ל (מרש"י שמות טז, טו), משא"כ הפסוק דברהמ"ז דאורייתא "ואכלת" כו' מוזכר דוקא בברכת הארץ וכמשנ"ת], וברכת הזן דמשה רבינו היא כעין הברכה שבירכו אצל אברהם אבינו. ועפ"ז יש לבאר הגמ' ברכות (מ:) שבנימין רעיא בירך "בירך רחמנא מריה דהאי פיתא" ויצא י"ח ברכת הזן ע"ש, דמכיון שלא ידע הנוסח דברהמ"ז, בירך עכ"פ הברכת הודאה הנ"ל. (והוא כעין מה שבירכו בבית אברהם אבינו, וכברכת הזן שתיקן משה רבינו במדבר, דהוי הודאה בעלמא על האוכל. ויל"ע אם היה יכול לצאת י"ח בכורא נפשות באופן זה שאינו יודע לברך ברהמ"ז ואין מי

דוקא מזוג. וע"ע נתיב העבודה למהר"ל (ריש פי"ח) בענין מזיגה, ובדברי משה (סוף פר' חיי שרה)*]. ודו"ק. וע"ע משנ"כ בס"ד בסיום דברינו לענין כוס של ברכה. ואכ"מ.**

והנה לפי מש"כ יוצא שיסוד ברהמ"ז - להפוך את האכילה ל"מעין מן". וזהו דוקא ע"י קדושת הארץ ומצוותיה, ועיקרו בשבעת המינים וב"לחם הארץ", ודוקא אחר שנתקיימו בו מצות ה"עומר" (על שם המן), והפרשת חלה ("מלחם הארץ", ושיעורו כמן). וע"ה רב"ח (שמות טז, לו). ולכן המשיך המן עד שאכלו מעבור הארץ בט"ז בניסן (עי' רש"י שמות טז, לה). ועיקר ברהמ"ז הוא ברכת הארץ כמשנ"ת. [ומה שמברכים ברהמ"ז גם על מזון חו"ל הוא ג"כ מצד קדושת א"י - יעו' תענית (י). שכל העולם מקבל משיורי תמיצת א"י! (והביאור בזה הוא ע"פ מש"כ רש"י בסנהדרין לט: ד"ה עודר כו' "בדיבור אחד" כו'. יעושה"ה). וע"ע רש"י ורב"ח דברים (יא, יב). וע"ע היטב בזה בזוה"ק פר' תרומה (ח"ב קנב:) וברב"ח (דברים לא, טז לב, מג), *** ואכ"מ]. וע"ה בדברי משה (סו"פ אח"מ) הנז"ל.

ועצם הדבר שיש כאן ג' ברכות ולא ברכה אחת הוא מכיון שברהמ"ז אינה סתם הודאה (כבורא נפשות), אלא יש כאן יצירת "מצב חדש. [וכמו שמצינו במעמדות מיוחדות

* וע"ע בדברי משה (פר' תולדות בענין יוגש וישק). ועי' רבינו בחיי (פר' נח ט"ז, כ"א, כ"ב, כ"ג, כ"ד, כ"ה, כ"ו, כ"ז, כ"ח, כ"ט, ל') וראי יט"ל. ** ועי' בנחלת יעקב ושפתי צדיק הנו"ל בסיכום דברינו (ולדבריהם נסכים וכוס של ברכה מכונים כנגד בארה של מרים שניתן יחד עם המן משלחן גבוה! וע"ה בשפתי צדיק פר' חוקת אות מא בתחילתו, ופר' דברים אות ל, ופר' יתרו אות לט). *** (ובשנות אליהו (ריש פ"ד דברכות) ובפי הגר"א (אמרי נועם) על ברכות (לה)). **** (ולגבי הפטרה יעו' במשנ"ב סי' רפד ס"ק ב בסופו, ובסעיף ג שם, וע"ה פסחים קד: תוד"ה חוץ. ועי' משנ"כ לקמן בענין ברכות הברית). וע"ע בקרב"נ בפסחים (פ"ג סי' ז אות ד) ואכ"מ. ***** [וע"ה משנ"ב (סי' קצד ס"ק יג) ושעה"צ (אות י)].

ומהות האכילה פי"ב ענף ב קכט:) ועוד שם
(מאמר אמונה ופרנסה פ"ד ענף ב סו:)
ומש"כ שם בשם הזה"ק שבירכו ברכה
ראשונה אינו מוכרח, וגם י"ל דכוונת הזהר
שבירכו על עצם הלקיטה. ואכמ"ל.]

שיוציאו, או שדוקא "ברוך רחמנא" כו' שרי
שאינו ברכה גמורה ואינו מזכיר השם
במפורש. ועכ"פ נראה דזו הסיבה שהוזכר
מקצועו "רעיא" - מכיון שלא היה במקום
ישוב ולא יכל לצאת י"ח ע"י אחר!).

וע"פ יסוד דברינו יש לבאר ענין תמוה -
12. מצאנו כ"פ בדברי חז"ל שברכת בורא
נפשות נקראת "ולא כלום", (עי' ברכות לז
ע"א וע"ב וע"ע לח: בסוה"ע וריש מד:
ומשנ"ב סי' ח סוף ס"ק לג), והוא תמוה
מדוע קראו כך לברכה זו? *וצ"ע רב. (אא"כ
נאמר שאין חיוב לברך ברכה זו, ועי' בל'
הגר"א סי' רח סעי' ו* *). ויותר מזה מצאנו
ברש"י בברכות (לז.) ד"ה ולא כלום - כלומר
אין טעון מברכות פירות ארץ ישראל ולא
כלום, אלא בורא נפשות רבות, ככל מידי
דליתיה משבעת המינין. עכ"ל. וצע"ג מה
רצונו, הרי ודאי שמי ששתה מים אין בזה
שום ענין של "שבח הארץ", ואין כאן
מברכות פירות ארץ ישראל ולא כלום מכיון
שאינו שייך כלל לפירות ארץ ישראל, ומה
צריך להדגיש שאין כאן שבח זה, ומה הס"ד
שכן יהיה? ודבר זה הוקשה לי שנים רבות.
אמנם על פי מה שנתבאר הרי זה ממש
כפתור ופרח, וכוונת חז"ל לומר שבברכה זו
אין את המעלה המיוחדת שבברכת המזון
ומעין שלש ששם יש יצירה מיוחדת כנ"ל,

[יל"ע איזו ברכה ראשונה בירכו על המן -
החיי אדם (נשמ"א כלל קנב ס"ק א) כתב
שבדאי לא בירכו לפניו המוציא לחם מן
הארץ, ובעשרה מאמרות לרמ"ע מפאנו
(מאמר שבתות ה' חלק ו) כתב שבירכו
"המוציא לחם מן השמים", וכ"כ בספר
חסידים (הוצ' מקיצי נרדמים אות תתתתמ)
שמברך "הנותן לחם מן השמים", ובשו"ת
תורה לשמה (סי' סג) הלשון "הממטיר לחם
מהשמים". ועי' בשפתי צדיק (פר' בשלח
אות סז) שמסתפק אם בירכו המוציא לחם מן
הארץ או מן השמים, ע"ש. אמנם בבני
יששכר (מאמר השבתות מאמר ג אות ג) כתב
שלא בירכו כלל יעו"ש טעמו ונימוקו, ועי'
בפסקי תשובה (אות רפ), וכ"כ בבית יצחק
(חיו"ד ח"א סי' פד אות ד) בשם התוספתא.
וע"ע בשדי חמד (כללים מערכת כ' כלל ק
בסופו) שאז עדיין לא ניתקנה ברכה ראשונה
(שהיא דרבנן) וממילא לא בירכו. והאריך
בזה בפרדס יוסף (בשלח טז, ד) ופרדס יוסף
החדש (בהעלותך יא, ו אות קצח). ויעו'
בספר שולחן הטהור (מאמר נפלאות הבורא

* (ועי' רא"ש שם סי' ח במי"ט אות י בשם תשובת הרשב"א ח"א סי' תתכג). וע"ע דעת ר"י בתוד"ה בצר (ברכות לט).
וע"ע בדברי רב אשי בעירובין (יב) וברש"י שם ד"ה הכי קאמר (ולכאור' אינו שייך כאן). ועי' שע"ת (סי' רז ס"ק א).
** וע"ה נדה נא: בסוה"ע שלא כולם בירכו בורא נפשות על כל דבר, יעו"ש.

אלא היא רק ברכת הודאה בעלמא. [דהיינו הנקודה כאן היא לא שאין בבורא נפשות את "שבח הארץ", (דזהו פשוט ואינו שייך לכאן ואין הו"א שיהיה), אלא שאין בבורא נפשות את "כח היצירתיות" המיוחד שיש בברהמ"ז (שהוא ע"י הארץ כנ"ל). ואינו "שינוי מהות" כמו שם (וזהו ה"ולא כלום"), דהוא רק אמירת תודה גרידא*]. ודו"ק היטב.

עוד הלכה עמומה יש לבאר ע"פ יסוד דברינו, דהנה מבואר בברכות (נג): שברכת המזון צריך לברך במקום שאכל, ויעו"ש בגמ' וברא"ש סי' ה' ובשו"ע סי' קפד פרטי ההלכות. אמנם לא נתבאר עצם הטעם מדוע תקנו חכמים כן, ומניין לקחו דין זה? והיחיד שמצאתי שמבאר קצת הוא שו"ע הרב (סי' קעח סעי' ד) שזהו "חשיבות הברכה". ואכת"צ ב"ב אמאי. והנה מצאנו בפוסקים ג' שיטות על מה צריך לחזור - פת, דגן (מזונות), ז' המינים ** ונראה ע"פ מש"כ לעיל שיסוד ברהמ"ז הוא דין בארץ (ולא בעצם המזון) וכפשוט הפסוק וברכת "על הארץ", (וגם נתבאר שז' המינים שייכים לזה, ולא שאר אכילות) - א"כ נראה שחכמים תקנו באותם אכילות ששייכות לארץ לברך במקום שאכל דוקא - כדי לחזק את הקשר בין האכילה ל"מקום" ולהדגיש שעיקר הברכה היא על הארץ, וכמשנ"ת. ודו"ק.***

מתאמרא משמיה דהרה"ק מהר"א מבעלז מדוע בברכה מעין שלש הוסיפו חז"ל הנוסח "בקדושה וטהרה" הגם שאינו מופיע בברהמ"ז, והטעם הוא מכיון שבאכילת פת האדם עושה הרבה הכנות (נט"י, ניגוב, בציעת הפת וטבילה במלח) וממילא יש בזה ישוב הדעת ומקום לקדושה וטהרה, משא"כ באכילת מזונות שנעשית בלי שום הכנה יש להזהיר האדם שיברך בכוונה כראוי, ולכן שם הוסיפו חז"ל הנוסח דבקדושה וטהרה. ודפח"ח. ולפ"ז יל"ע מדוע לא הוסיפו חז"ל נוסח זה גם בשאר ברכות (בורא נפשות)? אמנם לפי מש"כ ה"ז מבואר, דדוקא בברכת המזון ומעין שלש שם הוא עיקר הקפידא וחשיבות האכילה מכיון ששם נכנס קדושת המן כנ"ל ושם האכילה נועדה לשנות האדם ולקדשו. וכמשנ"ת. ודו"ק.

וכעת נעמיק יותר בדברים שחידשנו בס"ד - רבינו בחיי כותב כ"פ שיש ענינים שנאמרו בלשון יחיד ולשון רבים. דהמצוה הפשוטה והחיצונית נאמרה להמון העם, והטעם הפנימי נאמר ליחידים. (לדוגמא יעו"ש פר' ראה דברים יא, כו וע"ע רב"ח בראשית א, כז שמות יג, א לה, ב ויקרא כג, כד דברים לב, מג). ונראה שגם במן ישנם לשני מהלכים אלו, דבפן הפשוט והחיצוני ניתן המן מכיון שהאדם זקוק למזון, ובמדובר נתן הקב"ה מן

* (וע"ה רש"י ורשב"ם פסחים קא: ד"ה בדברים וד"ה אבל דברים שבורא נפשות אינה "ברכה חשובה", ומעין ג' היא "ברכה אריכתא וחשיבותא מעין שלש" "כעין ברהמ"ז").
 ** (ועי' תור"ה אלא פסחים קא:).
 *** ויעו"ה בתורת אמת (מלובלין, ח"א דף קיג ע"ד) במש"כ בענין ביכורים וז' המינים ושייכותם לארץ. ודו"ק היטב.
 **** וע"ע מגיד מישרים ריש פר' ראה שם, ויעויין עוד ברבינו בחיי פר' יתרו כ, א ופר' כי תשא לג, יז.

הגמ' "שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחי מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה, אמר להם אמשול לכם משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שיש לו בן אחד, פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה, עמד ופסק מזונותיו בכל יום והיה מקביל פני אביו כל יום. אף ישראל מי שיש לו ארבעה וחמשה בנים היה דואג ואומר שמא לא ירד מן למחר ונמצאו כולן מתים ברעב נמצאו כולן מכוונים את לבם לאביהן שבשמים". ע"כ. וזהו ממש היפך הקללה של הנחש שמזונו עמו בכל מקום (עי' יומא עה.) וזוהי קללה גדולה דע"י כן הוא מאבד התלות והקשר עם בורא עולם. * * והמ"י]. ויעו"ה בחרדים (פ"ד מ"ע מד"ק התלויות בפה אות לו) לשאול מזונו מאת ה' "בבוקר" "ובערב".

[והנה עוד נראה להוסיף בס"ד, דע"פ כל מש"כ יוצא שאכילת המן ("משלחן גבוה") היתה כעין אכילת קרבן שמקדשת את האדם! ובאמת כל ההנהגה של כלל ישראל במדבר היתה באופן זה שהיו צמודים למשכן וראו גילוי שכינה בחוש! * * * ולכן נענשו אז מיד על כל סטייה, ואפילו על תאוה דרשות! וגם נאסרו באכילת בשר חוץ משלמים! ועפ"ז מבואר דקדוק מיוחדש בפרשת המן, יעו"ש (שמות טז, יט) - "איש אל יותר ממנו

תמורת מזון. אמנם לעובדי ה' אנשי המעלה מבקשי הפנימיות המהלך הפוך, אצלם ההתייחסות למן הוא על מנת שיהיה קשר יום יומי ישיר עם הקב"ה! והמזון הוא ה"ת לקשר זה ולא להיפך! [ועל פי זה יש לפרש הנוסח בברכת הזן - "בעבור שמו הגדול". ודו"ק]. וע"ה מכתב מאליהו (ח"ג 151).

ולפ"ז גם במה שנוהגים לומר פרשת המן כל יום יש שני מבטים וכוונות - יש אדם שאומרה כדי שיספקו מזונותיו, והמן הוא ה"ת למזון. ויש שאומרו ע"מ לחזק הקשר עם הבורא ע"י המזון והמן (שירגיש כל יום מחדש שהוא תלוי רק בקב"ה והכל ממנו והוא הנותן) וכמשנ"ת. ובבחינת ונשלמה פרים שפתינו במקום מן ממש. ויעו' בחי' הרי"מ עה"ת (ליקוטים עמ' שנח אות סד) שהוא קיבל ע"ע לחדש בפרשת המן כל יום. ונראה שהוא מה"ט, דכמו שבד"ת צריך שיהיו בעיניך כל יום כחדשים, כך גם בעצם הקשר עם בורא עולם - צריך להרגיש בו התחדשות כל יום! (וכמו שאמרו גדולי עולם על היהודי הקדוש שבכל יום התחדש ביחס ליום שלפניו כיחס יהודי לגוי - עי' בשפתי צדיק פר' וירא אות נה). ודו"ק. * [וע"פ זה מבוארים ביתר עומק דברי הגמ' ביומא (עו). הנז"ל שע"י המן היו כולם מכוונים את לבם לאביהם שבשמים, וז"ל

* וע' רבינו בחיי פר' ויצא (בראשית כח, כ) מה שהאריך בענין לפי דרכו. * * ועי' בזה בספר שדה אברהם לש"ב הג"ר אברהם יצחק קוק שליט"א (ריש פר' ראה). וזהו בסוד נחש עפר לחמו. וע"ה שם משמואל (פסח תרפ"א עמ' קנג) שהנחש הפסיד עי"ז את חיבורו! (נחש הוא ההיפך ממן - ע"ה רש"י במדבר כא, ורב"ח שם פס"ה). * * * (וע"ה ברב"ח במדבר א, א שבמשכן ובדגלים היו דוגמת מחנות המלאכים במעמד סיני! ושם פס"ב שהיו "מלאכים גופניים". וע"ה רב"ח שם ז, פז. ועע"ה בשפתי צדיק פר' במדבר אות יג יד שבדגלים היו כמלאכים, ואפי' על מחשבה רעה היה הענן פולטם עש"ה, וע"שפתי צדיק פר' מסעי אות י).

עד בוקר". ומבואר שהיה במן דין "נותר",
 (וע"ש בשפתי צדיק אות סג שהסתפק מה
 דין מן הבלוע בכלים. ושם אות סד שדן מה
 דין המן דשבת לענין זה, ועיין בזה בתורה
 שלמה במילואים לפר' בשלח סוף אות יד).
 וגם מבואר מהפסוק שזמן אכילת המן - "עד
 בוקר", וזהו ממש כקדשים שהלילה הולך
 אחר היום, ולא כחולין! (וע"ה רש"י זבחים
 נג. ד"ה ליום ולילה). והוא דקדוק נפלא ולא
 ראיתי מי שעמד בזה. ועי' בתורה שלמה שם
 (עמ' ש) שהביא מי שהקשה לצד שהקריבו
 לחה"פ ממז - איך יכלו להשאירו ז' ימים על
 השולחן והרי היה איסור להותיר ממנו עד
 בוקר? ולמש"כ א"ש, דהיה לו דין קדשים
 וממילא כשהיה על השולחן היה מקדשו
 כמזבח ולא חל עליו דין נותר! (יעו' זבחים
 פז. ומנחות ק.). ודו"ק. וכן י"ל גם לענין
 שבת שקדושת שבת היתה מונעת מלחול שם
 נותר על המן דשישי עד בוקר דראשון,
 (וכמבואר בזהו"ק ח"א ה: ובחזקוני בראשית
 ב,ג, ובבעלי התוס' שם פס' ב' ומדרש
 תהילים מזמור צב וילקוט שמעוני שם רמז
 תתמג ובסו"פ בראשית רמז מז שבשבת אין
 בחינת לילה. וע"ע תורת העולה לרמ"א ח"ג
 פכ"א, ובאלשיך בראשית א,לא, ובתפארת
 שלמה שם עה"פ וירא אלהים את כל אשר
 עשה, ושפ"א בראשית תרמ"ד. ועי' של"ה
 מס' חולין פרק תורה אור אות ס והגהות

לתולדות אדם בית דוד מג, ומשנ"ב סי' שז
 ס"ק ה במה שיוצא מזה הלכה למעשה). וגם
 מה שהשאירו מן לדורות הוא מחמת שהיה
 יחד עם הארון, ונגנו יחד (עי' יומא נב:),
 והארון קידשו ומנע ממנו להעשות נותר!
 והנה מבואר בספרים שענין נותר הוא מצד
 הסתלקות הקדושה, וכענין טומאת מת כנודע
 (עי' ערבי נחל פר' חקת דרוש א ב), וככל
 שהקדושה גדולה יותר היא ממהרת
 להסתלק, ולכן קדשי קדשים נעשים נותר
 למחרת, וקדשים קלים אחר שני ימים.
 (והארין בזה בדברי משה ריש פר' אמור
 וע"ש מה שביאר לגבי קרבן תודה וקרבן
 פסח ואכמ"ל. ועש"ה סו"פ אח"מ). והמן
 זמנו הוא יום ולילה כקדשי קדשים! ונאכל
 לממלכת "כהנים" וגוי "קדוש". ודו"ק.]

ולפי יסוד דברינו הנ"ל נמשיך המהלך
 ונאמר שגם בברהמ"ז הוא כן, ויש בעבודה
 זו שני מהלכים שונים והפוכים - יש אדם
 שעיקר מטרתו האכילה, ורק מכיון שאכל
 צריך גם להודות, וזהו דבר נפרד בפנ"ע.
 ונמצא שאצלו האוכל הוא העיקר. ויש מי
 שרוצה להודות, ולהתעלות בקדושת המן,
 ולכן אוכל כדי שיוכל לברך. ובשבילו
 ה"מעמד" של ברהמ"ז הוא העיקר. [וביתר
 עומק - יש אדם שאצלו האכילה וההודאה
 שאחריה הם ב' דברים, ויש אדם שאוכל כדי

* וע"ש אות סא, סב. וע"ע בשפתי צדיק פר' חוקת אות ל ופר' דברים אות כז ואות ל, ובדברי משה פר' בשלח עה"פ והי
 ביום השישי.

** וע"ע חולין (פג) ותמורה (יד). ועי' שפתי צדיק (פר' שמות אות מד).

*** ועש"ה תוד"ה לשלח בסו"ד שום פסוק יש"כ, ואכמ"ל.

**** ועדיין כל זה מהני רק לענין ה"מן דשבת" שניתן לו זמן זה במפורש, ולא למן דחול, ולא לקדשים. ופשוט. וע"ה שפתי
 צדיק עקב אות מא. ועע"ה שם י. וע"ש יז דסעודת שבת בחינת מן בלי פסולת, ואות כד לגבי מאכלי א"י! ואות כו. ובחוקתי יט.

תוך הספר ולא בע"פ. עכ"ל. ** ועי' בחינוך (מצוה תל). ועי' נתיבות עולם נתיב העבודה (פי"ח) בדברים ארוכים ועמוקים, ומבואר שם שברהמ"ז הוא שלימות האדם. ע"ש.

ולסיום יש להביא כאן דברי התוס' בברכות (מט: ד"ה נברך אלהינו גרסינן - ולא גרסינן נברך לאלהינו בלמ"ד, דדוקא גבי שיר והודאה כתיב למ"ד כמו שירו לה' הודו לה' גדלו לה', אבל גבי ברכה לא מציינו זה הלשון. וכן מפורש בסדר רב עמרם. עכ"ל. והביאור הוא שיש חילוק מהותי בין הודאה וברכה, מודים "ל" ומברכים "את". דהיינו בהודאה עיקר המשקל הוא על האומר (המודה), ובברכה על המקבל (המתברך). ודו"ק. וא"כ מבואר מכאן שורש חידוש דברינו שיסוד ברכת המזון הוא ברכה (וברכת "את" ה"א) ולא הודאה (מודים "לך")! וכמשנ"ת באורך ברבינו בחיי פר' עקב (דברים ח,י) בכיבור ענין ברכה שהוא צורך גבוה. ודו"ק היטב.

[לעיל הזכרנו כ"פ דברי הפרי צדיק (פר' שלח אות טו) שכוס של ברכה הוא כנגד הנסכים דהקרבת. ונראה עוד להרחיב הדיבור בזה ע"פ כל מש"כ בענין ברהמ"ז, דהנה איתא בברכות (נא). - עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה, טעון הדחה ושטיפה חי

להתקשר עם נותן האוכל, והאכילה והברכה הם אחד. והוא כההבדל שבין היחס דשכיר ובעה"ב, ליחס שבין איש ואשתו, ועי' אבודרהם (פל"ז אות יד) בהבדל בין "חלק" ו"נתן". ויעו"ה בערכי נחל (פר' שופטים דרוש א ופר' ואתחנן דרוש ב), ולא ניתן לפרש יותר. והמ"י. וע"ה בשם משמואל לשמיני עצרת (ריש תרע"ד). וע"ע בשפתי צדיק (פר' וארא אות מא) ומכתב מאלהו (ח"ג 151). ודו"ק היטב]. וכמש"כ בענין ברכת המצות וברכת הנהנין לבאר עומק המעשה של רבי אהרן הגדול מקרלין, יעו"ש. והכל זורם אל מקום אחד!

וברהמ"ז הוא מעמד רב ברכות כה נשגב, שמבקשים אחריו (ובזכותו) הרבה בקשות. [אחר קריאת התורה חמש בקשות (יה"ר מלפני אבינו שבשמים כו') ואחר ברהמ"ז כעשר בקשות (הרחמן כו')!], עד ביאת אליהו וגואל צדק. (דהיינו המ"ע דברהמ"ז יש בכוחה לזכותינו להיות ראויים לבקש התיקון הגמור!). וע"ה בפרי צדיק פר' נח (אות י).*

יעו' בבאר היטב (סי' קפה ס"ק א) - מצאתי למה אין ברהמ"ז "ף" לפי שכל מי שברך בה"מ בכוונה אין שולט בו לא אף ולא קצף וכו' ומזונותיו מצויין לו בריוח ובכבוד כל ימיו. והמדקדק יזהר לברך דוקא

* [ויש להוסיף ביאור בזה ע"פ מש"כ החפץ חיים בשמירת הלשון (שער הזכירה סוף פ"א) בענין נוראות כח המצוות שנעשות ע"י דיבור בלי מעשה. יעו"ש ה].
** וע"ע בחרדים (פ"ד מ"ע מה"ת התלויות בפה אות יב). [ועי' שפתי צדיק פר' ראה (אות נג, נד) בשם ח' הרי"מ בענין מאכל שמביא ליראה]. ויעו' בספר נפתלי (על רבינו בחיי פר' מטות לב, לב סוף אות ד) בענין חסרון האותיות "ס"ף" באחד עשר הפסוקים שמתחילים ומסיימים בנו"ן. ע"ש.

ומלא עיטור ועיטוף נוטלו בשתי ידיו ונותנו בימין ומגביהו מן הקרקע טפה ונותן עיניו בו כו'. וכתב רש"י ד"ה כוס של ברכה - "ברכת המזון"*. וצ"ב מדוע דוקא בכוס דזימון נאמרו כל אלו ולא בשאר כוסות של מצוה כקידוש והבדלה וכד' אחד הדברים שנאמרו בכוס הוא "חי" (נ"ל באמצע דברינו בישוב שיטת הרי"ף). בביאור ענין חי נאמרו ששה פירושים בראשונים, ואחד מהם הוא שזהו דין בכוס ולא ביין - שיהיה "שלם". (עי' תוד"ה מודים ברכות נ: ובהגרי"פ שם. וע"ע רש"י מכות טז: ד"ה משום כזית שמפרש חי שם היינו ממש, ודלא כתוד"ה ריסק שם שפי' שלם, ורש"י לשיטתו כאן נא. ד"ה חי דלא כתוס'. וע"ע תוד"ה תיובתא בכורות מו: בסו"ד. ואכמ"ל). השו"ע (סי' קפג סעי' ג) הביא שיטה זו, ומוסיף המשנ"ב (ס"ק יא) שסדק פוסל לכתחילה (והיינו אפילו באופן שאין היין נוטף מהכוס). יעו"ש. וצ"ב מדוע, הרי כעת הכוס שלם ועדיין לא נסדק לגמרי בפועל** ומחזיק היין בטוב? וגם צ"ב מניין לקחו האחרונים דין זה? ומצאתי דבר נפלא בתורת חיים (סנהדרין קב: סוד"ה אמר ליה) וז"ל - ועוד טעם אחר נראה מה שצריך האדם לבצוע על ככר שלם דוקא, לפי ששלחנו של אדם דומה למזבח כמ"ש חז"ל שמכפר עליו כאלו

הקריב קרבן על המזבח וידוע שכל מעשה המזבח הוצרך להיות שלם בתכלית השלמות, המזבח שנאמר אבנים שלמות, הקרבן שמקריבין עליו מום פוסל בו, ואפילו כהן המקריב הוצרך להיות תמים בלא מום, לכך גם הלחם שאדם בוצע עליו כיון דלחם עיקר סעודה היא ודמיא לקרבן הנקרב על גבי המזבח צריך להיות שלם ולא פגום וחסר! ונראה דלכך הקפידו חכמים ואמרו שגם הכוס שמברכין בו על המזון צריך להיות שלם, וכך היין שבתוכו צריך שלא יהיה פגום, וצריך להיות מלא על כל גדותיו, דכיון דדמיא למזבח צריך להיות הכל בשלמות דומיא דמעשה המזבח! עכ"ל. ומבואר ככל יסוד דברינו וגם מבואר עפ"ז מדוע כל היל' דברים נאמרו דוקא בכוס דברכת המזון, מכיון שצריך להיות דומיא דמזבח, וכמו הקרבה וכלי שרת, ולכן אפילו סדוק אינו ראוי! וכפרי צדיק הנ"ל דהוי כנסכים. והרבה נביאים מתנבאים בסגנון אחד! ועפמ"ש כ' מבואר הדין בכוס שמקבלו בב' ידיו כו' ואין מסיחין על כוס של ברכה עי' ברכות שם (נא:). - דמיד שמקבל הכוס (עד אחר ששותהו) מתחילה העבודה של "כעין ניסוך"! ועיין עוד היטב בריקאנטי (דברים ח, י). וכל זה הוא שורש ויסוד גדול להבנת העבודה דמצות ברכת המזון].

* והנה דבר זה טעון ביורור, בברכות שם מובא דין י' דברים ורש"י הנ"ל פירש לענין ברהמ"ז, בפסחים (קה: קו). לגבי קידוש מובא דין חדש - פגום. הטור בהל' שבת (סי' רעא) מזכיר רק דין פגום לענין קידוש, וגם לגבי הבדלה מוזכר רק פגום (עי' רי"ס רצו, וע"ש משנ"ב ס"ק ב), וע"ש (סי' רעא) בב"י שהרמב"ם (דלא כרש"י) משווה קידוש לזימון בזה. ויעו"ה ברמב"ם (פ"ז מברכות הט"ו ופכ"ט משבת ה"ז ובמ"מ ומרכה"מ שם, ודין פגום הזכיר בנפרד בהט"ז, ויש הרבה לפלפל בזה). ועי' משנ"ב (סי' רעא ס"ק מד). ועכ"פ רש"י לא למד כן, וכ"ה להדיא בתוס' שם (נא: ד"ה והלכתא) ע"ש. וכן משמע מהטור הנ"ל. וע"ה רש"י שבת (עו: ד"ה כוס של ברכה) "ליפתו", ותוד"ה יעמוד (שם, בסו"ד) שמחלק בין קידוש וכוס של ברכה. ואכ"מ. ** (יעו"ה משנ"ב סי' קנט ס"ק יא וסי' תקפו ס"ק לט וסי' תרמה ס"ק יט וסי' תרכט ס"ק לה ושעה"צ שם אות נה)

ענף ד

גדר ברכת הגומל

ויכנע בעמל לבם וגו' ואומר ויזעקו אל ה' בצר להם ואומר יוציאם מחשך וצלמות וגו' ואומר יודו לה' חסדו".

ובהמשך הגמ' - מאי מברך, אמר רב יהודה ברוך גומל חסדים טובים (וגירסת הרי"ף - ברוך גומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב). אביי אמר וצריך לאודוויי קמי עשרה דכתיב וירוממוהו בקהל עם וגו', מר זוטרא אמר ותרין מינייהו רבנן שנאמר ובמושב זקנים יהללוהו כו'. ע"כ.

וכתב רש"י ד"ה צריכין להודות - "כשיוצאין מן הסכנה". ובד"ה וירוממוהו בקהל עם - בסוף פרשת המזמור. * עכ"ל. ומדוויק במזמור הנ"ל שכל ד' ההודאות הם אחר שניצל מהסכנה. [ויש לדקדק בדברי רב שלגבי חולה וחוש הוסיף "ונתרפא" ו"יצא", ואילו לגבי יורדי הים והולכי מדברות לא הזכיר שיצאו משם, (ועי' טור רי"ס ריט ארבעה צריכים להודות יורדי הים "כשיעלו ממנו" והולכי מדברות "כשיגיעו לישוב" ומי שהיה חולה "ונתרפא" ומי

איתא בריש פ"ט דברכות (נד:) אמר רב יהודה אמר רב - ארבעה צריכין להודות, יורדי הים הולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא.

הגמ' מביאה מקור מתהילים (קז) - יורדי הים מנלן דכתיב "יורדי הים באניות וגו' המה ראו מעשי ה' ואומר ויעמד רוח סערה יעלו שמים ירדו תהומות ואומר יחוגו וינועו כשכור ואומר ויזעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם ואומר יקם סערה לדממה ואומר וישמחו כי ישתוקו ואומר יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם". הולכי מדברות מנלן דכתיב "תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו ויזעקו אל ה' וידריכם בדרך ישרה יודו לה' חסדו". מי שחלה ונתרפא דכתיב "אולים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו כל אכל תתעב נפשם וגו' ויזעקו אל ה' בצר להם וגו' ישלח דברו וירפאם וגו' יודו לה' חסדו". מי שהיה חבוש בבית האסורין מנלן דכתיב "ישבי חשך וצלמות וגו' כי המרו אמרי אל וגו' ואומר

* [נראה דכוונת רש"י לומר שענין זה ("כשיוצאין") קאי על כל ד' המקרים שם ולא רק על מה שנסמך אליו].

בחבוש על עסקי נפשות ולרב האי מייירי להדיא אפילו חבוש על עסקי ממון (וממילא משתנית ההגדרה של חבוש אם הוא יותר מסוכן או יותר מצוי). [ויעו' בחיד"א בכרכי יוסף (ס' ריט אות ד) ושיורי ברכה (שם אות ב)]. וכעין הא דפליגי הראשונים לגבי חולה אי מייירי בחש בראשו או בנפל למיטה**.*. (ועי' כף החיים ס' ריט אות יא ומד). והרא"ש (ס' ג שם) הביא מחלוקת רב יוסף והערוך בזה, ודעת תוס' הנ"ל כצד שני (כרב יוסף). ושיטת הגאונים לא כן, וצ"ב 2. במאי פליגי, ויתבאר בעז"ה בהמשך.

במשנה שם (נד). מובאים הרבה ברכות הודאה ושבת, והברכה הראשונה היא ברכה על נס (הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה). וצ"ב מדוע לא נזכר שם ברכת הגומל. אמנם יש הבדל בין ברכת הגומל - שדוקא מי שניצל מברך אותה, וסמוך לזמן ההצלה, ובכל מקום, ורק פעם א', לברכה על נס - שמברך כל פעם שרואה המקום דוקא, וכל א' מברך, ואפילו בנס פרטי זרעו גם צריך לברך. ולפ"ז, מכיון שעיקר הפרק דן ב"ברכות הראייה", לא הוזכרה במשנה ברכת הגומל, דברכה זו היא על ה"גברא" ולא על ה"חפצא" של המקום כשאר הברכות שם. עוי"ל דהמשנה נשנית בזמן הבית

שהיה חבוש בבית האסורים "ויצא" וסי' וכל החי"ם יודוך סלה חבוש יסורין ים מדבר). אמנם בפשטות י"ל ע"פ דברי אב"י שבעינן בפני עשרה וממילא ים ומדבר הם מקומות שלא שכיח בהם עשרה ישראל וגם תרי רבנן ולכן ע"כ ההודאה תהיה לכשיצא, ורק לגבי חולה וחבוש הוזקק לומר להדיא דמייירי אחר שניצלו. ועי' משנ"ב (ס' ריט ס"ק א). [ומה שנקט רב ביים ומדבר לשון "יורדי" "הולכי", ולגבי חולה וחבוש "מי שהיה" (וגם לשון יחיד) - הוא מכיון שלים ומדבר אדם נכנס מדעתו, ויש שעושים כן בקביעות, ובאופן קבוצתי, ולכן הם מקבלים שם של "יורדי הים" ו"הולכי מדברות", אבל חולה וחבוש הוא "במקרה", ושלא מדעת האדם, (ולכן נקט "מי שהיה" וגם בלשון יחיד). ופשוט].

שם תוד"ה ארבעה צריכין להודות יורדי הים וכו' - ובתהלים לא חשיב כזה הסדר אלא חשיב הולכי המדבר ראשון [בסוף דברינו יובא סדר הפסוקים], דקרא נקט סדר המסוכנין יותר תחלה וגמרא נקט המצויין תחלה. עכ"ל. [ועי' ברוך שאמר (עפשטיין) עמ' קפח]. וע"ש ברא"ש (ס' ג) במעדני יו"ט (אות ל) שכתב מתלמידי ריו"נ להיפך בשם רב האי גאון* וקצת צ"ע בזה 1. דפליגי במציאות? ונראה דלתוס' מייירי דוקא

* (וע"ע בגהש"ס שם על תוס' ובהגרי"פ בשם הערוך).
** [ויעו"ה בשבת (לב), שהם שתי דרגות שונות].

הריב"ש (ס' שלז) כצד ראשון (אם על מדבר שיש בו רק חשש אריה וליסטים מברך, "כ"ש" על ניצול מאריה בעיר, ואם על כל נס תיקנו ברכת שעשה לי נס, הגם שיתכן שלא יעבור שם לעולם, "כ"ש" שמיד שניצל צריך לומר הגומל). ואילו הארחות חיים (הל' שני וחמישי סוף אות כה) ס"ל להיפך שעל שאר דברים אם יברך הגומל הוא ברכה לבטלה! וזוהי מחלוקת מהקצה לקצה, וצ"ב 5. במה נחלקו.

עוד בדברי חמודות שם (אות י) הביא מחלוקת הפוסקים עד מתי יכול לברך, הטור (ס' ריט) ס"ל שיש לו תשלום לברך כל זמן שירצה, ואילו הא"ח בשם הרמב"ם [בב"י איתא "הרמב"ן"] ס"ל שצריך לברך עד ג' ימים. והב"י שם מבאר טעמו ע"פ הגמ' בעירובין (סה.) שהבא מן הדרך אל יתפלל שלשה ימים (ופרש"י שאין דעתו מיושבת עליו מפני טורח הדרך). ע"ש. וגם מחלוקת זו צ"ב 6. במה נחלקו ומה שורש מחלוקתם. [התוס' ד"ה ואימא כתבו - "ונהגו העולם לברך אחר שקורא בתורה". ודוקא בחולה שנפל למטה אבל חש בראשו או במעיו ואינו מוטל למטה לא. ה"ר יוסף (נז"ל). עכ"ל. ובד"ח שם (סוף אות יג) ביאר הטעם שבקריאת התורה יש ממילא עשרה. (אמנם לפ"ז יוצא שסגי בעשרה יחד עם המברך,

(כדאיתא להדיא בהמשך המשנה שם, ע"ש), ואז הקריבו קרבן תודה (ומבואר בסוף דברינו שהגומל הוא במקום הקרבן) ולכן לא נזכר הגומל במשנה כלל.

בתחילת הגמ' שם (ע"א) - מנא הני מילי (פרש"י מנלן דמברכינן אניסא), אמר רבי יוחנן דאמר קרא (שמות יח, י) "ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל" וגו'. ע"כ. דהיינו ממה שמצאנו שיתרו בירך על הצלת עם ישראל ממצרים ראייה שצריך לברך על נס. [ולפ"ז תהיה ברכה זו דאורייתא, ולא שמענו כן. (וקיי"ל שרק ברכת המזון וברכת התורה דאורייתא). וצ"ע. עוד צ"ע מהגמ' לעיל (מ): כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה, וכאן היה לכאן? רק שם בלי מלכות? ועי' כאן במהרש"א ופנ"י מה שתירצו. ואכ"מ]. ויש לעיין 3. מדוע הגמ' לא הביאה מקור מפסוק קדום שבירך מלכי צדק על הצלת אברהם (בראשית יד, כ) "וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך"? ולא ראיתי מי שהעיר בזה (4. וזה גופא צ"ב). וצ"ע.

והנה בפרטי ההלכות של ברכת הגומל מצאנו הרבה מחלוקות בראשונים, יעויין בדברי חמודות על הרא"ש שם (אות ט) שהביא מחלוקת קדמונים אם על כל הצלה מברך הגומל או רק על הני ד' הנזכרים, דעת

לענין אחד - הודאה על הנס, וניתקנו בשני שלבים, מיד כשניצל צריך לברך (פעם א') על ההצלה (הגומל) וזהו דין בגברא, ואח"כ כל זמן שרואה מקום הנס צריך לברך שוב (הוא וגם זרעו) מכיון שע"י הראייה מתעורר זכרון הנס (ואז יברך שעשה לי נס במקום הזה) וזהו דין בחפצא (דהמקום).

אמנם אפשר גם להבין ענין ברכה זו באופן אחר לחלוטין - שברכת הגומל וברכת הנס הן שתי ברכות נפרדות זו מזו ואין שום קשר ביניהן, ברכת הנס ניתקנה על זכרון הנס, ודוקא במקום הנס, ואילו ברכת הגומל היא ברכה על המצב שאחרי ההצלה (ברכה על ההווה ולא על העבר) כאשר יתבאר לפנינו בעז"ה (וכ"נ דעת הגאונים).

וע"פ זה יש לבאר כל המחלוקות הנזכרות ועוד הרבה חילוקי דינים כאן. ורק נקדים שדעת התוס' והריב"ש והטור כאופן ראשון, ואילו דעת רב האי גאון והערוך והרמב"ם וא"ח כאופן שני. ונבאר דברינו בהרחבה.

הנה דעת הריב"ש הנז"ל שעל כל הצלה צריך לברך הגומל, ולמד זאת ב"מכל שכן" מברכת שעשה לי נס, וגם מעצם זה שהולכי מדברות (שהוא ספק סכנה) צריכים לברך - וכ"ש בהצלה ודאית. והוא למד כאופן הראשון דהגומל ועל הניסים שייכים זל"ז

ומלשון הרמב"ם פ"י מברכות ה"ח בפני עשרה" לא משמע כן, ועל משנ"ב סי' ריט ס"ק ו' ובשעה"צ אות ז', וע"ע כף החיים סי' ריט אות יט. ואכ"מ. ועל משנ"כ בסיום דברינו). וע"פ הרמב"ם הנ"ל י"ל עוד טעם דע"פ רוב תהיה קריאת התורה תוך ג' ימים! וע"ע באליה רבה (סי' ריט סוף אות ה) בשם התורת חיים (סנהדרין צד). עוד טעם].

עוד הביא בד"ח (אות יב) לגבי הדין שצריך לברך בעשרה, שדעת הטור שאינו מעכב בדיעבד, וריו"נ חולק דעשרה לעיכובא כדמשמע בגמ' (במעשה דרב יהודה שם, יעו"ש, ועל באליה רבה שם אות י, ובא"ח הנז"ל אות כה). וג"ז צ"ב 7. במה נחלקו.

הנה הובאו כאן הרבה מחלוקות בדין זה וצ"ב בכולם במה נחלקו, ומהו שורש מחלוקתם, (והאם כל המחלוקות נובעות מנקודה כללית אחת, או שהם מחלוקות נפרדות ומקומיות), וגם הרבה קושיות יש כאן, (ועוד מחלוקות וקושיות יובאו בהמשך דברינו). וכ"ז צ"ב רב.

ואשר נלענ"ד לומר בכ"ז בס"ד, דישנם שתי הבנות יסודיות שאפשר להבין במהות הברכה ד"הגומל": אופן אחד הוא שהגומל ושעשה ניסים הן שתי ברכות שקשורות

(ואז יש מקום ל"כל שכן", וגם כל מקום שיש ברכת הנס - קודמת לו ברכת הגומל, וכמשנ"ת לעיל באופן הראשון שהיא ברכה ראשונה). אמנם לפי צד שני אין מקום לכל דברי הריב"ש כלל ואין ללמוד מזה לזה, וזו דעת הא"ח דהוי ברכה לבטלה!

וגם מחלוקת הטור והא"ח אי יכול לברך לאחר זמן או רק עד ג' ימים תלויה בזה, דהטור למד כאופן ראשון שזהו בגדר ברכת הנס, וממילא גם אחר זמן לא פוקע חיוב ההודאה, וכמו שבברכת "שעשה לי נס" מברך אפילו אחרי שנים רבות כל פעם שרואה המקום לפרקים (ל' יום), ה"ה בברכת הגומל אין סיבה לכאן שלא יוכל לברכה אחר זמן, וחיוב הודאה שבו להיכן פקע. אמנם דברי הא"ח שדוקא עד ג' ימים אינם מובנים 8. צ"ע מה מקורו שרק עד ג' ימים, ולא מוזכר בגמ' הגבלת זמן בזה? וגם מש"כ הב"י שהמקור הוא מדין תפילה להבא מן הדרך צ"ב רב 9. מה ענינו לכאן, (דהנדון שם אחר - שאסור להתפלל מטעם חוסר ישוב הדעת? ומה ענין פטור מתפילה לחיוב דהגומל, והיכן ואיך מוכח משם שא"א לברך הגומל לאחר ג' ימים)? ולפי מש"כ לעיל שהא"ח אזיל לשיטתו כאופן שני יש ליישב הכל, וראשית חכמה יש להקדים ביאור האופן השני בס"ד.

הנה דוד המלך חיבר מזמור שלם על ארבעה שצריכים להודות, וחיוב קרבן תודה מיוסד על זה. ונתנו הראשונים סימן "וכל החיים יודוך סלה" ר"ת חבוש יסורין ים מדבר, (ובא"ח הנ"ל אות כד מביא סימן אחר - "חי חי יודך" ע"ש). והבינו הגאונים שברכה זו היא על המצב בהווה שהאדם "חי", (ולא על הצלה מנס שהיה בעבר, שע"ז תיקנו ברכה אחרת שעשה לי נס), דהיינו - ברכה על עצם "החיים"! (וחיים"ם אינו רמז בעלמא, אלא מהות הברכה!). אמנם בזמן רגיל אדם לא מרגיש צורך להודות על הטובות שיש לו, ורק בזמני חסרון והעדר אז מורגש החסר, ואחרי היציאה מהחסר יש לאדם הרגשה גם במה שיש ובחיובי - יתרון האור מן החושך, "אלולא שנפלתי לא קמתי, כי אשב בחשך ה' אור לי אלולא שישבתי בחשך לא היה אור לי" (ילקוט שמעוני תהילים רמז תרכח). וצריך לעבור בחושך כדי להרגיש יתרון האור*, אבל הברכה דהגומל היא על האור ולא על החושך! ולכן כתב הא"ח שצריך לברך דוקא עד ג' ימים, דעד אז הוא מרגיש את חסרון ישוב הדעת מהדרך, ועד אז נמשך "זכרון החושך",** וממילא יש לו גם את ההרגשה הפוכה של הטוב והאור, וכדמוכח מדין תפילה לבא מהדרך כמש"כ הב"י מעירובין שמשפיע עד ג' ימים, ואח"כ

* (וע"ה שע"ת לריו"נ ש"ב אות ה).

** (וכעין מש"כ המשנ"ב ס' רכג ס"ק טו, ע"ש).

שצריכים להודות, הוי ברכה לבטלה! וע"ה במהר"ל נתיבות עולם נתיב העבודה פי"ג). ויעו' עוד בערוך השלחן (סי' ריח אות א יב וסי' ריט אות ב ג ד).

וע"פ זה מדויק מאד ההדגשה לברך הגומל דוקא אחר שיצא מהמצב של הצרה, דע"ז גופא הוא מברך - על המצב המתוקן. וכמשנ"ת. וע"פ אופן שני מדויק באופן נפלא תחילת מזמור קז - הודו לה' "כי טוב", כי לעולם חסדו. דהיינו הודאה זו היא על "טוב וחסד", וכמו שנכתב!

ובקצרה - לאופן ראשון הברכה על החושך (דהיינו ההצלה ממנו), ואילו לאופן השני הברכה על האור! (ורק צריך חושך בכדי להעריך את האור). * ובסגנון אחר - לאופן הראשון זוהי ברכה על "נס", ולאופן השני - ברכה על "טוב" (וטבע).

ולפמש"כ מבואר מחלוקת הערוך ורב יוסף אי מברך הגומל אפילו חש בראשו, או דוקא כשנפל למשכב ונכנס לכלל סכנה, דלאופן ראשון בעינן דוקא הצלה מסכנה (שיכנס לגדרי "נס") כדי לברך, משא"כ לאופן שני עצם ה"יציאה מהסדר" מחייבת ברכה. (ועי' שו"ע סי' ריט סעי' ח ובמשנ"ב ס"ק כד כה כח ובביאור"ה ד"ה כגון).

ההרגש נעלם ונשכח, והאדם חוזר ל"שגרה", וממילא א"א כבר לברך אז. ודו"ק היטב! (ויעו"ה בקדושת לוי ריש פר' פקודי ענין ג).

והנה המצב הרגיל והטבעי של אדם שהוא יושב בביתו, בריא וחפשי, ויש לו "כל טוב סלה". וישנם כמה אופנים של "יציאה" מסדר זה - מי שהולך בדרך או שעובר מדבר וים (שאינם כלל מקום ישוב) או שחבוש בבית האסורים או אפילו חבוש במיטתו מחמת מחלה, כל אלו הם יציאה שכיחה וטבעית מהסדר הרגיל ובכוחם לעורר האדם להודות על הטוב שיש לו לכשיחזור לסדר הטבעי. ולכן דוקא שם תיקנו חכמים ברכה מיוחדת (הגומל). [מה שאין כן יציאות שאינן טבעיות ושכיחות וצריך נס להנצל מהן, שם אינו שייך כלל לענין זה, והם מקרים חריגים של מאורע שאינו כדרך הטבע, אלא הוא דבר שיוצא ממנהג העולם ותולדותיו, ושם הזכרון הוא על ה"נס", ולא על המצב הטבעי של "טוב", ולכן שם יש דין אחר לברך על המאורע וההצלה (שעשה לי נס), וזוהי ברכה על העבר ועל ההצלה מהצרה, ולא על המצב (הרגיל) שאחריה]. וזהו ההסבר באופן השני. דהיינו הגומל הוא כש"יצא" מ"סכנה" (טבעית) ולא כש"ניצל" ב"נס". (וזהו הביאור בדעת הא"ח שאם מברך הגומל על נס שאינו מאותם ארבעה

* [וע"ה ברבינו בחיי (דברים כו,ה) "שיתחייב האדם לתת אל לבו בזמן מעלתו ושלותו זמן הירידה והשפלות שהיה לו, וזה כדי שיתבונן ביתרון שיש לו ואז יודה על זה לשם יתעלה הטוב והמטיב לו"!] ע"ש בכל הענין. וע"ע רב"ח בראשית (לביא) בסופו ודברים (ויב) וברמב"ן דברים (ח,י). וע"ז בנויה כל ההודאה של ההגדה - "מתחיל בגנות ומסיים בשבח", ע"ש במלבי"ם. ואכמ"ל. וע"ה ערבי נחל (פר' אמור דרוש ד) מש"כ מהוזה"ק (ח"ב קפד)!

בהרחבה בסיום דברינו מהעמק דבר ע"ש *). משא"כ לאופן שני שזוהי ברכה אחרת בפנ"ע, ונלמד מהפס' ("קהל") שבעיני עשרה, ממילא הוא לעיכובא. ועי' בביאו"ה שם סוף סעי' ג ד"ה וי"א. [אמנם כאן י"ל שזוהי מחלוקת מקומית בהבנת הפסוק "קהל" אי הוא בדוקא או לא].

המעין בטור יווכח שבתחילה הוא מביא את כל פרטי ההלכות המתאימים למהלך הראשון (עשרה רק לכתחילה, ויש תשלום לברך כל זמן שירצה, ומנהג אשכנז לא לברך כשהולך מעיר לעיר, ושיטת הר"ר יוסף והראב"ד שחולה דוקא שיש בו סכנה), ואח"כ הביא המהלך השני (שיטת הרמב"ם ומנהג ספרד לברך בכל חולי ובכל דרך). ומשמע מהטור שהם שני מהלכים הקשורים זב"ז ולא מחלוקת נפרדות. וכמשנ"ת. ובאופן כללי זוהי מחלוקת בין פוסקי אשכנז (מהלך א'), לגאונים ופוסקי ספרד (מהלך ב').

עי' כף החיים (סי' ריט אות ב) מחלוקת לענין קטן אי יברך הגומל. ויש לכאול לתלות בשני הצדדים הנ"ל, דאם הוא הודאה על נס גם קטן חייב מדין חינוך, משא"כ לצד שזוהו הודאה על המצב בהווה י"ל דקטן אינו בר חיוב זה. ויש לפלפל בזה ואכ"מ. [אמנם

וגם מחלוקת התוס' ורב האי גאון הנז"ל ריש דברינו בביאור הסדר שנקט רב (מצויין או מסוכנין), ופליגי בגדר "חבוש" כמש"כ לעיל, ג"ז תלוי לכאול במה שכתבו - דהתוס' למדו כאופן הראשון ולכן נקטו דוקא ענינים של סכנה (ולשיטתם בחולה), ורב האי יסבור כאופן השני ולכן הבין שאפילו סתם חבוש על עסקי ממון בכלל. וממילא משתנה חומרת המקרים וסדרם. ועי' בביאו"ה (רי"ט ד"ה חבוש).

וכן מבוארת המחלוקת אי בנוסע מעיר לעיר צריך לברך או רק במקום סכנה, וכנ"ל. ועי' בזה בשו"ע (שם סעי' ז שנחלקו בזה בני אשכנז וספרד, ומקורו מהרא"ש הנ"ל, וע"ש בביאו"ה ריש הסימן ד"ה יורדי הים, וזהו שלא כדברי שעה"צ אות יט ע"ש). דהיינו למנהג אשכנז הגומל שייך ל"משפחת" הברכות של שעשה לי נס (מהלך ראשון), ולמנהג ספרד הגומל שייך ל"משפחת" ברכת הטוב והמטיב (מהלך שני). *

וגם המחלוקת אי עשרה לעיכובא או לא מבוארת עפ"ז, דהטור (לשיטתו) כאופן ראשון ס"ל שהגומל הוא מסוג ברכה על נס, וכמו שברכת שעשה לי נס מברך אפילו ביחיד, ה"ה בדיעבד שיוצא י"ח הגומל שלא בעשרה (הגם שבעי פרסום טפי כמו שיתבאר

* [ויתבאר עוד לקמן (ענף ה) ענין הטו"מ, קחנו משם].
** דחלק ממעשה ההודאה הוא פרסום הנס לרבים! וע"ה תהילים לה, יח מ,יא.

בקטן יש עוד נדון "מקומי" אי יכול לומר "לחייבים", (ועי' מג"א רי"ס ריט), ולפ"ז יל"ע לאידך גיסא אם עד גיל כ' לא יתחייב. ואכמ"ל].

וע"ע בכף החיים שם (אות כז כט) אם יכול לברך על אחר כאביו ורבו ובנו קטן, או ד"ב ברכת רפואה עליה דידיה רמ"א. וגם זה תלוי לכאו' בהנזכר לעיל - אי הוא הודאה על נס שיכול גם אחר לברך (אם יש לו שייכות להודאה זו), או שהוא הודאה על "הרגשת החיים" ודוקא בעל ההרגשה יכול לברך. וכמו שנתבאר!

יש לעיין 10. אם במקום לברך הגומל בירך "שעשה לי נס" - האם יצא י"ח? ועי' אבודרהם (שער שמיני), ולכאו' יהיה תלוי בהנ"ל, דאם הם "משפחה" אחת של ברכות ושייכים זל"ז י"ל שיצא בדיעבד בנוסח של ברכת הנס, משא"כ לאופן השני שלא שייכי אהדדי כלל לא יצא י"ח, ואדרבה הברכה אינה על הנס לאופן זה אלא על המצב כעת - "טוב", ונוסח על "נס" אינו מתאים למהלך זה. (דהוא מעין ברכת "העושה לי כל צרכי", ויותר, וכענין ברכת "הטוב והמטיב" וכנז"ל. ויתבאר עוד אי"ה לקמן בענין ברכת היין).*

והנה לעיל הקשינו מדוע הגמ' מביאה מקור לדין שצריך להודות על נס את הפסוק

של יתרו ולא את הפסוק של מלכי צדק. (ואין לומר שזהו מחמת ששם היא ברכה על יחיד ולא על רבים, ראשית היה אז לאברהם אבינו גדר רבים שהוא היה כל הכלל ישראל בדורו,** ואפילו אם נאמר שנחשב יחיד עדיין עדיף להביא הפסוק שם ואז תחסך שאלת הגמ' בהמשך לגבי ברכה דיחיד, יעו"ש). אמנם ע"פ מש"כ נ"ל דבר מחודש, דהברכה של יתרו היתה במקום ברכה על נס, (והגומל יצאו י"ח בשירת הים, ועי' עמק ברכה בענין הלל על נס), ואילו הברכה של מלכי צדק היתה במקום ברכת הגומל! (ולכן הגמ' לא הביאה אותה כמקור לברכה על נס).

דמלכי צדק בירך מיד כשאברהם ניצול, ולא במקום שאירע הנס, ואילו יתרו בירך לאחר זמן, ובמקום ההצלה (דהיינו ע"י שראה היוצאים היה ניכר היציאה, וכעין מה שאומרת הגמ' שם לגבי אשתו של לוט שע"י שרואה אותה נזכר ההצלה של לוט).*** ותירוץ זה יועיל לאופן הראשון, שמברכים על ההצלה (מהמלחמה), ושנוסח "שעשה נס" מהני להגומל, אמנם לאופן השני גם במלכי צדק היתה ברכה על נס ולא הגומל, והדר קושיא לדוכתיה. וצ"ע. ויל"ע בעיקר הדבר 11. אי בעי שם ברכה כלל, ויעויין במחב"ר (סי' ריט) אריכות דברים לגבי כה"ג שיצא מקדה"ק, ויצחק אחר העקידה אי בעי ברכה (הגומל או שעשה לי נס במקום הזה),

* [ויהיה גם נפ"מ בזה במש"כ המשנ"ב (סי' ריח ס"ק טו ובשעה"צ אות ו, ע"ש) - האם יצטרכו לחכות ל' יום בין הגומל לשעשה לי נס (בפעם הראשונה שמברכה). ויש להחלק דזה בגברא וזה בחפצא. ועיין].
 ** וכעין מש"כ הגמ' רה"ש לב: לגבי הזכרון דשרה ע"ש, וע"ע תענית ט. בסוה"ע לגבי משה רבינו, *** וע"ה בשעה"צ (סי' ריח אות יז) ותלוי במש"כ כאן].

שמפרש באופן אחר, ע"פ הגמ' שבת (לב.) ותענית (כ:) שהעושים לו נס מנכין מזכותיו, ולכן מאחלים לו שלא יחסר לו זכויות. וא"ש.

בנוסח הברכה "הגומל לחייבים טובות" כתב המעדני יו"ט (ברא"ש פ"ט ס"ג אות מ) בשם הב"י שכך פ' הברכה - הגומל לחייבים, כלומר אפילו לאותם שהם חייבים, דהיינו שהם רשעים דתרגום רשע חייבא עכ"ז גומל להם טובות, וגם אני כאחד מהם, שאע"פ שאינו הגון (בב"י הלשון "שאיני" הגון) גמלני כל טוב. עכ"ל. ולפמש"כ לעיל אזי לאופן הראשון עיקר הדגש הוא על "לחייבים", ואילו לאופן השני עיקר הדגש על "טובות". ודו"ק.

והנה עיקר מזמור קז הנ"ל ניתקן על המחויבים קרבן תודה, ועי' זבחים (ז.) בענין שוחט תודה דידיה לשם תודה אחרת דידיה, וכתב רש"י (ד"ה לא, דידיה) - ואע"פ שלא באו על הודייה אחת, דארבעה צריכין להודות כדאמרינן בברכות (נד:), וכתב בהו (תהלים קז) ויזבחו זבחי תודה, ושחט תודה בשעת עלייתו מן הים לשם תודה שהפריש על יציאתו מבית האסורין. עכ"ל. וע"ע רש"י ויקרא (ז, יב) אם על תודה יקריבנו - אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדבריות וחבושי בית האסורים

וה"ה כאן שהיה נסיון לאברהם ולא היה בגדר מלחמה טבעית כלל. ואכ"מ.

הרמב"ם (פ"י מברכות ה"ח) מחדש שמי ששומע ברכת הגומל צריך לענות "שגמלך טוב הוא יגמלך סלה", [ונוסח השו"ע (סי' ריט סעי' ב) מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה]. דהיינו בנוסח של העונים יש תוספת לשון. ושמעתי שהביאור בזה הוא דאנו מברכים אותו שיהיה לו עוד יותר.* (ועי' דברי תורה מונקץ' מהדורא א אות י). ונראה שהרמב"ם לשיטתו כאופן שני דהברכה על ה"טוב" שבהווה, ואנו מאחלים לו יותר - "כל טוב סלה". משא"כ לאופן ראשון צ"ע רב, 12. דלכאו' אין מקום לאמירה זו, דרך משל מי שנפל עליו אריה ומברך על ההצלה ממנו, מה שיך לברכו שיהיה לו יותר מאותו מין ברכה, דהיינו שיפול עליו אריה יותר מסוכן וינצל גם ממנו... אתמהה, אין זו ברכה אלא קללה, לא מדובשיך ולא מעוקצין (רש"י במדבר כב, יב), לא הן ולא שכון (ברכות ה:). ועי' הליכות שלמה (תפילה פכ"ג הערה ז).** וברוחק יש לומר לצד זה שמאחלים לו כל טוב, ולא "שינצל שנית", אבל אז אין זה מעין הברכה כלל. וצ"ע. (ועי' פירוש התפילות והברכות לה"י בר יקר ח"ב עמ' נג). וע"ע בפתיחה לספר שלמי נדרים

* [כעין הא דמצינו בברית מילה (עי' שבת קלז: וירושלמי ברכות סו.) שהעומדים שם אומרים "כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו לתורה לחופה ולמעשים טובים". (ועי' משנ"כ בזה לקמן בענין ברכות הברית). וע"ע במשנ"ב ב"סי' תקפב ס"ק טז) המבקש כו' "מוסיף והולך". ע"ש].

** וע"ה בשע"ת (סוס"י קפז) בשם הבכור שור שאין מתפללים על נס (ברכות ס.) ומנכים מזכויותיו (שבת לב.) וצ"ע.

השגת ידו ויחלק ללומדי תורה ויאמר הריני
נותן זה לצדקה "ויהי רצון שיהא נחשב
במקום תודה" שהייתי חייב בזמן המקדש
"וראוי לומר פרשת תודה". וטוב וראוי לו
לתקן איזה צרכי רבים בעיר ובכל שנה ביום
הזה יתבודד להודות לה' יתברך ולשמוח
ולספר חסדו. עכ"ל.

ולפ"ז נ"ל דהטעם שיולדת גם מברכת
הגומל (לאופן השני לעיל שדוקא הני
ארבעה) הוא מכיון שגם יולדת מחויבת
בקרבן לידה - והוא במקום קרבן תודה. **
ויתירא מזה משמע בשקלים (כא): ומנחות
(סד): שאפשר לצאת י"ח קרבן תודה ע"י
הבאת קן! יעו"ש. ואולי הוא דוקא באשה
(דלית בה טעמא דהעמק דבר דלהלן
ועמש"כ שם), או בנשואה (דלית לה מדילה,
ואינו חיוב גמור לחייב הבעל). ואכמ"ל.
[ע"ע בשו"ת מן השמים (סי' לד) שברכת
אשר יצר היא מעין ברכת הגומל! (וגם משם
משמע כאופן השני הנ"ל) ע"ש ***].

ומצאנו דבר נפלא בהעמק דבר (ויקרא
זיג, וז"ל - על חלת לחם חמץ יקריב קרבנו.
משמעות המקרא דתכלית הקרבן הוא חלות
לחם חמץ. ומשום זה מפרש עוד המקרא על
זבח תורת שלמיו. מש"ה לחם חמץ הוא
עיקר משום שהוא זבח תורת שלמיו. והענין
דתכלית תודה שבא על הנס הוא כדי לספר

וחולה שנתרפא שהם צריכין להודות שכתוב
בהן יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם
ויזבחו זבחי תודה כו'. [ומלשונו "הודאה על
נס" משמע שלמד כאופן הראשון]. * ומבואר
שעיקר חיוב ההודאה הוא ע"י קרבן תודה,
ועיקר חיוב קרבן תודה הוא על אותם ארבעה
הזוכרים שם. [ועומק הענין בזה מבואר
בדברי משה (פר' אמור בסוף הענין הראשון)
קחנו משם].

ועי' בבן איש חי (שנה א' פר' עקב אות ג)
שברכת הגומל היא במקום קרבן תודה!
ומקורו מהרא"ש הנ"ל. [ולכן צריך לברכה
בעמידה, וע"ש מש"כ בשם החת"ס (או"ח
סי' נא) לענין ברכה בלילה. וע"ע כף החיים
(סי' ריט אות טו) לענין עמידה בהגומל, וי"ל
עוד טעם (שצריך לעמוד) ע"פ המובא להלן
שענין ההודאה הוא פרסום הנס ולכך בעי
בפני עשרה (ועי' כף החיים שם אות כו
דהמברך בלחש לא יצא, ועע"ה בדבריו סי'
ריח אות לט בשם הזוה"ק יובא לקמן).
ומכיון שאומר זאת לפני קהל - ממילא צריך
לעמוד, וכמש"כ רבינו בחיי פר' חיי שרה
(בראשית כג, ע"ש, וכ"כ החת"ס הנ"ל
שהוא מטעם כבוד הציבור. ועוד נרחיב בזה
בעז"ה בהמשך]. ועי"ה במשנ"ב (סוס"י
ריח ס"ק לב בסופו) - כתבו האחרונים מי
שנעשה לו נס יש לו להפריש לצדקה כפי

* וע"ה רש"י כת"י מנחות (עט): בסוה"ע ובשיטה (אות י) שם, ומשמע שהוא חיוב גמור על הגברא (דומיא דקרבן יולדת)!
** [וע"ע נדה (לא): ובמהרצ"ח ח"י עין יפה שם, (וברבינו בחיי ויקרא יב, ושם הנדון מצד ה"כפרה" שבוה), ואכמ"ל].
*** עוד אופן של קרבן תודה מצינו בחת"ס (עי' רב"ח ויקרא ו, ב). ושם אין ברכת הגומל, (ונראה דזה מכיון שתלוי באדם).
**** וע"ה בשפתי צדיק (פר' אמור סוף אות כה) בהא דתורה לא בטלה לעת"ל, והוא כאופן השני אמנם ממש"כ הדברי משה
(פר' אמור סוף ענין ראשון) מבואר כאופן הראשון. ע"ש. ונראה דתרוויהו איתנהו! וזהו שני הלשונות של "הודאה" שהביא
השפתי צדיק שם. (ורק המחלוקת להלכה היא איזה אופן יותר עיקרי). ודו"ק. [וחמץ ומצה שבתורה - כנגד החושך והאור!].

"בר נפלי" ע"ש סוכת דוד "הנופלת" ונקרא דוקא ע"ש הנפילה ולא העליה!). ועי' שפתי צדיק (פר' נצבים אות י ופר' וירא אות נח). ויש לצרף לכאן מש"כ בדברי משה (פר' אמור בסוף הענין הראשון) בענין קרבן תודה הנז"ל. ולכן כאן בהודאה יש ענין בדוקא בחמץ שהוא רומז ל"צה"ר כידוע! ודו"ק היטב. וזהו גם הענין של שתי הלחם בשבועות שבאים מחמץ, כמבואר בזוה"ק (ח"ב קפג:). ע"ש, וע"ע בירושלמי רה"ש (כא). שבעצרת אין כתיב חטא - אמר להן הקב"ה "מכיון שקיבלתם עליכם עול תורה מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם מימכם!" וע"ה בשם משמואל (שבועות תרע"ג ד"ה טעם) בשם אביו שאור התורה דשבועות מאיר את חשכת החמץ. ואכמ"ל. וכך הוא מהלך הגדילה באדם - ע"י נפילה. ואין אדם עומד על ד"ת אא"כ נכשל בהן (גיטין מג.). ומכל החטאים של עם ישראל במדבר נעשה "תורה!" ועי' שפתי צדיק (פר' וישב אות כא). וע"י חטא המרגלים חיו ארבעים שנה בתנאים של "גן עדן" ולמדו תורה ממשה רבינו כמפי הגבורה, וגם משה זכה לעוד ארבעים שנות חיים עי"ז כמבואר ברבינו בחיי (במדבר יג, ב) וע"ש שפתי צדיק (פר' שלח סוף א, ו). וזהו סוד הגמ' (יומא עח:). שאותו אמורא נתן לבנו כלים כדי שישברם. *** ויש הרבה להאריך ואכ"מ].

חסדי ה' שגמל עליו (והיינו דכתיב בהלל. לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא וכו'). ומטעם זה ריבה הכתוב בלחם ומיעט בזמן אכילת תודה מכל שלמים. היינו כדי שיהי' מרבה ריעים לסעודה אחת ביום הקרבה והי' ספור הנס לפי רוב אנשים וארבע חלות לכהנים שהן המה ת"ח. וא"כ העיקר אכילה הוא לחם חמץ* דמצה הוא לחם עוני ואינו נאכל יפה כמו חמץ כמש"כ התוס' זבחים דע"ה ב' ד"ה שביעית. והיינו דמסיים טעם שלחם חמץ עיקר משום שהוא זבח תודת שלמיו. תודה על שלומו במה שנחלץ מצרה. עכ"ל. ** (ועי' אברבנל ויקרא ז, יא-כא).

[ומבואר מדברי הנצי"ב שעיקר ההודאה היא ע"י סעודת חמץ! מה שלא מצינו כן בשאר קרבנות. ונ"ל שיש כאן ענין עמוק מאד, דהנה לאדם יש נסיונות טעויות ונפילות, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז, כ). אמנם אחרי שמתקן אזי במבט לאחור כשהאדם מעמיק הוא רואה שגם הנפילה היתה חלק מהעליה, (ולא "למרות"). וכנז"ל מילקוט שמעוני "אלולא שנפילתי לא קמתי" (ועי' שע"ת ש"ב אות ה). וכמו ששמענו ממו"ר הגר"י הוטנר זצ"ל שמש"כ שבע יפול צדיק וקם (משלי כד, טז) הוא "בגלל" ולא "למרות". (ובזה הוא פירש הגמ' בסנהדרין צו: שמשיה נקרא

* [ע"פ דבריו (שעיקר התורה הוא הלחם) מבוארת הגמ' במנחות (טו). ש"לחם איקרי תודה! וע"ש רש"י ד"ה מ"ט].
** [ועפ"ז מבואר נדון האחרונים אי אשה מברכת הגומל. (עי' מג"א ר"ס ריט ומשנ"ב ס"ק ג). ועמש"כ לעיל דיתכן שיוצאת י"ח תודה בקן, ומה"ט, דאינו מדרכי הצניעות שתשב ושתדבר בראש רבים. ותלוי גם במשנ"כ לקמן אי נשים בכלל עשרה].
*** [ועי' ה' במדרש תנחומא (פר' כי תשא סוף אות ב) בא וראה חבתן של ישראל שעבירותיהן מביאן לידי מעלות גדולות כו'. וע"ע ערבי נחל (פר' אח"מ א). ועי' שפתי צדיק (אמור כה) מש"כ על ענין חמץ שבתורה, (ועי' וישב כא חנוכה סוף מח פסח יא ניצבים י). וע"ע שם משמואל (שבועות תרע"ה ע"מ פ"ד ה' בענין שתי הלחם) שמחמץ עצמו נעשה קרבן. ע"ש. וע"ה רבינו בחיי (בראשית ד, ג).

עכ"פ מבואר מכאן שעיקר ענין ההודאה הוא פרסום הנס! וכן הוא בזוה"ק פר' בא הנזכר לעיל בדברי כף החיים (סי' ריח) ועי' בדבריו (ח"ב מא.) - "חובה איהו על בר נש לאשתעי תדיר קמי קודשא בריך הוא, ולפרסומי ניסא בכל אינון ניסין דעבד, ואי תימא אמאי איהו חובתא, והא קודשא בריך הוא ידע כלא, כל מה דהוה ויהוי לבתר דנא, אמאי פרסומא דא קמיה על מה דאיהו עבד ואיהו ידע, אלא ודאי אצטריך בר נש לפרסומי ניסא ולאשתעי קמיה בכל מה דאיהו עבד, בגין דאינון מלין סלקין וכל פמליא דלעילא מתכנשין וחמאן לון, ואודאן כלהו לקודשא בריך הוא, ואסתלק יקריה עליהו עילא ותתא". עכ"ל.*

[והנה הדין שצריך לברך הגומל בעשרה טעון ביאור רב, ולא מצאנו כן בשאר ברכות ההודאה והשבח? ונראה דיש לפרשו בשני טעמים - לפי דברי הנצי"ב הנ"ל שעיקר ההודאה הוא פרסום הנס, י"ל דמה"ט גופא בעינן עשרה - כדי "לפרסם הנס", (ועי' כתובות ז: ** דעשרה "לפירסומי מילתא"!)]
 אמנם ע"פ מש"כ הזוה"ק "וכל פמליא דלעילא מתכנשין וחמאן לון" יש לבאר עוד טעם מדוע בעי עשרה - שהוא מטעם השראת שכינה ודבר שבקדושה, דכל בי עשרה שכינתא שריא (סנהדרין לט.), ועי' בערוך השלחן (סי' ריט אות ו) שטעם הברכה

בעמידה הוא מצד השראת שכינה! ועע"ה במהר"ל (נתיב העבודה פי"ג). דהיינו לטעם ראשון עיקר הפרסום הוא "לתתא", ולטעם שני עיקר הפרסום "לעילא". ויהיו כמה נפ"מ בין טעמים אלו - דלטעם שני יצטרכו דוקא עשרה גברים ולא נשים. ועי' כף החיים (סי' ריט אות ג). אבל לטעם הראשון גם נשים יכולות לכאור' להשלים לעשרה. ועי' אליה רבה (סי' ריט אות יב) בשם הכנסת הגדולה, (אמנם לשון קהל ועדה לא משמע כן).***
 וגם הנדון הנז"ל אי עשרה כולל המברך או לא (עי' כף החיים שם אות יט) תלוי בשני הטעמים הנ"ל. וגם נפ"מ אי כולם יעמדו או רק המברך (כף החיים שם אות טו). ועיין.]

ויש לדייק את יסוד הנצי"ב גם במזמור קז הנ"ל (פסוק כב) "ויזבחו זבחי תודה - ויספרו מעשיו ברנה!" דזהו התכלית של קרבן תודה - "ויספרו". וע"ז בא המשך המזמור (בפסוק לב) - "וירוממוהו ב'קהל" עם ובמושב "זקנים" יהללוהו (כדרשת הגמ' בברכות שם דבעינן ברכת הגומל בפני עשרה, ותרי רבנן - כדי לפרסם הנס וההשגחה!). וכן הוא בתהילים (קיא, א) - אודה ה' בכל לבב בסוד ישירים (תרי רבנן) ועדה (עשרה). ולכן מנהג הספרדים לומר פסוק זה קודם הגומל, (וי"א קודם גם הפסוק הודו לה' כי טוב כל"ח, להזכיר מזמור קז הנ"ל), והוא נחמד ונעים.

[ע"ה תוד ה לימד (פסחים עא): דהגם שמותר הפסח קרב שלמים הוא נאכל ליום ולילה! דהיינו הוא בגדר קרבן תודה (דתודה איקרי שלמים - זבחים ז). ומשמע שעצם הקרבן פסח הוא גדר הודאה, ונאכל "על מצות", (וע"ה רא"ש פסחים פ"י סי' ל!). ולכן גם זמן אכילתו אינו כסתם שלמים. (וע"ה בדרכי משה פר' אמור בענין הראשון לגבי זמני הקרבנות). ואכ"מ].
 ** ומנחות מ. ועי' ביאור"ה סי' תרעא סעי' ז ד"ה ויש
 *** ואותו נדון שייך גם בקטן בר דעת. וע"ע ברמ"א (סי' תרצ סעי' יח) ובמשנ"ב שם (ס"ק סג). וכן תהיה נפ"מ להיפך אי ישן מצטרף - עי' משנ"ב (סי' נה ס"ק לג לד).

[מזמור קז המדובר, הואיל ואתא לידן
נימא ביה מילתא (שבת פא: ב"ק פט. ב"מ
טז: שבועות מח.). הנה באותם ארבעה
שצריכים להודות נאמרו לשונות שונים, ויש
לשים לב לכל שינויי הלשון, הלא דבר הוא,
ולא בכדי נאמרו. וז"ל המזמור - א. (הולכי
מדברות) תעו במדבר בשימון דרך כו'
"ויצעקו" אל ה' כו' ממצוקותיהם "יצילם"
כו'. ב. (חבוש) ישבי חשך וצלמות אסירי עני
וברזל כו' "ויצעקו" אל ה' כו' ממצוקותיהם
"יושיעם". ג. (חולה) כל אכל תתעב נפשם
כו' "ויצעקו" אל ה' כו' ממצוקותיהם
"יושיעם" ישלח דברו וירפאם כו'. ד. (יורדי
הים) יורדי הים באניות כו' "ויצעקו" אל ה'
כו' ומצוקותיהם "יוציאם".

ונראה שלכל צרה יש לשון תפילה ולשון
ישועה המתאים לאותה צרה. דהיינו -
מדברות (יצעקו - יצילם), חבוש (יצעקו -
יושיעם), חולה (יצעקו - יושיעם), ים (יצעקו
- יוציאם). דהנה בזמן צרה צועקים לקב"ה,
אמנם כשהאדם לחוץ יותר שם יש זעקה -
מעומק הלב (בלי מילים, עי' שם משמואל
שופטים סוף תרע"ה ד"ה ונראה לפרש).
וכמו שהיה במצרים "ויצעקו". (וזה לא תלוי
בגודל הסכנה אלא במידה שהאדם נלחץ -
ובעיקר הוא כאשר האדם נמצא תחת יד אחר
- כחבוש וחולה). ולעומת זה יש הצלה

וישועה. ועיקר ההצלה הוא "ישועה"
וע"ט^ב (שמות ו,ו) כמשנ"ת ברבינו בחיי פר' וארא
שעד שהאדון הרודף את העבד לא נהרג אין
ישועתו שלימה, עיין שם. (ועיין עוד תומר
דבורה פ"א מידה ט' בענין ותשליך במצולות
ים כו' ופחד יצחק יו' כ מאמר יג אות יג ואין
כאן מקומו). ולכן במדבר וים שאין שם
"רודף" הלשון הוא "צעקה", והישועה היא
בלשון "ויצילם", וביים סגי ב"יוציאם",
דמכיון שחלפה הסערה מיד יצאו מהצרה,^{*}
(מה שאין כן במדבר צריך גם בריאה של
מים ואוכל). אבל בחבוש וחולה הלשון
"ויצעקו", מכיון שיש שם רודף הלחץ יותר
גדול. וגם ההצלה היא בלשון "יושיעם"
וכרבינו בחיי הנזכר לעיל שלא מספיק הצלה
מהצרה אלא גם ישועה מהרודף. (דהיינו
הצלה היא מהצרה, וישועה - מהרודף).
ובחבוש הוא מבואר, ובחולה גם ידוע ענינו
בהרבה מקומות כחז"ל שנשלח מזיק מחבל
על האדם והוא רודפו, וצריך לבטלו או
להעבירו על אחר כענין הגמ' סוף ברכות
(סב:) "ואתן אדם תחתך" עיין שם.^{**}
וכהמעשה הידוע מרבי מאיר מפרמישלן
ובעל הישועות יעקב (עיין אור המאיר דף יג
ויש הרבה להאריך בזה ואין כאן מקומו).
ועי' פנ"י ברכות (ג ד"ה אמרו לה), ובבב"ב (ח"ג דף שד')
והוא ביאור אמיתי. ועי' בזה שמשון (פר'
צו אות ה), ובבב"ב ח"ש א ריש פר' עקב.^{***}

^{*} ועוד נקודה נראה להוסיף בס"ד, דהנה בשלש המקרים הראשונים נאמר ויצעקו כו' "ממצוקותיהם" כו', ובמקרה אחרון (יורדי הים) נאמר "ומצוקותיהם יוציאם". והנה בפרק זה מיירי שהישועה באה ע"י התפילה, אמנם לא תמיד האדם רואה את הישועה מיד ולפעמים הוא מקבל חינה בעודו חבוש ואינו יודע שכבר נושע! וכדו'. משא"כ בסערת הים הישועה היא ש"יחשו גליהם", והישועה נראית מיד ובסמוך לתפילה! ולכן שם נאמר בוא"ו החיבור. ודו"ק.
^{**} ועי' שפתי צדיק (שמות אות יג בלק אות כז) במש"כ מהזוה"ק, ובתורת חיים (על רבינו בחיי פר' שופטים יט, יט אות מה).
^{***} להשלמת הענין - עי' דברי משה פר' וארא (סוף ענין ראשון ד"ה והשתא, ושפ"צ אות ה) בענין ד' לשונות גאולה כנגד ד' עלומות אבי"ע, ונר"ח, ופר"ב, ונר"ג (ענין ג') וריש פר' שמיני בענין ד' בניים. ויש להוסיף גם הדי' שבכאן, ולא ניתן לפרש יותר.

לחיבת הקודש נציג כאן מזמור "הודו לה' כי טוב" אשר הארכנו בו לעיל, ונהגו לאומרו בקהילות החסידים כל מנחה ערב ש"ק ע"פ הבעש"ט. (מאור עיניים סו"פ בשלח, פר"צ בהעלותך אות א ומסעי אות ו).

תהילים (קז)

הודו לַיהוָה כִּי טוֹב. כִּי לַעֲלֹמִים זִסְדּוֹ:	וַיִּבְחֹזוּ וַיִּבְחֹזִי תוֹדָה. וַיִּסְפְּרוּ מַעֲשָׂיו בְּרָגָה:
וַיֹּאמְרוּ גְּאוּלַי יְיָ. אֲשֶׁר גָּאֲלָם מִיַּד צָר:	יִרְדֵּי הַיָּם בְּאֲנִיּוֹת. עוֹשֵׂי מַלְאָכָה בְּמַיִם רַבִּים:
וּמֵאַרְצוֹת קִבְּצָם. מִמִּזְרְחֵוֹ וּמִמְעַרְבֵוֹ מִצְפּוֹן וּמִיָּם: *	הִמָּה רָאוּ מַעֲשָׂיו יְיָ. וְנִפְלְאוֹתָיו בְּמִצְוָה:
תָּעוּ בַמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן הַרְרָה. עִיר מוֹשֵׁב לֹא	וַיֹּאמֶר וַיַּעֲמֵד רוּחַ סֶעֱרָה. וַתָּרוּם גְּלִיו:
מִצְאוֹ:	וַעֲלוּ שָׁמַיִם יְרֵדוּ תְהוֹמוֹת. נְפֹשִׁים בְּרָעָה תִתְמוּנָה:
רַעֲבִים גַּם צְמֵאִים. נְפֹשִׁים בָּהֶם תִּתְעַטֵּף:	וַיִּזְוְגוּ וַיִּגְעֻוּ כַשְׂכֹּר. וְכָל זֹכְמֹתָם תִּתְבַּלַּע:
וַיִּזְעַקוּ אֵל יְיָ בְּצָר לָהֶם. מִמִּצְוֹקוֹתֵיהֶם יַעֲלִים:	וַיִּזְעַקוּ אֵל יְיָ בְּצָר לָהֶם. וּמִמִּצְוֹקוֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם:
וַיִּדְרִיכֵם בְּדֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל. לְלִכְתּוֹת אֵל עִיר מוֹשֵׁב:	יָקָם סֶעֱרָה לְדָמָהּ. וַיִּזְעַשׂוּ גְלִיָּהֶם:
יִדּוּ לַיהוָה זִסְדּוֹ. וְנִפְלְאוֹתָיו לְבָנֵי אֲדָם:	וַיִּשְׂמְחוּ כִּי יִשְׁתַּקּוּ. וַיִּנְחַם אֵל מִזִּזְוֹן זֹפְעָם:
כִּי הִשִּׁיבֵיעַ נְפֹשׁ עֲיֹקָהּ. וַנְּפֹשֵׁי רַעֲבָה מִלֹּא טוֹב:	וַיִּדּוּ לַיהוָה זִסְדּוֹ. וְנִפְלְאוֹתָיו לְבָנֵי אֲדָם:
יִשְׁבִּי זֹשֶׁךְ וַעֲלִמֹת. אֲסִירִי עֲנִי וּבְרָזֶל:	וַיְרוּמְמוּהוּ בְּקֹהֶל עַם. וּבְמוֹשֵׁב יָקָנִים יִהְלְלוּהוּ:
כִּי הִמְרוּ אִמְרֵי אֵל. וַעֲצַת עֲלִיוֹן נִצְּאוּ:	יִשָּׁם נִהְרֹת לְמִדְבָּר. וּמוֹצְאֵי מַיִם לְצִמְאוֹן:
וַיִּכְנַע בַּעַמֵּל לִבָּם. כִּשְׂלוֹ וַאֲזִין עוֹר:	אַרְצָן פְּרִי לְמִלְחָה. מִרְעַת יוֹשְׁבֵי בָּה:
וַיִּזְעַקוּ אֵל יְיָ בְּצָר לָהֶם. מִמִּצְוֹקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם:	יִשָּׁם מִדְבָּר לְאַגַּם מַיִם. וְאַרְצָן צִיָּה לְמִצְאֵי מַיִם:
יוֹצִיאֵם מִזֹּשֶׁךְ וַעֲלִמֹת. וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יִנְתַּק:	וַיּוֹשֵׁב שָׁם רַעֲבִים. וַיִּכְוֶנֶה עִיר מוֹשֵׁב:
יִדּוּ לַיהוָה זִסְדּוֹ. וְנִפְלְאוֹתָיו לְבָנֵי אֲדָם:	וַיִּזְרְעוּ שָׂדֹת וַיִּטְעוּ כַרְמִים. וַיַּעֲשׂוּ פְרִי תְבוּאָה:
כִּי שִׁבַר הַלְתוֹת נְזוּשֵׁת. וּבְרִיזוֹי בְּרָזֶל גְּהַע:	וַיִּבְרַכֵּם וַיִּרְבּוּ מֵאֵד. וּבְהִמְתָּם לֹא יִמְעִיט:
אֲוִילִים מִדֶּרֶךְ פְּשָׁעִם. וּמַעֲזוֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ:	וַיִּמְעִטוּ וַיִּשְׁחֻוּ. מִעַצֵּר רָעָה וַיִּגְזוּן:
כָּל אֲכָל תִּתְעַב נְפֹשִׁים. וַיִּגְעֻוּ עַד שִׁעְרֵי מוֹת:	שִׁפְךָ בּוֹ עַל גְּדִיבִים. וַיִּתְעַם בְּתוֹהוּ לֹא דֶרֶךְ:
וַיִּזְעַקוּ אֵל יְיָ בְּצָר לָהֶם. מִמִּצְוֹקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם:	וַיִּשְׁגַּב אֲבִיוֹן מֵעֲזָוִי. וַיִּשָּׁם כִּפְאֵן מִשְׁפּוֹחוֹת:
יִשְׁלֹזוּ הַרְבּוּ וַיִּרְפְּאֵם. וַיִּמְלֹט מִשְׁחִזוֹתֵיהֶם:	וַיִּרְאוּ יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂמְחוּ. וְכָל עֲלֹכָה קִפְצָה פִּיהָ:
יִדּוּ לַיהוָה זִסְדּוֹ. וְנִפְלְאוֹתָיו לְבָנֵי אֲדָם:	מִי זֹכֵם וַיִּשְׁבַּח אֱלֹהֵי. וַיִּתְבַּוְּנֶה זִסְדֵּי יְיָ:

* [עמש"כ בקובץ בית אהרן וישראל (גל' קסט עמ' קלג אות ג) בביאור הכפילות "מערב - ים"].

ענף ה

בענין ברכת היין, והטוב והמטיב

עכ"ל. וצ"ב 3. דשם מבואר שברכת היין היא ברכה חשובה טפי מברכת הלחם, (ולכן המוציא לא פוטר יין, ודלא כשאר אוכלים ומשקים השייכים לסעודה וטפלים לפת שפת פוטרותן), אבל מאי טעמא שגמ' זו תהווה סיבה לדין ר"ה? 4. וגם שם מיירי רק ביין אבל אין שום הסבר משם לפת לכאן? וצ"ע בזה. (וע"ש רש"י ויפה עינים, ואכתי צ"ב). עוד צ"ע לאידך גיסא, 5. אם יש מדברי התנא בן זומא (מא: שהביא רש"י הנ"ל) ראייה לר"ה, מדוע ריו"ח לא ס"ל כוותיה, * והרי אין שם חולק על בן זומא (וכ"ה דעת כל התנאים, ונפסק להלכה שפת לא פוטר יין)?

והנה בהמשך הגמ' שם (מב:): יש סוגיא סתומה שלא נתבארה כל צורכה, וז"ל - איבעיא להו בא להם יין בתוך המזון מהו שיפטור את היין שלאחר המזון, אם תימצי לומר בריך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון משום דזה לשתות וזה לשתות, אבל הכא דזה לשתות וזה לשתות לא, או דילמא לא שנא? רב אמר פוטר ורב כהנא אמר אינו פוטר, רב נחמן אמר פוטר

איתא במשנה פרק ו' דברכות (מ.) - בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא, ועל פירות הארץ בורא פרי העץ לא יצא, ועל כולם אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא. ע"כ.

מבואר שככל שהברכה יותר כללית היא פוטרת יותר, משא"כ ברכה שיותר פרטית ויותר מבוררת אינה פוטרת את מה שלא נכלל בה. [ולכן אדמה פוטר עץ, אבל עץ לא פוטר אדמה, ושהכל פוטר הכל. וע"ע תוד"ה ועל (שם מג.) דיש מ"ד שברכת שהכל פוטר אפי' מיני בשמים].

בגמ' שם (מ:): - ועל כולן אם אמר שהכל וכו'. איתמר רב הונא אמר חוץ מן הפת ומן היין ורבי יוחנן אמר אפילו פת ויין. ע"כ.

וצ"ב 1. מהו טעמו של ר"ה, (הרי המשנה נקטה בסתם ששהכל פוטר הכל)? 2. וגם מה מקורו ומנ"ל הא? וכתב שם רש"י ד"ה חוץ מן הפת ומן היין - כדאמרינן לקמן (מב.) ומובא בהמשך דברינו) שגורם ברכות הרבה לעצמו בקדוש ובהבדלה ובברכת חתנים.

* וריו"ח לא נחשב "תנא ופליג" כמבואר בתוד"ה רב (כתובות ח.) ועוד מקומות (פסחים צב. ד"ה ואמר, יבמות ז: ד"ה רבי, זבחים לב: ד"ה ורבי, נדה כג: ד"ה והתניא. וע"ש רש"י חגיגה ט. ד"ה ותנא, ובמפרש תמיד כו. ד"ה בא וישב).

ע"ד לאכול גם שאר הפירות, ואותה ברכת "העץ" שווה בשניהם?). 7. עוד צ"ב מהיכן בכלל נבע עצם ההו"א לחלק בין סוגי השתיה לענין הברכות, ומדוע יעלה זאת על דעתינו, הרי לא מצינו כה"ג בשום מקום (כנז"ל), וגם לא נזכר במשנה? (ואולי מחמת קושיית רבא לר"נ, ועכ"פ זהו דוחק גדול, וכמו שר"נ עצמו ביאר המשנה **). וצ"ע.

בפרק ט' דברכות (נט): מובאת ברייתא (מפסחים קא): - תא שמע שינוי יין אינו צריך לברך, שינוי מקום צריך לברך. ואמר רבי יוסף בר אבא אמר רבי יוחנן אף על פי שאמרו שינוי יין אינו צריך לברך אבל אומר ברוך הטוב והמטיב. ע"כ (הנוגע לענינינו וע"ש עוד בסוגיית הגמ'). ומבואר שם שאם הביאו לפניו יין אחר בזמן הסעודה (וכבר בירך הגפן). אינו צריך לברך שנית גפן (כשאינו נמלך, עי' פסחים קג:), אבל מברך "הטוב והמטיב" (אם יש עוד מי ששותה עימו). וע"ש תוד"ה הטוב אם צריך שהיין השני יהיה יותר טוב מהראשון, או שעל עצם שינוי יין בעי לברך. (וע"ש עוד שרק ביין נאמר דין זה ולא בשאר דברים כלחם ובשר).

וצ"ב 8. מה מקום לברכה זו, והיכן מצינו שעל אותו דבר אכילה יברך כמה ברכות?

(והדבר פשוט שאם בירך על פרי גרוע * [יש להוסיף במש"כ רש"י שם שבתוך האוכל נהגו לשתות רק "קצת", ורק כדי לשרות האוכל - מהגמ' בהמשך (נב): דנחלקו ב"ש וב"ה לגבי הנחת מפה - אם על השולחן או על הכסת, ולב"ה מניח על הכסת דאי ניח על השולחן חיישין שיטמאו האוכלין מחמת משקים דהמפה, אבל מהמשקים שבסעודה לא חיישין מכיון שלא הביאו משקים באמצע הסעודה, (ועש"ה רש"י נב. סוד"ה אין כלי). ועפ"ז מבואר שלא נהגו לשתות בסעודה בתורת "שתיה" - אלא מעט לשרות האוכל, ובוזה אפשר להזהר בקל מטומאת משקין. ואכ"מ.] ** [אמנם יעו' בתוד"ה ידי יין בפסחים (ק): דחשיב תירוץ ר"נ לדוחק. ע"ש].

ורב ששת אמר אינו פוטר, רב הונא ורב יהודה וכל תלמידי דרב אמרי אינו פוטר. איתיביה רבא לרב נחמן בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו לאחר המזון אחד מברך לכולם, אמר ליה הכי קאמר אם לא בא להם יין בתוך המזון אלא לאחר המזון אחד מברך לכולם. ע"כ. ופסקו הראשונים כרוב תלמידי דרב. (ע"ש רא"ש סוס"י לב).

הביאור בקושיית הגמ' הוא שבזמן חז"ל נהגו לשתות יין (בשבתות ויו"ט) לפני המזון, בתוך המזון, ולאחר המזון (לאחר שסילקו השולחן וקודם ברהמ"ז). ומה ששתו בתוך המזון היה "לשרות אכילה שבמעיו" (כלשון רש"י ד"ה את"ל שם *), ושתיה "לשתות" יותר חשובה משתיה "לשרות" (כמבואר בתוד"ה ורב ששת שם), ולכן פשיטא שברכה לשתות פוטרת לשרות, אבל להיפך נחלקו שם האמוראים בדעת רב.

וצ"ע בעיקר נדון הגמ' שם 6. וכי אם אדם יאכל פרי מסוים סתם מחמת שעמום, ואח"כ יקבע עצמו לאכול פרי אחר לשם סעודה (ובאופן שהיתה דעתו מתחילה לכך), האם יצטרך לברך שנית "העץ" מכיון שאכילה שניה יותר "חשובה"? לא מצאנו דבר כזה,

וגם הוא נגד הסברא? (דהרי עכ"פ כבר בירך * [יש להוסיף במש"כ רש"י שם שבתוך האוכל נהגו לשתות רק "קצת", ורק כדי לשרות האוכל - מהגמ' בהמשך (נב): דנחלקו ב"ש וב"ה לגבי הנחת מפה - אם על השולחן או על הכסת, ולב"ה מניח על הכסת דאי ניח על השולחן חיישין שיטמאו האוכלין מחמת משקים דהמפה, אבל מהמשקים שבסעודה לא חיישין מכיון שלא הביאו משקים באמצע הסעודה, (ועש"ה רש"י נב. סוד"ה אין כלי). ועפ"ז מבואר שלא נהגו לשתות בסעודה בתורת "שתיה" - אלא מעט לשרות האוכל, ובוזה אפשר להזהר בקל מטומאת משקין. ואכ"מ.] ** [אמנם יעו' בתוד"ה ידי יין בפסחים (ק): דחשיב תירוץ ר"נ לדוחק. ע"ש].

מ: ד"ה חוץ הנז"ל בתחילת דברינו - קדוש
הבדלה וברכת חתנים), ומברכין עליו ואף
על פי שלא היו צריכים לשתייתו. עכ"ל.
ור"ח שם פירש "שפוטר כל מיני משקין".
[יל"ע בדברי ר"ח אלו, דהרי גם פת פוטר כל
מיני משקים, וגם אוכלים (מה שאינו ביין),
ומדוע תהיה ליין עדיפות על פת מחמת זה?
אמנם נראה שהם שני ענינים שונים, מה
שפת פוטר כל דבר הוא מדין "סעודה",
דהכל נכלל בסעודה (עי' רש"י בראשית
לא, נד ובויקרא ג, יא וכו', יז עבד "לחם" רב),
ומצד זה היה ראוי שגם יין יפטר ע"י הפת.
אבל מה שיין פוטר שאר משקים אינו מדין
סעודה, אלא הוא דין "חשיבות" מיוחד,
וחשיבות זו ליכא בפת ולכן יין עדיף ואינו
נפטר ע"י פת. וע"ש בתוס' הרא"ש, וזהו
כעין הגמ' ב"ב (נח:): בראש כל אסוון אנא
חמר*].

ומבואר שלפת ויין יש חשיבות מיוחדת
משאר אוכל, והם נחשבים עיקר האכילה
והשתייה - ולכן הם פוטרם אוכלים ומשקים
אחרים מברכה. ובנוסף יש עוד חשיבות
מיוחדת ביין, מהא דמצינו שאינם פוטרם זה
את זה, (ולכן אין יין נפטר בברכת המוציא
כשאר משקים, דיין חשוב מפת וכן"ל. ומה
שפת לא נפטר ע"י יין אינו מטעם חשיבות
אלא דברכת היין לא שייכת לפת ולאוכלים,

ואח"כ הביאו לפניו פרי משוכח, אם היתה
דעתו מתחילה לכך שאי"צ לברך שנית והוי
ברכה לבטלה). עוד צ"ב 9. אם שינוי יין
מצריך ברכה, למה מברך ברכה אחרת ולא
"הגפן"? [ובאמת הנדון כאן הוא אותו נדון
לעיל ב"לשתות ולשרות", אלא ששם השינוי
הוא בגברא - שתיה חשובה ולא חשובה,
וכאן בחפצא - שינוי יין. ובתרווייהו הוא
אותה תמיהה מדוע שינוי מוליד עוד ברכה].
ועוד צ"ב 10. מדוע שינוי בגברא מוליד
ברכת הגפן, ושינוי בחפצא מוליד ברכת
הטו"מ? וגם צ"ב 11. מה נשתנה יין משאר
אוכלים ומשקים שיש לו מערכת ברכות
שונה בפני עצמה? וצ"ע בכ"ז.

ואשר נראה לומר בזה בס"ד, הנה סדר
הברכות (מברכה כללית לפרטית) הוא -
שהכל, אדמה, עץ, ויש עוד ברכות יותר
מפורטות - מזונות, המוציא, ובורא פרי
הגפן. ועי' בברכות (מא:): - שאלו את בן
זומא מפני מה אמרו דברים הבאים מחמת
הסעודה בתוך הסעודה אינם טעונים ברכה
לא לפנייהם ולא לאחרייהם, אמר להם הואיל
ופת פוטרתן (דהיינו שהם נטפלים לפת.
וע"ש תוד"ה והלכתא ואכמ"ל). אי הכי יין
נמי נפטריה פת, שאני יין דגורם ברכה
לעצמו. ע"כ. ופירש"י ד"ה דגורם ברכה
לעצמו - בכמה מקומות הוא בא, (עי' רש"י

* ועי' תוס' ברכות (ריש מב.) "לפי שעיקר משקה הוא, והוא ראש לכל מיני משקין" ! וע"ע משנ"ב (סי' רצו ס"ק ח) בשם האו"ז. וע"ע בבעל הטורים (במדבר כה) מדוע מקדים שם הפסוק תאנה לגפן, ומה שפירש בדבריו השפתי צדיק (פר' חוקת אות יט). ודר"ק.

וגם שאר אוכלים לא נפטרים ע"י יין. וכמו שהערנו לעיל בר"ח. ופשוט. ויעו' בשבועות כג. ובירושלמי יומא לט: פ"ח ריש ה"ג - שתייה בכלל אכילה, אין אכילה בכלל שתייה).

ונראה דמטעם זה (חשיבות) קבעו גם חז"ל ברכה פרטית מיוחדת לפת וליין, [וגם זה הוא דבר יוצא דופן שטעון ביאור וצ"ע 12. דבשאר דברים מברכים דוקא בלשון כללית. ואפילו לדעת ר"י (שם מ.) שיש לפרט הברכות אכתי מברכים בלשון כללית על כל מין, על רש"י ד"ה בורא מיני דשאים (שם לה.)? * וע"פ סוד דברינו א"ש, דבאמת ברכת הפת והיין היא מעין "ברכה כללית", דהם כוללים כל עניני האכילה והשתייה, ויתכן גם שהם בגדר ברכה אחרת, כדלהלן]. וגם קבעו עוד תוספת ברכה מיוחדת ליין (הטו"מ) - מחמת החשיבות הנוספת שיש בו.

והנה ע"פ מש"כ נראה לבאר המחלוקת (ברך מ:): הנזכרת לעיל אם שהכל פוטר פת ויין, דפליגי ריו"ח ור"ה אם הברכה המיוחדת והמבוררת של פת ויין היא "ברכת הנהנין שיותר מבוררת", או שהוא סוג אחר של ברכה - על "חשיבות" הדבר (וכמו שהדגשנו לעיל שכל ברכות הנהנין הם

"כלליות" ורק כאן מצאנו ברכה "פרטית". ולצד זה אינו כשאר ברכות הנהנין שנתבאר בענין ברכת הריח שענינם הוא "להתיר האכילה", אלא הוא שייך יותר לברכות השבח וההודאה!). ריו"ח ס"ל כצד ראשון שברכת כפה"ג מבוררת יותר מבפה"ע, אבל בדיעבד יוצא אפילו בשהכל (והיא ברכת הנהנין). ואילו ר"ה יסבור (מסברא דנפשיה לכאור', ולהלן נביא לו מקור ממשנה) כצד שני (שהיא ברכת השבח), וא"כ אפילו שהועיל (בדיעבד) ה"שהכל" להתיר המעילה שבאכילה כמשנ"ת, עכ"פ ידי חובת ההודאה המיוחדת שתיקנו כאן עדיין לא יצא (ו"שהכל" או "העץ" אינו שייך לזה כלל), ולכן צריך עוד לברך הגפן או המוציא לר"ה.

[ולפי מש"כ יודה לכאור' ר"ה שאם בירך על יין שהכל, ובדעתו לשתות גם שאר משקים, שיצא עכ"פ י"ח שאר המשקים. ויל"ע בזה, דיתכן שאם לא הועיל לעיקר, לא יועיל לטפל (הגם שהטפל סגי ליה ב"שהכל"). ועוד מקום עיון יש כאן (אפי' אם יועיל שהכל) מה הדין אם בירך העץ על היין, האם יפטור שאר משקים (שברכתם שהכל) לרב הונא, די"ל שמצד היתר ההנאה מהני בדיעבד עץ ליין (כמו בשמן - על ברכות לה: וע"ע משנ"ב סי' רח ס"ק ע ובגהש"ס וגליון מהרש"א בברכות יב.

* ואפי' ברכת מזונות שהיא יותר פרטית מברכת אדמה, אכתי היא כללית לכל מילי דמזוני (ע"י ברכות לה:). ויש נדון בפוסקים אם מזונות פוטר גם שאר דברים (ע"י ביאור"ה סי' קסו סעי' י"ד"ה במקום ושע"ת שם ס"ק יג ושעה"צ סי' רח אות לא). ואכמ"ל. [ומה שזכר במשנ"ב (סי' רח ס"ק ט) שמוזנות קודם ליין - הוא מצד שקודם בפסוק, אבל יין ברכתו יותר מבוררת. יעו"ש]. ורק בלחם ויין יש ברכה פרטית ממש, מה שלא מצאנו דוגמתו בשום מקום? (ויש עוד יוצא דופן כעין זה בברכת הריח - באפרסמון. ועמש"כ בזה לעיל בענין ברכת הריח שזהו "ברכת השבח" על מעלת א"י ולא ברכת הנהנין. ואכ"מ).

מבורר, או סוג אחר. (דהיינו אם הוא חילוק כמותי או איכותי). וכמשנ"ת.

ויעו"ה בירושלמי (ברכות מו. פ"ו ריש ה"ב) שלמד כן (ש"חוי"ן) היינו שאינו מכללו ולא יוצא בו י"ח), ומביא משנה זו כראייה לר"ה, ואינו מזכיר כלל דעת ריו"ח! [ועי' חי' רא"ל מאלין (ח"א סי' ב ג) ודו"ק].

ונראה לומר יותר, דבנוסף לחשיבות הכללית שמצאנו בפת ויין ביחס לשאר אוכלין ומשקין (מחמת שהם עיקר האכילה והשתייה), יש ביין עוד חשיבות עצמית מיוחדת טפי (כנזכר לעיל), ואפילו יותר מפת, וכמו שהבאנו לעיל מהגמ' (מא:): ע"ש ** ויש בזה כמה טעמים וענינים - יין "זן ומשמה" (כמבואר בברכות לה: ע"ש, ועי' תוד"ה הטוב נט: הנז"ל וברא"ש סי' טו שם מובא לקמן, וע"ע בשבת יז: תוד"ה על). וגם כבר נתבאר בסוף יסוד ברהמ"ז שהוא כנגד נסכים! ואין אומרים שירה אלא על היין (ערכין יא. יב. ע"ש). *** וטבעו שאם ישימו אותו יין בכמה חביות - שבכל אחת הוא משתנה לטעם אחר (ונחשב "מין אחר" - ע"ה בד"ח על הרא"ש פ"ט סי' טו סוף אות מט בשם הטור והלבוש).

והברכה המיוחדת שהתקינו חז"ל לברך

על שינוי יין - בעיקרו הוא ברכת השבח ולא * (ועי' משנ"ב סי' רט"ק ז, ח, ושעה"צ אות יב. ויל"ע אי יש לדמותו לכאן. וע"ע בבאה"ט סי' רע"א ס"ק כג ובמשנ"ב שם ס"ק ע"ח ושעה"צ אות פו. ואכמ"ל). ** [ואין להקשות ממש"כ רש"י בעירובין (ע"א: ד"ה ואם וד"ה ומשתתפין) שפת חשובה מיין, דשם הנדון הוא שם "דירה", אבל כאן הנדון הוא חשיבות ה"סעודה" ומי פוטר את מי. ועיין]. *** [וע"ע בווה"ק (ח"ג רפו.) שע"י שירה ממשיך הברכות מלמעלה למטה, וברבינו בחיי פר' חוקת (במדבר כא, יט) ששירה היא כמו התפילה, ושירה בניגון תפלה. יעו"ש].

ואכ"מ), וממילא יועיל לשאר משקים, או שמכיון שאינם נפטרים בהעץ, וגם ביין לא יצא י"ח בפועל (לר"ה) - לא יפטרו בזה.* ולכאור' תלוי בנקודה יסודית כאן - מהו גדר החשיבות המיוחדת שביין - אם הוא מצד עצם היין, או מצד הברכה המיוחדת שתיקנו ליין (וכאן איננה). ולפי מה שנכתוב לקמן בעז"ה שיש ביין שני סוגי חשיבויות, י"ל דתרוויהו איתנהו! והנה לעיל הבאנו שני פירושים על הגמ' (מא:): רש"י ור"ח, ולכאור' הם כנגד שתי החשיבויות שהעלינו כאן. לר"ח עצם החפצא דהיין חשוב - "שפוטר כל מיני משקין", ולרש"י זוהי חשיבות בהמעשה דהברכה - שמברכים בכמה מקומות "ואע"פ שלא היו צריכים לשתייתו" - ולפ"ז זוהי ברכה חשובה בפנ"ע ואינה כברכת הנהנין! (אמנם כ"ז אינו מוכרח). ויש כאן עוד מקום עיון - עי' תוד"ה אבל (ברכות מא.) וע"ע במשנ"ב (סי' רו"ס ק"י) ואכמ"ל].

ויעו"ה במשנה ריש פ"ו דברכות (לה.) - כיצד מברכין על הפירות: על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ - חוץ מן היין שעל היין הוא אומר בורא פרי הגפן. ועל פירות הארץ הוא אומר בורא פרי האדמה - חוץ מן הפת שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ כו'. ע"כ. ולפמש"כ יחלקו ריו"ח ור"ה

בפירוש המלה "חוץ" שם - אם הוא יותר * (ועי' משנ"ב סי' רט"ק ז, ח, ושעה"צ אות יב. ויל"ע אי יש לדמותו לכאן. וע"ע בבאה"ט סי' רע"א ס"ק כג ובמשנ"ב שם ס"ק ע"ח ושעה"צ אות פו. ואכמ"ל). ** [ואין להקשות ממש"כ רש"י בעירובין (ע"א: ד"ה ואם וד"ה ומשתתפין) שפת חשובה מיין, דשם הנדון הוא שם "דירה", אבל כאן הנדון הוא חשיבות ה"סעודה" ומי פוטר את מי. ועיין]. *** [וע"ע בווה"ק (ח"ג רפו.) שע"י שירה ממשיך הברכות מלמעלה למטה, וברבינו בחיי פר' חוקת (במדבר כא, יט) ששירה היא כמו התפילה, ושירה בניגון תפלה. יעו"ש].

ומשקים). ב. על שינוי יין מברך ברכה מחודשת - הטו"מ. (ודבר זה הוא לכו"ע, אפ"ל לדעת ריו"ח הנ"ל, וכמפורש בברכות נט: בשם ריו"ח). ג. שתיה חשובה לא נפטרת בברכת שתיה שפחותה הימנה, דהיינו חשיבות היין - מצד החפצא, מצריכה גם חשיבות במעשה השתייה - מצד הגברא. (אם כי בזה פליגי תלמידי רב וכנו"ל).

ובמש"כ עד כה נתיישבו כל הקושיות דלעיל. ועיין. [ועומק הענין וסודו שנשתנית ברכת היין משאר ברכות נתבאר בסנהדרין (ע. וע"ב שם), וע"ע מגילה (ז:), קחנו משם (ובשניהם הוא נמצא בדף שהגימט' שלו יין). והאריך בזה ר"צ הכהן בספר מחשבות חרוץ (אות יג) ורסיסי לילה (אות נח) וקומץ המנחה (ח"ב אות מה) ופר"צ (פר' לך לך אות ה ופר' צו אות ז וע"ע פר' במדבר אות יג). ובע"ה ניגע בזה לקמן כטיפה מן הים]. וגם נתבארו שני עניני חשיבויות ביין - חשיבות כללית יותר משאר משקים (וכמו בפת לגבי שאר אוכלין), וגם חשיבות מיוחדת ביין מצד עצמו (כנסכים המשמחים אלקים ואנשים).

יעו' ברא"ש (ברכות פ"ט סי' טו) - ושאלו לר' יצחק הלוי ז"ל למה מברכין על שינוי יין הטוב והמטיב ועל שינוי לחם אין מברכין? והשיב משום דייין משמח וסועד אבל פת

ברכת הנהנין, (והגם שבעיקר הברכה פסקינן כריו"ח ודלא כר"ה ושהכל פוטר בפה"ג כנו"ל, עכ"פ בתוספת החשיבות שיש ביין מודה ריו"ח עצמו שמהני להוסיף ברכה). וזהו הטעם (ה"חשיבות") שהוסיפו לו ברכה מיוחדת "הטוב והמטיב", * (ויתבאר בעומק להלן בעז"ה). ובזה גם יש לבאר הגמ' (מב:): הנ"ל שיין "לשרות" לא פוטר יין "לשתות", ותלוי ב"חשיבות" כמשנ"ת בראשונים שם. (ורק כשהשינוי הוא מצד הגברא - דהיינו חשיבות מעשה השתייה - צריך לברך עוד פעם הגפן, וברכה של שתייה שאינה חשובה לא מועילה לפטור שתייה "חשובה". אבל כשהשינוי הוא מצד החפצא - דהיינו חשיבות היין עצמו - בזה נתווספה גם ברכה חדשה, דאז הוי שינוי מהותי ויש כאן חפצא חדשה). ולפמש"כ זהו דין מיוחד ביין דוקא ואין לו שום דמיון בשאר ברכות הנהנין!

והנה מהחשיבות הכללית שיש בפת ויין נולדו שני ענינים - א. הם פוטרם שאר אוכלין ומשקין מברכה. ב. אין הם נפטרים בברכת שהכל כשאר דברים. (אם כי חילוק זה אינו מוסכם אלא הוא מחלוקת ר"ה וריו"ח כנו"ל).

ומהחשיבות המיוחדת והנוספת שיש ביין נולדו שלשה ענינים - א. יין לא נפטר בברכת המוציא דפת (בשונה משאר אוכלים

* [ועי' בבאה"ט (או"ח סי' קעה ס"ק ז) בהא דהטו"מ רק ביין ולא בפת].

סועד ואינו משמח, ועוד דלא אשכחן שירה אלא על היין כדאמרי' לעיל בפרק כיצד מברכין (לה), ועוד נמי כיון דיין חשוב שקובע ברכה לעצמו ראוי לברך עליו הטוב והמטיב [צ"ע דטעם זה שייך גם בפת? ובזה נ"ל ע"פ מש"כ לעיל בר"ח, דפת יחוד הברכה שלה הוא מדין סעודה (ועיקר הסעודה נקרא על שם הפת, וכמו שהזכרנו שם את הפסוק בדניאל ה,א שהביא רש"י כ"פ - עבד לחם רב). משא"כ יין שיש לו ברכה לעצמו הוא מדין חשיבות עצם השתייה שלו! וגם י"ל דילמד כרש"י שם ודלא כר"ח], אי נמי הטוב והמטיב ביבנה תיקנוה הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה (לעיל מח:): לפי שבצרו כרמיהם שבע שנים והקיפו כרמיהם מהרוגיהם (גיטין נז). תיקנו לומר על היין שהוא כמו הדם [ולטעם זה היין הוא רק "תירוץ" לברך, ועיקר הטעם הוא כדי לברך "הטו"מ" ולהודות לה! ועי' מש"כ בענין ברכת הגומל, ואי"ה נרחיב בזה לקמן].

וע"ע בהמשך דברי הרא"ש שדן בדברי הירושלמי בסוגיין - פירש"י הא דמברכין הטוב והמטיב על היין דוקא כשהשני משובח יותר מן הראשון, וכן פירש רשב"ם בערבי פסחים (קא. סוה"ע), וקצת משמע כן בירושלמי בסוף כיצד מברכין דגרוסינן התם:

אבין בר רב הונא אמר יין חדש ויין ישן צריך לברך, [שינוי יין א"צ לברך], שינוי מקום צריך לברך, היסח הדעת כמו שינוי מקום הוא. משמע דוקא יין חדש ויין ישן שהישן משובח מן החדש צריך לברך אבל שינוי יין סתם א"צ לברך. מיהו קשה מעוכדא דמייתי בתר הכי רבי על כל חבית וחבית שהיה פותח מברך עליה, מה היה מברך עליה רבי יצחק רובה בשם רב ברוך הטוב והמטיב. מסתמא לא היה בכל פעם יותר טוב מאותו שלפניו, ומיהו יש לדחות דבסתמא אם אין ידוע שהוא יותר טוב או גרוע יש לברך, אבל אם ידוע שהשני גרוע לא. וי"מ דהירושלמי איירי בברכת פרי הגפן דומיא דשינוי מקום והיסח הדעת והכי פי' יין חדש ויין ישן צריך לברך בפה"ג אבל שינוי יין ששניהם חדשים או ששניהם ישנים א"צ לברך בפה"ג אבל אם שתה יין חדש תחלה ואח"כ יין ישן צריך לברך בפה"ג על הישן ולא מיפטר בכפה"ג שבירך על החדש "דחשוב כמין אחר לגבי חדש לפי דאישתני טפי לעילויא" והשתא ניחא הא דמייתי בתר הכי רבי על כל חבית וחבית היה מברך וקמתמה מה היה מברך הא אמרינן דשינוי יין א"צ לברך והשיב לו נהי דא"צ לברך ב"פ הגפן כששניהם חדשים או ששניהם ישנים מ"מ הטוב והמטיב צריך לברך.* עכ"ל הרא"ש. וע"ש ד"ח (אות מז מח מט) הרבה פרטי הלכות בזה.

* [ונראה דהירושלמי למד ששינוי יין למעליותא מחדש לישן מצריך לברך בפה"ג - וזהו כעין חילוק הבבלי בענין לשרות ולשתות לעיל. וכשיש שינוי בלי מעליותא - אז מברך "הטו"מ לירושלמי, וזהו דלא כבבלי שהטו"מ עדיף על הגפן. וצ"ע].

ולפ"ז יצא חידוש לדינא שאי"צ לברך הטו"מ דוקא לפני השתיה ויכול לברך גם אחר ששותה! וגם אי"צ לברך דוקא בסמוך לשתייה. וע"ש במשנ"ב בשם המג"א שעל כוס דברהמ"ז אי"צ לומר הטו"מ, דברכת הטו"מ שבכרהמ"ז פוטרחה. וא"כ יוצא עוד חידוש לדינא שאי"צ לברך סמוך לשתייה ממש, וכמש"כ. ויעו' בשעה"צ (אות ב שם)*. וע"ע באשל אברהם (מבוטשאטש, סוס"י רכג) מה שכתב בזה. ויש להאריך ואכ"מ.

והנה ברכת הטוב והמטיב הועיל ואתא לידן נימא בה מילתא. בכמה מקומות בגמ' מוזכרת ברכה זו לגבי כמה ענינים: ברכות (מח:) לענין ברכת המזון - אמר רב נחמן כו' הטוב והמטיב ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר, דאמר רב מתנא אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב, הטוב שלא הסריחו, והמטיב שניתנו לקבורה. (ויש מ"ד דהוי דאורייתא). שם (נד.) במשנה - על הגשמים ועל בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב. ושם (נט:) בברייתא - בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו והגיענו לזמן הזה, שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב כו'. ילדה אשתו זכר אומר ברוך הטוב והמטיב כו'. וכן בירושה. עוד שם (נט:) - ואמר רבי יוסף בר אבא אמר רבי יוחנן אף על פי שאמרו שינוי יין אינו צריך לברך אבל אומר ברוך הטוב

העולה מהדברים שחכמינו תקנו ברכה מיוחדת אחר חורבן ביתר - "הטוב והמטיב", וענינה הוא "ברכת הודאה על ריבוי טובה". ומצאנו לברכה זו בברכת המזון (עי' תוד"ה והטוב בברכות מו:), ובהודאות שונות (גשמים, בית חדש, הולדת הבן, ועי' מש"כ בענין ברכת הגומל), וגם בשינוי יין כנ"ל. והגם שבברכת הגפן יש צדדים אי הוי בגדר ברכת הנהנין או ברכת השבח (כמשנ"ת לעיל מחלוקת ריו"ח ור"ה), עכ"פ ברכת הטו"מ היא ודאי ברכת ההודאה.

ויעו' במשנ"ב (סי' קעה ס"ק ב) שכתב על ברכת הטו"מ - והוא "הודאה" על ריבוי היין שנזדמן לו. וזהו כמש"כ לעיל שעיקר ענינו הודאה! (וע"ש עוד מש"כ). ויותר מזה מפורש ברא"ש (ברכות פ"ז ס' כב) - הטוב והמטיב ביבנה תקנוה בהרוגי ביתר, "וקבעוה בברכת המזון שכולה הודאה". ומבואר שברכת הטו"מ ענינה הוא הודאה, ולכן קבעוה בברכת המזון שכולה הודאה, דהיינו אין הטו"מ שם ברכה על המזון, אלא "הודאה לשם הודאה"! ורק מצאו לזה מקום מתאים בברכת המזון. [ועפ"ז יש תוספת ביאור לטעם שאומרים אמן אחר בונה ירושלים - עי' ברכות (מה): וע"ש רש"י ד"ה רב אשי]. ודו"ק. ואכ"מ]. ולקמן עוד נרחיב בזה בעז"ה.

* וע"ע במשנ"ב שם (סוס"ק טו). [וע"ע בשעה"צ שם (אות ג) אי מברכינן לתרוויהו - הטו"מ והגפן על אותה כוס ואכ"מ]. ועי' בביאו"ה (סי' רכג סעי' א סוד"ה בלידתה).

והמטיב ביבנה תקנוה בהרוגי ביתר, וקבעוה בברכת המזון שכולה הודאה, ואמרי' בירושלמי* כשנחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל, ואין עתידה לחזור עד שיבוא בן דוד, ולכך סמכה אצל בונה ירושלים. עכ"ל.

והנה ידוע שכיום זהו עולם הקלקול, ועיקר התורה והמצוות להגיע לעולם התיקון שיהיה לעת"ל. והקלקול החל מחטא עץ הדעת, ושיאו היה בחורבן הבית. ועיקר תוקף החורבן היה כשנחרבה ביתר שאז ירדו ישראל עד לעפר. ולעיל הבאנו הגמ' בפסחים (ג). שברכת הטו"מ שייכת לזמן שבו יהיה השם אחד ושמו אחד הוא העולם שכולו הטוב והמטיב. ולכן כשנגמרה הגזירה של ביתר, דוקא אז, בשיא בשפלות, תקנו חז"ל הברכה ששייכת למצב של לעת"ל, להורות על התיקון ולחזק לבבות עם הקודש ליחל לישועה ולא להתייאש ממנה.**

[וזהו כעין מה שנזכר בחז"ל (ירושלמי ברכות יז: פ"ב ה"ד ואיכ"ר פ"א אות נז) שביום שנחרב הבית נולד המשיח, ומתוך הצרה באה הישועה. וכעין הצחוק של ר"ע המוזכר במכות (כד:) ע"ש. ויש ענין גדול להודות על הגאולה דוקא בעיקר הצרה - ע"פ היסוד הידוע בשע"ת לריו"נ (שער ד

אות יב) וז"ל - ואם תמצא את החוטא תלאה * [והוזכרו דבריו בב"י (ריש סי' קפט) ובפרישה שם (אות א) ובפרמ"ג (מ"ז אות א) ובמשנ"ב (ס"ק ד) ובמהרש"א בב"ב (קכא:). ועי' גיטין (נז בסוה"ע) שבביתר נגדעה "כל קרן ישראל" (ועי' נצח ישראל פ"ז), ובסנהדרין (צח) שיחזור לעת"ל. (ועי' ה"ר"ח דברים כט, כז, וברמב"ן דברים לב, מ ועל דרך האמת ומה שביאר תלמידו בספר מאירת עיניים שם). והנה בירושלמי שלפנינו לא נמצאו דברי הרא"ש. אבל בירושלמי סוכה (כג פ"ה סוה"א) מובא לענין ביהכ"נ שבאלכסנדריא ע"ש (ועי' יוחסין השלם מאמר א בענין שמעון הצדיק באיזה תקופה היה זה, ועי' סוכה נא: בר"ב רנשבורג וביעב"ן ומהרצ"ח). ולא ראיתי מי שהעיר בזה. ועי' ע"אכ"מ]. ** ועי' במשך חכמה (דברים ח'), שכתב את יסוד דבריו. וב"ש. ועע"ה שם משמואל (פסח ריש תרעז).

והמטיב. פסחים (ג). - והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד כו' לעולם הבא כולו הטוב והמטיב. ע"כ. (וע"ע סנהדרין מב: מדוע לא מברכים הטו"מ על הלבנה - "כיון דהיינו אורחיה לא מברכינן". וברש"י שם - ד"ה וליברך הטוב והמטיב - ליברך מיהא הטוב והמטיב שכל שעה הוא מטיב לנו במילואתה תמיד, שמוספת להאיר לעולם. וד"ה דהיינו אורחיה - בכל חודש בריאת עולם כמנהגו היא, ואין כאן דין פורענות בחסרונה ולא הטבתה לנו חסד במילואתה. עכ"ל.)

ומבואר כאן שאחר חורבן ביתר ניתקנה ברכה מיוחדת זו, ומופיעה בכמה ענינים, וגם נתחדשה כברכה מיוחדת לזמן שלא מצינו דוגמתה באף מקום וכמשנ"ת לעיל.

ונראה לבאר ענין ברכה זו ע"פ מש"כ לעיל בענין ברכת הגומל, ונתבאר שם שני מהלכים אם ברכת הגומל היא על העבר (הצלה מנס) ושייכת למשפחת הברכות של "שעשה לי נס", או שהיא ברכה על ההווה (על הטוב שכעת) ושייכת למשפחת ברכת "הטוב והמטיב". ע"ש באורך.

והנה בחורבן ביתר נגדעה קרן ישראל (גיטין נז:). וע"ה ברא"ש (ברכות פ"ז סי' כב ובתוס' הרא"ש שם מח: ד"ה הטוב) - הטוב

* [והוזכרו דבריו בב"י (ריש סי' קפט) ובפרישה שם (אות א) ובפרמ"ג (מ"ז אות א) ובמשנ"ב (ס"ק ד) ובמהרש"א בב"ב (קכא:). ועי' גיטין (נז בסוה"ע) שבביתר נגדעה "כל קרן ישראל" (ועי' נצח ישראל פ"ז), ובסנהדרין (צח) שיחזור לעת"ל. (ועי' ה"ר"ח דברים כט, כז, וברמב"ן דברים לב, מ ועל דרך האמת ומה שביאר תלמידו בספר מאירת עיניים שם). והנה בירושלמי שלפנינו לא נמצאו דברי הרא"ש. אבל בירושלמי סוכה (כג פ"ה סוה"א) מובא לענין ביהכ"נ שבאלכסנדריא ע"ש (ועי' יוחסין השלם מאמר א בענין שמעון הצדיק באיזה תקופה היה זה, ועי' סוכה נא: בר"ב רנשבורג וביעב"ן ומהרצ"ח). ולא ראיתי מי שהעיר בזה. ועי' ע"אכ"מ]. ** ועי' במשך חכמה (דברים ח'), שכתב את יסוד דבריו. וב"ש. ועע"ה שם משמואל (פסח ריש תרעז).

ותקרה אותו צרה ויצדיק עליו את הדין ויקבל המוסר באהבה, יהיה זה לו למגן מן היסורים הרבים הראויים לבא עליו, כמו שנאמר (תהלים עו,יא) "כי חמת אדם תודך שארית חמות תחגור", פירוש כאשר צער האדם יודה אותך, כלומר שיודה אותך האדם בעת צערו כו', "שארית חמות" - שהיו מפותחות לבא על האדם כו', תחגור ותעכב אותם ולא תביאם עליו כו',* ונאמר (ישעיה יב,א) "אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני", פירוש אודך על מוסרך וקבלתיו באהבה, ובעבור זה שאודך על שאנפת בי - ישוב אפך ותנחמני. וכן בענין ההודאה על הטובה נאמר (תהלים נב,יא) "אודך לעולם כי עשית ואקוה שמך כי טוב נגד חסידך", פירוש אודך על הטובה שעשית עמדי, ובעבור זה אקוה להתמדת טובותיך וכו'.

עכ"ל.* והדברים עתיקים].

ובעיקרה ניתקנה הטו"מ על היין, וגם על ברכת המזון (שמתברכת עם יין, וכדוגמת הנסכים על הקרבן כמשנ"ת), ואגב זה הוסיפו לברך אותה על כל ריבוי טובה מחודשת. ועי' לעיל (בשם הרא"ש) שהבאנו דברי ר' יצחק הלוי - "לפי שבצרו כרמיהם שבע שנים והקיפו כרמיהם מהרוגיהם תיקנו לומר על היין שהוא כמו הדם". ונראה שאינו "במקרה" שהיה בכרם ולכן תיקנו על יין,

אלא היה בזה ענין עמוק. לעיל רמזנו לדברי רבי צדוק הכהן לענין שתיית יין. ונראה דהקלקול התחיל מחטא עץ "הדעת", (ענבים סחטה לו). ושוב בשנית בדור "דעה" בחטא העגל כנודע. וגמר הקלקול דדור דעה היה בחטא המרגלים כידוע.*** [וראה דבר פלא שהתורה מדגישה בפרשת המרגלים כמה פעמים ענין "ענבים" - והימים ימי ביכורי ענבים, וילכו עד נחל אשכול, למקום שהוא קראו נחל אשכול על אודות האשכול כו', ועוד. ומשמע שהיתה לזה חשיבות מיוחדת! ומבואר שעיקר ענין המרגלים היה סביב זה. וידועים דברי הזוה"ק שם (ח"ג קס:) בענין האשכול וחלק יהושע וכלב, קחנו משם]. וע"ה בשפתי צדיק פר' שלח (סוף אות א ותחילת אות יד) בשם החי' הרי"מ שכוונת המרגלים היתה לטובת ישראל, אמנם הטענה עליהם היתה שלא הלכו ב"תמימות" (היפך הדעת) כמש"כ שם (סוף אות יד בשם ספר הזכות). [וע"ע משנ"כ להלן בעז"ה מדוע דוקא אז ניתנה פרשת נסכים].

ולכן התאמצו נח ושלמה לתקן הקלקול ע"י יין, וכמו שהאריך בזה ר' צדוק שם. וזהו ענין חג פורים לשעבד כל הכוחות לגבוה, עד דלא ידע, מעל הדעת! ושייך לעולם התיקון דלעת"ל - ולכן אם כל המועדים יהיו בטלים, ימי הפורים לא נבטלים. ולכן שירת

* (וע"ע בשפתי צדיק פר' פנחס את יג מש"כ בזה בשם חי' הרי"מ).

** (וע"ע שע"ת ש"ב אות ד). ועי' בשמירת הלשון (ח"ב סופי"ג) מש"כ בענין זה.

*** וע"ה ברבינו בחיי פר' חוקת (במדבר כא, יט בתחילתו) במדרש על הפס' וממתנה נחליאל ומנחליאל במות. ע"ש ויעו"ע היטב בירושלמי ריש ע"ז (א: בריש העמ') שקלקול העגלים דירבעם נבע מיין!

הקרבת היא דוקא על היין דהנסכים, דענין שירה הוא שמחה של שלימות (שפ"צ פסח מב).

המתיישב בינו יש בו "דעת" ע' זקנים (עירובין סה).**

והנה בענין יין יש הרבה להאריך, ונראה שבשונה משאר מאכלים (שהם תועלת הגוף), ביין יש גם תוספת שהיא הנאה לנשמה. וזהו עומק הגמ' בברכות (לה): שהבאנו לעיל דחמרא אית ביה "תרת" - סעיד ומשמח, ונהמא רק סעיד ולא משמח. דנהמא הוא תועלת הגוף (סעיד), משא"כ יין (שיש בו גם שמחה). וכמש"כ. ומה"ט מבואר בשבת (קנב). דעד מ' שנין מיכלא מהני ומכאן ואילך משתי מעלי, מכיון שאחר מ' שנין מתחיל להחלש כח הגוף ומתחזק כח הנשמה, [וכמבואר בפרקי אבות (פ"ה מכ"א) יעושה"ה*]. וכנ"ל שכח היין הוא רוחני, וכעין ריח. ולכן אמר רבא "חמרא וריחני פקחין" (יומא עו). ולכן גם יין ישן "דעת" "זקנים" נוחה הימנו (מגילה טז); דענין זקני ת"ח הוא שכל זמן שמזקינים "דעתם" מתיישבת עליהם (קינים פ"ג מ"ו), והוא רמז לסודות התורה (נכנס יין יצא סוד - עירובין סה:). וכשם שיין חשבונו ע' כך יש ע' פנים בתורה (במדב"ר פר' יג אות טו). וכמו כל דבר רוחני - ככל שהוא נשגב יותר כך יש בו חשש קלקול יותר, כן הוא ביין. ועי' סנהדרין (ע). י"ג ווי"ן נאמרו ביין. ולאידך גיסא כל

וע"פ כל מש"כ כאן מבואר מדוע מיד אחר חטא המרגלים ניתנה פרשת נסכים, ללמד שגם דבר גרוע ומקלקל האדם יכול להתעלות ולהנתן ע"ג המזבח (עי' שפתי צדיק פר' שלח אות ל). ואדרכה אם מנצלים הכח העצום שבו באופן נכון - אז הוא עיקר השירה וכנ"ל. (ועיקר התיקון דיין יהיה לעת"ל ביין המשומר בענביו). וכמו שאחר חטא המרגלים (שהוא הגמר של חטא העגל כנז"ל, עי' רבינו בחיי פר' שלח יז בסופו, ובתרוויהו לא היה שבט לוי) ניתנה פרשת נסכים, גם אחר חורבן ביתר (שהוא גמר חורבן הבית כנז"ל) - תיקנו חכמים ברכת הטו"מ. והוא אותו ענין! (וגם אחר המבול - שהוא גמר הקלקול דחטא עץ הדעת, ונמחה בו זרעו של קין כידוע והדברים עתיקים - ניסה נח לתקן ע"י שתיות יין וכנז"ל בשם ר' צדוק). וע"ע במדרש המובא בתורה שלמה (פר' שלח פי"ג אות קכד) שמהאשכול שהביאו המרגלים הקריבו נסכים כל המ' שנה! (ועמש"כ לעיל בענין האשכול ודו"ק). וע"ע במדרש שם (אות קיח) שע"י האשכול "חזרה מכה לעיקרה הראשון" שנאמר המן העץ כו' וכמ"ד גפן היה.*** ואין להאריך.

* וכל עשרים שנה הם שלב אחר בחיי האדם, וכמבואר ברש"י בשבת (קכט: ד"ה בין וד"ה ובין) עש"ה. וע"ע שבת (קנא: בסוה"ע. ויל"ע בנדה (כד): ובתור"ה אכילתו שם. ואכ"מ.
** [ויעו' במש"כ לעיל בענין ברכת המזון שהלחם כנגד מן והיין כנגד בארה של מרים שניתנו משולחן גבוה (ועי' רבינו בחיי שמות יזו). והבאנו מהנחלת יעקב (פר' חוקת) ושפתי צדיק (שופטים אות לב וחוקת אות מא). וע"ע בשפתי צדיק (פר' דברים אות ל)].
*** [דהיינו ע"י יין היה הקלקול, ובו יהיה התיקון! וע"ה בשפתי צדיק (פר' שלח אות ל) הנז"ל].

שינוי יין מברכים דכח היין שמתהפך לכמה
 גוונים. ויש צד בתוס' שאפילו על יין יותר רע
 יברך (דכסופו הכל מתהפך לטובה).

ולכן ניתנה ברכה זו על יין, והיא ברכת
 הודאה, ומהרא"ש הנ"ל (פ"ט סי' טו) מבואר
 שהוא מדין "שירה"! (ויש בזה נפ"מ לדינא
 כמשנ"ת שאי"צ לברך סמוך לשתייה. ואינו
 בשאר אוכלים ומשקים). וקיצרנו במקום
 שאמרו לקצר ודי בזה למבין. השי"ת יראנו
 מתורתו נפלאות, ויקרב קץ הפלאות בב"א.

ועי' תוד"ה שינוי (פסחים קא.) - "ודוקא
 ביין מברכין לפי שזיבלו כרמיהן בדמיהן של
 ישראל". ונראה בעומק הענין ע"פ משנ"ת
 לעיל דדוקא כרמים זיבלו ולא שדות, דיין
 במהותו גורם או שירה או שכרות. וכל עניני
 העולם כלולים בו - עץ הדעת טוב (חלק
 הנשמה) ורע (חלק הגוף). ובדוקא עשו כן
 הרומאים הרשעים להראות נצחונם! וכשלא
 התקיים (שלא הסריחו וניתנו לקבורה) תיקנו
 הטו"מ וזהו רמז על להיפך שלעת"ל יהיה
 הנצחון שלנו! וזהו ענין השירה, ולכן על כל

לעיל דייקנו מדברי הרא"ש (פ"ז סי' כב) שברכת הטוב והמטיב היא "הודאה לשם הודאה", וה"יין"
 וברכת המזון הם רק "תירוקן" לאומרה. (וע"ע מש"כ מהרא"ש פ"ט סי' טו בדברי ר' יצחק הלוי בזה). וע"פ
 זה מבואר כאן דבר פלא שיש בברכה זו ואין בשאר ברכות - דהנה מובא בראשונים שהטו"מ מברך גם כשיש
 מקום לספק - ע"ה בתוד"ה הטוב (ברכות נט): "ומספק היה מברך על כל אחד שמא משובח הוא". וכ"ה
 ברא"ש שם. וע"ע בתוד"ה שינוי (פסחים קא). "מיהו יש לדחות שהיה מברך לפי שלא היה מכיר, אבל אם
 ידוע שהשני גרוע לא". (דהיינו הגם שהטו"מ מברך לכמה דעות רק כשהיין השני משובח מהראשון, עכ"ז
 רבי היה מברך על כל חבית שפתח "שמא" ימצא משובח יותר). ולכאור' זהו דבר תמוה, דהרי קיי"ל בשאר
 ברכות שכאשר הוא מסופק אמרינן ספק ברכות להקל, ולדוגמא דבר שספק אם ברכתו היא העץ או אדמה
 לא נאמר שיברך העץ מספק (עי' או"ח סוס"י רב) וכן כל כיו"ב. ומאי שנא הכא? ולכל הפחות היה צריך
 להיות שיטעם קודם וידע אם הוא משובח טפי, ובמיוחד למש"כ לעיל שיכול לברך הטו"מ גם אח"כ? והוא
 פלא גדול. אמנם למש"כ לעיל א"ש, דבאמת אין הברכה על ה"יין" וכיו"ב אלא היין הוא תירוקן שנוכל
 לברך! (ועי' בתפארת שמואל על הרא"ש ברכות פ"ט סי' טו אות ג). ובזה אנו נועצים סוף דברינו
 בתחילתם, דבענין הראשון בסוף ברכת המצוות כתבנו (ע"פ המעשה המפורסם בשם רבי אהרן הגדול) שיש
 שני מהלכים בברכות - צורך גבוה וצורך הדיוט. ולעיל בסוף ענין ברכות הנהנין הוספנו שעיקר העבודה
 בברכות היא להפוך צורך הדיוט לצורך גבוה, יעו"ש. ולמש"כ מבואר דכל ענין הברכה דהטו"מ הוא רק
 "צורך גבוה" ושונה לגמרי במהותו מברכת הנהנין. וכל ענינו הוא לבא לפניו בשירות ותשבחות והודאות.

ענף ו

בענין ברכות הברית

אשר קדשנו במצותיו וצונו למול את העבדים ולהטיף מהם דם ברית שאילמלא דם ברית חקות שמים וארץ לא נתקיימו שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי ברוך אתה ה' כורת הברית. ע"כ לשון הגמ'.

ויש לעיין בברכות אלו אחד לאחד: מצאנו כאן ארבעה מברכים וארבע ברכות - א. "המל אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה". בפשטות המל הוא זה שמקיים את המצוה בפועל (הנקרא כיום המוהל), ובלשון הגמ' "הגוזר", עי' רש"י שבת קל: ד"ה שאילית, וגם בראשונים מצאנו רבינו יעקב הגוזר ובנו רבינו גרשום הגוזר שחיברו ספר זכרון ברית לראשונים), וברכתו היא ככל ברכת המצוות.

ב. "אבי הבן אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו בכריתו של אברהם אבינו". יש לעיין ¹. מה גדר ברכה זו (מהלשון אשר קדשנו כו' משמע שזו ברכת המצוות, אמנם מפשטות הברייתא משמע שמברך אחר

איתא בברייתא סו"פ ר"א דמילה (שבת קלז:): - ת"ר המל אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה. אבי הבן אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו בכריתו של אברהם אבינו. העומדים אומרים כשם שנכנס לברית כך יכנס לתורה לחופה ולמעשים טובים. והמברך אומר אשר קידש ידיד מבטן חוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש על כן בשכר זאת אל חי חלקנו (צורנו) צוה להציל ידידות שארינו משחת למען בריתו אשר שם בבשרנו ברוך אתה ה' כורת הברית.

המל את הגרים אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה. והמברך אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו למול את הגרים ולהטיף מהם דם ברית שאילמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי ברוך אתה ה' כורת הברית.

המל את העבדים אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה. והמברך אומר

המוהל ואם כן לכאור' אינו עובר לעשייתן, וגם ברכת המצוות כבר נאמרה ע"י המוהל?). 2. וגם מדוע מברכים אותה בנוסף לברכת המצוות הנזכרת לעיל? 3. וגם יש לעיין מה דינה כשהאב איננו, או כשגדול מל עצמו, או כשהאב הוא גם המוהל.

ג. "העומדים אומרים כשם שנכנס לברית כך יכנס לתורה לחופה ולמעשים טובים". גם כאן צריך לבאר 4. מה הענין של אמירת העומדים, 5. ומה מהות אמירה זו, 6. והיכן מצינו דוגמתה?

ד. "המברך אומר אשר קידש ידיד מבטן חוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש על כן בשכר זאת אל חי חלקנו (צורנו) צוה להציל ידידות שארינו משחת למען בריתו אשר שם בכשרנו ברוך אתה ה' כורת הברית". וצ"ב 7. מיהו ה"מברך" הזה ומה מייחדו? 8. ומה גדר ברכה זו? 9. היכן מצינו דוגמה לזה ומדוע תיקנו חכמים ברכה זו? 10. וגם עצם הדבר שיש כ"כ הרבה ברכות יחד טעון ביאור. וצ"ע בכ"ז.

והנה בתוס' שם (ד"ה אבי הבן) מובאת מחלוקת הרשב"ם ור"ת, לדעת הרשב"ם אבי הבן מברך קודם המוהל (והוא משנה הגירסה בברייתא) וז"ל - רבינו שמואל גריס אבי הבן

ברישא והדר המל אומר, וכבר הנהיג לעשות כן לברך אבי הבן קודם המילה, משום דלהכניסו להבא משמע כדאמרינן בפרק קמא דפסחים (ז). בלבער כולי עלמא לא פליגי דלהבא משמע, * ועוד דכל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן. ור"ת החזיר המנהג לקדמותו וגרס המל ברישא והדר אבי הבן כמו שכתוב בכל הספרים וכו' (ויעו"ש ראיותיו ומה שמשיב על דברי הרשב"ם), והא דאמרינן דכל המצות מברך עובר לעשייתן הני מילי כשהמברך עצמו עושה המצוה. עכ"ל.

מבואר להדיא מהרשב"ם שברכת האב היא ברכת המצוות (ומה"ט מברך קודם מעשה המילה), ובר"ת גם משמע כן (אלא דלא בעינן עובר לעשייתן מכיון שהאב אינו עושה מעשה המצוה בפועל). אמנם הרא"ש כאן (פי"ט סי' י) מביא שלשה הסברים בר"ת, ומשמע שר"ת היה מסופק ולא ברירא ליה אם זוהי ברכת המצוות או ברכת ההודאה. ** וז"ל הרא"ש - והא דאמר כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן ה"מ כשהמברך עצמו עושה המצוה. ואומר ר"ת ז"ל דברכה זו "אינה דוקא על מילה זו שנעשית עכשיו" קאי אלא "מורה ומשבח" להקב"ה שצוה לעשות מצוה זו כשתבוא עוד לידו ותקנו לה מקום זה לגלות ולהודיע

* [ועי' בבאה"ט (או"ח סי' ח ס"ק ז) ובשע"ת שם (ס"ק ח) ואכ"מ].
** [ועי' משנ"כ בזה בס"ד בסוף דברינו].

שניהם נחשבים מקיימי המצוה ולכן שניהם מברכים. [ולפ"ז יוצא שבמצוה שאפשר לקיימה ע"י שליח (כגון בדיקת חמץ) יצטרכו לכאור' שניהם לברך]. ולצד זה אם האב עצמו מל יברך רק ברכה אחת (ויעור' בב"י סי' רסה ד"ה ואבי הבן שמביא דעה כזו "שלא מצינו שתי ברכות על מצוה אחת", וע"ש באורך). אמנם צ"ב מדוע השתנה נוסח ברכת האב מברכת המל? (ועי' בב"י שם ובהגהות מיימוני פ"ג ממילה אות ג). וגם צ"ע מדברי המשנ"ב (סי' תלב ס"ק י) בשם המג"א שאם בעה"ב אינו בודק החמץ - רק השליח מברך "דהוי כשלוחו גם לענין הברכה". ולאידך גיסא אם הבעה"ב מברך - לא יברך השליח! ע"ש בבאר היטב (ס"ק ה). וע"ע במשנ"ב (סי' רסג ס"ק כא). וצ"ע.

ויותר נראה לומר שיש במצות מילה שני חיובים נפרדים - יש את מעשה המילה בפועל (שהוא הסרת הערלה), וזה שייך למוהל. וגם יש כאן מעשה של הכנסה ל"ברית" ע"י עצם מסירת התינוק למול! וזה שייך לאב. [וכדוגמת מה שמצינו בקרבנות שיש על הבעלים חיוב "הבאה" לביהמ"ק, ומעשה ההקרבה מקיים בפועל הכהן! (ועי' יומא יט. וקידושין כג. אי הכהן הוא שליחא דידן או שליחא דרחמנא). ויש הרבה להאריך בזה ואכ"מ]. ועי' יראים (סי' יט)

וזאת המצוה נעשית לשם הקב"ה ולא לשם מורנא ולא לשם הר גריזים. ועוד שמעתי כשאבי הבן מברך מיד אחר ברכת המוהל מיקרי שפיר עובר לעשייתו וגם להבא לפי שעדיין לא פרע ותנן מל ולא פרע כאילו לא מל. עכ"ל.* והנה להסבר ראשון ושלישי זוהי ברכת המצוות, אמנם להסבר שני זוהי ברכת השבח וההודאה. (ונפ"מ למעשה בזה אי בעינן לברך דוקא בזמן עשיית המצוה כצד שלישי כאן, וכעין דברי הירושלמי ברכות פ"ט ה"ג המובא בענין ברכת המצוות שמברך "תוך כדי", ולצד ראשון צריך לכאור' לכה"פ תוך כדי דיבור,** ועמש"כ בענין ברכת המצוות בסופו בקושיא 10 שם בזה. משא"כ אי הוי הודאה אומרה דוקא אח"כ, וכמשנ"ת בברכת המצוות שם בתחילת המאמר שהודאה לשעבר. וגם נפ"מ לכאור' כשאין אב - אם מברכים, ומי מברך ברכה זו. ועי' בזה בהמשך דברינו בס"ד).

והנה לצדדים שברכה שנייה היא ברכת המצוות משמע לכאור' שיש כאן שתי מצוות שונות, או שני קיומים שונים, א' למוהל וא' לאב. או שזו מצוה אחת שמתקיימת ע"י שניים. וי"ל כאן בכמה אופנים - יתכן שיש רק מצוה אחת על האב למול בנו (וכשגדל המצוה מוטלת עליו ואז יש גם כרת), ורק המוהל נחשב שליח האב לקיימה, ובפועל

* (ומקורו הוא מתוס' פסחים ז. ד"ה בלבער. יעו"ש ה).
** ועי' שעה"צ סי' תרצב אות יב,

שהמסירה לסנדק נחשב "הכנסתו" לברית.* ולצד זה מבואר מדוע תיקנו חכמים שתי ברכות נפרדות ושונות, וגם אם האב מל יצטרך לברך שתיהן, וגם מיושב מנהג הספרדים שמברכים להכניסו מיד כשמביאים התינוק ולא בצמוד למעשה המילה! (משא"כ לדעת הרשב"ם אי הוי כשאר ברכת המצוות יש להקדים ברכה זו לברכת המל, אבל לכאור' צריך לברכה עובר לעשייתן ככל ברכת המצוות. וצ"ע). ועצם הדבר לחדש שיש כאן שני ענינים תלוי במחלוקת גדולה אי בעינן הטפת דם ברית או לא, ואי"ה נדון בזה בהמשך.

ולפי מש"כ כאן יש ליישב דבר תמוה - לשון ברכה שנייה הוא "להכניסו בבריתו של אברהם אבינו", ולכאור' צ"ע בזה מדברי הרמב"ם בפיה"מ (פ"ז דחולין מ"ו) וז"ל - ושים לבך על העיקר הגדול הנכלל במשנה הזאת והוא מה שאמר מסיני נאסר [גיד הנשה], לפי שאתה הראת לדעת שכל מה שאנו מרחיקים או עושים היום, אין אנו עושין אלא במצות הקב"ה ע"י משה רבינו ע"ה, לא שהקב"ה אמר זה לנביאים שלפניו. כגון זה שאין אנו אוכלין אבר מן החי - אינו מפני שהקב"ה אסרו לנח, אלא לפי שמשנה אסר עלינו אבר מן החי במה שצוה בסיני שיתקיים אסור אבר מן החי, וכמו כן "אין

אנו מלין מפני שאברהם אבינו ע"ה מל עצמו ואנשי ביתו - אלא מפני שהקב"ה צוה אותנו ע"י משה רבינו שנמול כמו שמל אברהם אבינו ע"ה", וכן גיד הנשה אין אנו הולכים אחר איסור יעקב אבינו אלא מצות משה רבינו ע"ה. הלא תראה מה שאמרו תרי"ג מצות נאמרו לו למשה מסיני וכל אלו מכלל המצוות. עכ"ל.* אמנם עפ"מ"כ כאן א"ש, דעצם מעשה המצוה (הסרת הערלה) הוא מכח תורת משה, וע"ז מברכים כשאר ברכת המצוות "וצונו" (ע"י משה רבינו) על המילה, משא"כ ה"ברית" שנוצרת ע"י המצוה היא בריתו של אברהם אבינו שכרת עמו הקב"ה, ועל זה ניתקנה ברכה שנייה. ודו"ק. (שמעתי בשם האדמו"ר מחב"ד זצ"ל). וע"ה פחד יצחק סוכות (מאמר א).

והנה לדעת ר"ת מברך אחרי המל, וכפשוטו גירסת הברייתא, ואין כאן קושיא של עובר לעשייתן כמו שתירצו ר"ת והרא"ש בשני אופנים. [וביאור הצד הראשון בר"ת הוא שעיקר ברכת המצוות צריך לברך עובר לעשייתן מכיון שא"א לעשות מעשה בזמן שמברך, אבל אם אינו עושה מעשה - יכול לברך בשעת העשייה. (וגם לצד שלישי מברך תוך כדי העשייה קודם הפריעה, וכמבואר בענין ברכת המצוות לעיל ע"פ הריטב"א פסחים ז: שכל זמן שהמצוה

* [ועל דרך משל נאמר שאברהם אבינו בירך על הכניסה לברית בין הבתרים כבר כשלקח את העגלה משולשת וכו' ולא כשבתרם או עבר בין בתריהם. דכבר בלקיחה התחילה המצוה. וכמו בביעור חמץ שמברכים בתחילת הבריקה ולא למחרת כששורף החמץ].

** [ויש לצרף לזה מש"כ רבינו בחיי פר' ואתחנן (דברים ו.כ) שיסוד קיום המצוות דידן אינו מכח האבות אלא מחמת יציא"מ! ע"ש. וע"ע בכוזרי (מאמר ראשון אות כה, כז, מט). וברמב"ם (פ"ה מיסוה"ת א). ואכ"מ].

בוראו, קשר שאינו ניתק, ברית! [ובאמת אנו מברכים על עצם היותנו יהודים! (ולא על מצוה פרטית). ושייך ברכה זו לאברהם אבינו ראש האומה. וכמשנ"ת לעיל. (ויעו"ה בפח"י סוכות מאמר א). ודו"ק].

ויעו' בט"ז (יו"ד סי' רסה ס"ק א) שאם האב מל בעצמו יברך שתייהן קודם המילה, ולכאו' הוא תלוי בשני המהלכים הנ"ל. [ומצאתי כן להדיא בשלטי הגבורים בשבת (דף נה: מדפי הרי"ף אות א) וב"ש].
וצ"ע.*** (אמנם באמת אי"ז קושיא על הט"ז, מכיון שיש שלשה צדדים לברך קודם - הרשב"ם ושני מהלכים בר"ת, ויש רק צד אחד בר"ת לברך אח"כ. וגם בעצם ההודאה כאן - מכיון שאינו הודאה על מצוה זו, אלא על המצוה הכללית של מילה, ורק "מצאו לה מקום" לאומרה כאן - "לגלות ולהודיע" כו' כלשון הרא"ש, ממילא הודאה כזו אפשר לאומרה גם קודם קיום המצוה ועדיין היא "לשעבר". ודו"ק. וע"ע לקמן בסיום דברינו שניישב דברי הט"ז בעוד אופן בס"ד). וע"ש ש"ך (ס"ק ב) שכשהאנוסים מוהלין עצמן יברכו "להכנס" בבריתו כו', וגם על המילה, וכו"ל שגם כשאותו אדם שמחויב מל - מברך שתייהן. וכמשנ"ת.

והנה כשהאב אינו נמצא יש לעיין מי מברך ברכה שנייה ואם בכלל מברכים אותה.

נמשכת אפשר לברך*). אמנם לצדדים אלו אם האב עצמו מל - יברך שתייהן קודם המילה ככל שאר ברכת המצוות]. אמנם עכ"ז עדיין צריך ביאור מדוע מלכתחילה לא תיקנו חז"ל לברך ברכה זו קודם, וכסברת הרשב"ם? ואולי מה"ט כתב ר"ת עוד אופן להבין כאן שזוהי ברכת הודאה ושבח. (דברכה זו "אינה דוקא על מילה זו שנעשית עכשיו" קאי אלא "מודה ומשבח" להקב"ה שצוה לעשות מצוה זו כשתבוא עוד לידו ותקנו לה מקום זה לגלות ולהודיע דזאת המצוה נעשית לשם הקב"ה וכו'. כלשון ר"ת המובא ברא"ש). [ולצד זה אם האב מל - יברך ברכה ראשונה קודם המילה וברכה שנייה דוקא לאחריה!].
(וע"ע משנ"כ בזה בסו"ד בס"ד). ועי' בכ"מ (פ"ג ממילה ה"א) - ואף ע"ג דכל הברכות מברך עליהם עובר לעשייתן, שאני ברכה זו דאינה אלא "שבח והודאה בעלמא". ומבואר שלמד כצד זה דהוי ברכת השבח.

ומה שתיקנו כאן ברכת הודאה על מצוה זו (דבר שלא מצאנו כן בשאר מצוות) נראה שהוא מחמת רוממות וחשיבות מצוה זו, וגם בגלל הענין הפנימי המיוחד שיש בה (ברית עם בורא עולם!) שאינו בשאר מצוות - על מצות מילה נכרתו י"ג בריתות (שבת קלב).**
וכל קיום העולם תלוי עליה (עי' נדרים לא: באורך), והיא הקשר הראשוני של האדם עם

* וע"ע בתשב"ק ח"ב סי' רעז.

** ועי' לשון רבינו בחיי (בהקדמה לפר' כי תבא) שמצות מילה - מצוה "נכבדת" שנכרתו עליה י"ג בריתות.

*** ועי' בברכי יוסף (יו"ד סי' רסה אות א).

ברכת המצוות ולא שייך שאחר יברכה, (אמנם צ"ע מדוע המוהל לא יברך? וי"ל ע"פ משנ"ת לעיל שברכה זו שייכת ל"ברית" וממילא היא ברכה רק של האב, או של הנימול עצמו כשהוא גדול). או דיסבור שהיא ברכת השבח, אבל ניתקנה דוקא לאב (וכנ"ל), ולציבור יש עוד ברכת שבח כמו שיתבאר בהמשך בעז"ה לגבי הברכה האחרונה כאן.

[והנה כשנדקדק בלשון הרמב"ם נראה דברכה שנייה היא ברכת המצוות כמו ראשונה, אלא דיש כאן שני חיובים - יש חיוב כללי על ישראל למול ערלים שביניהם, ויש חיוב מיוחד על האב למול בנו (ועי' בזה בשפתי צדיק פר' עקב אות ח). וברכה שנייה היא על המצוה המיוחדת של האב, וכמדויק מלשון הרמב"ם "לפיכך כו' ע"ש, (ולכן רק האב מברכה לרמב"ם ולא אחר). ומהאי טעמא נמי נשתנה נוסח הברכה הראשונה בין המוהל לאב (שהמוהל מברך "על המילה" והאב "למול את הבן"), *** וגם תיקנו לאב עוד ברכת המצוות מכח החיוב המיוחד שלו. ודוקא האב מברכה לרמב"ם כנ"ל ולא אחר. ולפ"ז כשהאב מל יש בזה ממילא קיום ב' מצוות - מצוה כללית למול ערלים, וגם מצוה פרטית של האב (ולכן יש אז ב' ברכות המצוות). וגם משמע מזה שהמוהל מל לא

ויעו' ברמב"ם (פ"ג ממילה ה"א) - המל מברך קודם שימול אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה אם מל בן חבירו, ואם מל את בנו מברך וצונו למול את הבן. ואבי הבן מברך ברכה אחרת ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו בכריתו של אברהם אבינו. מצוה על האב למול את בנו יתר על מצוה שמצווין ישראל שימולו כל ערל שביניהן, לפיכך אם אין שם אביו אין מברכין אחריה ברכה זו. ויש מי שהורה שיברכו אותה בית דין או אחד מן העם, ואין ראוי לעשות כן. עכ"ל. והשיג הראב"ד - מסתברא כמ"ד בי"ד או מיוחד שבעם מברך, ונהגו אצלנו שהסנדקוס מברך. עכ"ל. הרי שנחלקו בזה הרמב"ם והראב"ד, דלרמב"ם אין ראוי לברך ברכה שנייה אלא רק האב, ולראב"ד כן מברכים, וניתן למי ששייך יותר למצוה - בי"ד (שעליהם מוטל לדאוג למול הקטן אם אין אב). או הסנדק (שהוא חלק מקיום המצוה, ועי' בפרישה סי' רסה אות ה שנחשב כמו שליח בי"ד, * ובמנהגי מהרי"ל כתב שהוא כמזבח שמקטירים עליו קטורת**), או "מיוחד שבעם" (וצ"ב הגדר בזה ומה ענינו לכאן). ויל"ע מדוע לא כתב גם "המוהל"? ועכ"פ מהראב"ד נראה שאינו ברכת המצוות אלא ברכת השבח, ולכן גם אדם אחר יכול לברכה, ובדעת הרמב"ם י"ל או דס"ל דהוי

* ועי' שו"ת רע"א מהדרו"ק סי' מב באורך.

** הובא ברמ"א יו"ד סי' רסה סעי' יא, וע"ש הגהות הגר"א אות מה בשם הוזה"ק, וע"ע שו"ת או"ח סי' תקנא ס"ק א, וע"ל שהבאנו שמילה נחשבת כקרבן, ולקמן שהיין שמברכים עליו הוא כנסכים, וע"ע רבינו בחיי בראשית יז, יג שנחשב קרבן ומה"ט עושים סעודה ונחשב כפרה כאכילת קרבן! וע"ע רב"ח שם כא, ח בסו"ד, ואכ"מ. *** וע"ה פסחים (ז): וברש"י שם ד"ה והלכתא.

ערלה כבושה). ** ויש הרבה להאריך בענין זה ואכ"מ.

עדיין יש לדון במילת גרים ועבדים לגבי ברכה שנייה, (ומנוסח הברכה שם משמע שהד"ב הוא חלק בפנ"ע במצות מילה, וככה"ג, וגם דבעי ברכה). ובעז"ה נברר זאת אחרי שנבאר הברכה האחרונה שיש במילה.

בהמשך הברייתא - העומדים אומרים כשם שנכנס לברית כך יכנס לתורה לחופה ולמעשים טובים. הנה נתבאר לעיל בענין ברכת הגומל שהעומדים אומרים מי שגמלך כל טוב כו', וביארנו שם שענינו הוא לברך האדם שיהיה לו עוד יותר שפע ברכה, וגם כאן במצוה מיוחדת זו שמברכים עליה כמה ברכות (ונרחיב בזה בהמשך בעז"ה). יש איחול מיוחד שימשך שפע הברכה והקדושה לתורה חופה ומעש"ט. אמנם לא מצאנו דוגמה נוספת לזה בחז"ל (ובהגומל הוא מדברי הרמב"ם ולא נזכר בגמ').

ויעו' בש"ך (שם ס"ק ג) וט"ז (ס"ק ב) ובקרב"נ (סי' י שם אות מ) שיש נוסחאות כשם "שנכנס" כו' או כשם "שהכנסתו", ותלוי אם האיחול הוא לאב או לבן. (הרא"ש שם לא הביא ברכה זו, רק את ב' הברכות הראשונות והברכה האחרונה, מכיון שזהו

רק מכח "שליח האב" אלא גם מדין החיוב הכללי למול ערלים].

יש להוסיף לכל זה את הנדון של הטפת דם ברית - יעו' בתוס' בשבת (קלה. ד"ה ולא וד"ה לא) כמה דעות בענין הטפת דם ברית בנולד מהול או בגר מהול, ובמה יש יותר סברא שצריך להטיף דם ברית, יעו"ש. ובנולד מהול יש צד למולו מטעם חשש ערלה כבושה, או שיש דין נפרד "להטיף דם ברית". וע"ש ברא"ש (פי"ט סי' ה) ובקרב"נ (אות ח ט י). וע"ע תוד"ה חובה (שבת כה:). ועי' בש"ך (יו"ד סי' רסה ס"ק ח) ובקרב"נ (שם אות ס וסי' יא אות צ) אם מברכים על הד"ב * ולכאו' תלוי כל זה במש"כ לעיל אם יש במצות מילה ענין א' או שניים. (והא דהטפת ד"ב לא דוחה שבת הוא מחמת שדין הדחייה נאמר על הסרת הערלה ולא על הברית). וע"ש בתוס' בשבת (קלה. ד"ה לא הנז"ל) שיטת הבה"ג שקטן אי"צ הד"ב וגר מהול כן, ונראה דס"ל שיש במצוה ב' ענינים כנ"ל (אבל "הכנסה לברית" עיקרה בגר, ועי' משנ"כ לקמן בענין הברכה בגרים, ויהודי נצרך רק להסרת הערלה), והטפת ד"ב שייכת ל"ברית" ולא להסרת הערלה, ולכן בקטן ל"ח לערלה כבושה, וגם הוא כבר יהודי ואי"צ הד"ב, משא"כ בגר. ושיטת ר"ח שם הפוכה מהבה"ג (ולכאו' הוא מטעם חשש

* וע"ע בתשב"ץ (ח"ג סי' קפג) בזה. ובעיקר דין הד"ב עי' בשו"ת עמודי אור (סי' סה).
** וע"ע תוד"ה דרבי יוסי (יבמות מו:). וברא"ש שם (פ"ד סי' לג).

שבמעמדות מיוחדים תיקנו ריבוי ברכות, ומבואר עפ"ז גם כאן מדוע מצאנו ריבוי ברכות על מעמד המילה!), ומברכים דוקא אחר המילה, ושייכת הברכה לכלל הציבור העומד שם, ועי' בשו"ע (יו"ד סי' רסה סעי' ו) שראוי לעשות המילה בעשרה. (וע"ש ש"ך ס"ק ד). והמקור הוא מפרקי דר"א (פי"ח) ע"ש. ועי' עוד בשלטי הגבורים על המרדכי שבת (סי' תכב אות א) שזהו מדין "הודאה", מכיון שהתינוק יצא מבית האסורים. ולכן גם אומרים אז הפסוק "הודו לה'" כו'. [ובמיוחד לשיטת הרמב"ם הנז"ל שיש חיוב פרטי על האב וחיוב כללי על ישראל למול ערלים שביניהם, ממילא יש על כל העומדים שם חיוב הודאה על המצוה שלהם!].

יש עוד להוסיף כאן, דהנה מחיובי האב על הבן יעו' בקידושין (כט.) שהאב חייב בבנו למולו כו' ולהשיאו אשה, וחיוב ראשון הוא למולו עד שבסוף חיוביו משיאו אשה. ולכן מברכים בתחילת דרכו כשם שנכנס לברית וכו' - שיזכה לגמור גם כל שאר החיובים בטוב. [וגם ברכת "להכניסו" ראיתי מי שמפרש (עי' זכרון ברית לראשונים דף 79 בבאר יעקב הערה 4 בשם סידור המנהגים ר"ח ניסן סי' א) דקאי על ההמשך ושאר חיובי האב להכניסו לתורה וחופה.* ומה"ט

רק איחול כנ"ל שראוי לעומדים לומר לאב או לבן, ואינו מעיקר חיוב הברכה דמילה). וע"ע משנ"כ לקמן בזה בענין שייכות חופה למילה.

ויעו' בכללי המילה לרבי יעקב הגוזר (דף 86) שלפי שהכל ששים ושמים בקיום הברית לכן יש חיוב הודאה על העומדים שם. וגם היא עת רצון לפי שנשפך דמו על קידו"ה ולפיכך הכל מבקשים רחמים עליו. (והוא גורס בשם "שנכנס", וכנ"ל שזוהי ברכה לבן. ודו"ק).

הברכה האחרונה - "המברך" אומר אשר קידש ידו מבטן כו' צוה להציל ידידות כו' בא"י כורת הברית. הנה ברכה זו היא כללית על ה"ברית" שכרת הקב"ה עם עם ישראל ועל עצם המציאות של מצות מילה, (ולא על מעשה המילה הנוכחי כברכות הקודמות). וגם מקדימים לו ברכת הגפן כמו בקידוש או כברכות חופה, וגם הוא הודאה על העבר ובקשה על העתיד. (עי' הגהת היעב"ץ שם אם אומרים צוה או ציוה, ועי' בש"ך שם ס"ק הו').

ונראה שענין המברך הוא כעין החזן בתפילה ושליח הציבור להודות ולהתפלל, וזוהי ברכה על ה"מעמד" של המילה (וכמשנ"ת לעיל בענין ברכת המזון

* וכ"כ בלבוש (סי' רסה אות א), ועי' בב"י שם בשם הר"ר מנוח ור"ד אבודרהם, וע"ע בערוך השלחן (סי' רסה אות ד, וע"ש אות ה-ט).

מדוע לא יברך האדון? ומבואר שהמצוה דמילה שייכת לעבד ** ולא לאדון! (וע"ש תוד"ה במצותיו, וברא"ש סי' יא).

והנה למש"כ שחיברו כאן ברכה שניה ורביעית, וברכה רביעית היא ברכת השבת, יל"ע דלכאו' לא מצאנו ברכת השבת והודאה שמתחילה ב"אשר קדשנו במצוותיו וציונו"? (ובברכת האירוסין יל"ע *** ואכ"מ). וכן צ"ע כנ"ל למהלך לעיל בר"ת שברכה שנייה היא ברכת ההודאה? ומשמע שזהו גדר ממוצע בין ברכת המצוות לברכת השבת - "שבת על המצוה"! וצ"ע בזה. וע"ע גירסת הרי"ף בברכת גרים (דף נה: מדפי הרי"ף) ובר"ן שם (ד"ה המל).

[והנה בתחילת דברינו הבאנו מהרא"ש שלר"ת לא ברירא ליה אם ברכה שנייה היא ברכת המצוות או ברכת השבת, ונראה שהוא מהאי טעמא שמבואר כאן שזוהי ברכה מיוחדת וגדר שלא מצאנו כמותו - שיש בה גם ברכת המצוות וגם הודאה! ולכן ארכביה אתרי ריכשי ודן בה גם מצד ברכת המצוות וגם מצד ברכת השבת. (וכן נראה גם מדברי הרא"ש שמביא את שני המהלכים הללו בר"ת בהמשך אחד, ומשמע שאינם מהלכים נפרדים! ודו"ק. ועע"ה בתוד"ה בלבער פסחים ז). והיינו דיש כאן גדר מיוחד

פסק הרמב"ם שרק האב מברכה. וזהו עוד ביאור מדוע תיקנו כאן שתי ברכות המצוה, וגם מדוע מיד אח"כ אומרים העומדים כשם שנכנסו, והכל המשך אחד. ודו"ק]. ולכן גם המעמד דמילה נעשה כעין המעמד דחופה - בעשרה, ובכוס, וזהו מתקנת הגאונים, והוא מדין שירה! (וכמשנ"ת בסוף ענין ברכת היין, קחנו משם). * ובכללי המילה לרבי יעקב הגוזר (דף 87) קורא לברכה רביעית - "שירה"! ויעו' בספר עדות לישראל (לבעה"ח צלותא דאברהם) בסדר ברית מילה (שירותא דצלותא עמ' קכו אות א) שהאריך בזה.

ובמש"כ עד כאן נתבאר בס"ד כל הקושיות שהקשינו לעיל וגם ביררנו כל עניני ברכות המילה.

ויש עוד לעיין בשאר הברכות שם לגבי גרים ועבדים. והנה מהנוסח של הברכה שם משמע שחיברו ברכה שנייה ורביעית גם יחד, ואומרם ה"מברך". ובגר הטעם פשוט, מכיון שאין לו "אב" שיברך (ברכה שנייה) וגם הוא לא יכול לברכה דקודם המילה עדיין אינו בר חיובא. [ועי' בתוס' בשבת (קלז: ד"ה אבי) שהמברך במילת גר הוא כנגד אבי הבן, ומשמע שם כמש"כ שהברכה כוללת ברכה שנייה ואחרונה]. אמנם בעבדים יל"ע

* וכ"כ בלבוש (סי' רסה אות א) הנז"ל. ועמש"כ לעיל בשייכות שבין ברית מילה וקרבתו. ויעו"ה בתורת חיים (סנהדרין פט): שמשוה היין שותים בברכת הברית לנסכים! וע"ש עוד מש"כ.
** (ועי' ידים פ"ד מ"ז, וזהו היפך דעת הצדוקים שם. ויל"ע מיומא פז. וע"ש תו"ד ה' השתא, ויש לחלק בין תשלום לפיוס).
*** ועי' שיטה מקובצת כתובות ז: וברא"ש שם סי' יב. וע"ע בתשב"ץ ח"ב סי' עד. וע"ה תוד"ה בלבער פסחים ז. בסו"ד. וי"ל דהיא ברכה כללית על עצם קדושת ישראל ושייך "אשר קדשנו" כו'. וכ"כ הריטב"א בכתובות שם. ע"ש.

ומחודש של "ברכת המצוות בתורת הודאה".
 ולכן עיקר מקומה הוא דוקא תוך כדי
 המילה. (דברכת המצוות מקומה קודם,
 וברכת הודאה אח"כ). ולפי זה אתי שפיר
 פסק הט"ז הנזכר לעיל שכשהאב עצמו מל,
 יברך שתיהן קודם - מכיון דאז אי אפשר
 לברך תוך כדי העשייה. (ואפילו שיש כאן צד
 של הודאה. על כל פנים אינו מהלך נוסף
 ואחר אלא הכל ענין אחד כמו שנתבאר,
 ובעיקרו הוא "ברכת המצוות בצורה של
 שבח"). וגם אתי שפיר על פי זה שבגרים
 ועבדים מחברים שתי הברכות יחד דענינם
 בעצם ברכה אחת! דבמילה רגילה ההודאה
 מתחלקת בין האב להעומדים שם, כל א' לפי
 ענינו (כמשנ"ת לעיל), ובגרים ועבדים שאין
 "אב" חיברו שתי ההודאות יחד].

ועכ"פ בברכה דגרים ועבדים מדגישים
 במיוחד "הטפת דם ברית", ועמש"כ לעיל
 בזה, ונראה שיש בזה שני ענינים - ראשית
 יש במילת גרים הרבה שהם כבר נימולים,
 וממילא בפועל עיקר הברית הוא ההטפת
 ד"ב (וכ"כ הרמב"ן בשבת קלז: וב"ש). וגם
 יש הבדל מהותי בין מילת גר לישראל,
 דבמילת קטן עיקר הענין הוא להמשיך את
 הברית של אברהם, אבל הוא בעצם יהודי
 (ועי' נדרים לא: שערל ישראל נחשב מול
 וע"ע תוד"ה והני יבמות עא.), משא"כ בגר -
 המילה נועדה להכניסו לכלל ישראל, ולפי
 משנ"ת שיש בזה שני דברים - הסרת הערלה
 וקיום ברית, הרי שבגר עיקר המעשה
 מתייחס לברית יותר מעצם הסרת הערלה!
 ועפ"ז מבואר היטב נוסח הברכה שם. ועיין.

[הואיל ועסקינן בענין ברכת הברית, יש לברר עוד נקודה שקשורה לענין - בשלטי הגיבורים על המרדכי (שבת
 סי' תכ אות ג) דן אם יש שני תינוקות שנולדו ביום א', אם ברכה אחת לשניהם בין לאב בין למוהל, או אם ברכה
 לכל א' וא'. ופושט מברכת שחיטה (שברכה א' פוטרת כמה בהמות) שהמוהל יברך ברכה א', אבל האב יברך
 בסוף "שמא ימלך המוהל ולא ימול". (ואם האב מל, יברך בתחילה). ע"ש. (ומשמע מדבריו דמיירי באב אחד ולא
 בשניים. ומש"כ שמא ימלך יל"ע בזה דמאי שנא מכל מילה? ונ' דלמד כצדדים שזוהי ברכת המצוות, ורק חיישינן
 לאמלוכי ולכן מברכים אח"כ בכל מילה!). ויל"ע לצד שזו ברכת השבת, אי יברך על כל מילה? ואולי תלוי
 במש"כ לעיל אם זו הודאה על מצוה זו (ואז יש מקום לומר שעל כל א' צריך להודות), או על מצוות מילה
 הכללית. וגם יל"ע לעיל בברכת הגומל אם מברך ברכה א' על כמה הודאות או לא. (ועי' משנ"ב סי' ז ס"ק ו,
 ובבאר היטב ושע"ת שם ס"ק ב. משנ"ב סי' ריט ס"ק ג, וסי' רכב ס"ק ב, ובאה"ט סי' רכה סוף ס"ק יב.) וגם
 בברכת שהחיינו שמברך קודם המילה יל"ע כנ"ל (ועי' תוד"ה העושה בסוכה מו. ובהגרי"פ שם, וע"ע מנחות עה:
 ומש"כ בקובץ בית אהרן וישראל גל' עא עמ' קנב אות א. ואכ"מ). וע"ה ביו"ד (סי' רסה סעי' ה) ואכמ"ל].

סיכום דברינו (עם השלמות והוספות)

שם עמ' יז - "דהמציאות והצורה החיצונית שלה בפועל היא הודאה, אבל הסיבה והמטרה שלה לקדש ולרומם המצוה".

ובקיצור - היסוד של הברכות הוא הודאה, שפועלת פעולות שונות בכל דבר לפי ענינו, במצוה - מקדשת,* באכילה - ברכה ראשונה מתירה,** והאחרונה נותנת קדושת קרבן, ועוד ועוד כמשנ"ת כל אחד במקומו. (והמשותף לכל פעולות אלו יתבאר בהמשך בעז"ה).

והביאור בצורך להודות בכל ענין וענין ובכל פרט ופרט הוא ע"פ דברי רבינו הרמח"ל במסילת ישרים (פ"ח) וז"ל - ואמנם, מה שיוכל להגביר ההתעוררות הזה [אל העבודה] הוא ההסתכלות ברוב הטובות שהקדוש ברוך הוא עושה עם האדם בכל עת ובכל שעה, והנפלאות הגדולות שעושה עמו מעת הלידה עד היום האחרון, כי כל מה שירבה להסתכל ולהתבונן בדברים אלה הנה ירבה להכיר לעצמו חובה רבה אל הקל המטיב לו, ויהיו אלה אמצעים לשלא יתעצל

הנה נתבארו בס"ד עד כאן בארוכה הרבה עניני ברכות, ונכללו בקונטרס זה רוב הברכות שאנו מברכים כל יום (ברכת המצוות, ברכות הנהנין וברכת הריח, ברכת המזון וברכת היין, ברכת הגומל ועוד). וכאן המקום לרכז את היסוד שסביבו סובב כל ענין הברכות השונות, ואת חוט השני והבריח התיכון שעובר בכל הקונטרס דידן. (ואי אפשר לבית המדרש בלא חידוש - חגיגה ג.).

והנה במבט ראשון מתגלה מיד לעין המעיין שהמהות הכללית של כל הברכות היא הודאה! ולא מבעיא בברכת הגומל וברכת המזון וברכות השבח שכל ענינם הוא הודאה, אלא אפילו ברכות שנאמרות לפני הפעולה כגון ברכת המצוות או הנהנין (ומטרתם ליצור חליות מסוימות בגברא שעושה המצוה או בחפצא דהאוכל כמו שנתבאר בפנים בארוכה), עכ"פ המהות של הברכה היא "הודאה" וע"י זה היא יוצרת את הפעולות הנדרשות. (וכמשנ"ת סוף ענף א מהרמח"ל בענין ברכת המצוות, ועמש"כ

* [וגורמת כוונה. ויעו"ה בקב הישר (פצ"ט אות ה) בענין הברכה דמקרא מגילה].
** [עי' סוף ענף ב (עמ' כו) שהבאנו שני מהלכים אם ההיתר הוא מצד הגברא (רש"י) או החפצא (מהרש"א). ויעו"ה בבאה"ט (סי' ריג"ס ק"א) "כשרוצה לשתות וגם לתת לחבירו, יברך בתחילה, דקודם ברכה הוא של הקב"ה ואח"כ שלו". והוא מתאים למהלך המהרש"א. ועייין. (יש לציין שבהרבה דפוסים נשמטו המילים "וגם לתת" ומבלעדיהם אין לבאה"ט שום מובן). ואכמ"ל].

והנה המטרה של כל הברכות והמשותף לפעולות שהן יוצרות, מבואר למעיין בעומק הענינים שהבאנו בענפים השונים לעיל שהוא ליצור מצב של קדושה ומעמד של "בית המקדש" בכל שטחי החיים! ונקדים לזה שתי הקדמות:

א. ידועים דברי הרמב"ן (שמות כה, א) - "וסוד המשכן הוא, שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר". (וע"ע שם מ, לד). והאר"ך בזה רבינו בחיי (פר' שמות בסוף ההקדמה, ופר' תרומה בסוף ההקדמה, ושם כה, ב, וע"ע פר' פקודי מ, לד, פר' במדבר א, א, פר' נשא ז, פז, פר' ראה יב, ה, ופר' פנחס כח, ו שקאי ג"כ אבית המקדש) עש"ה. * * * וכן הוא ברש"י תענית (כא: ד"ה אל מול). ע"ש!

ב. יעו' בהקדמה לספר חרדים שכתב נקודה נפלאה, ונביא תמצית דבריו - "ולראיה כי מחל להם מחילה גמורה ואהבתו הגדולה לא זזה ממקומה, עשאים דגלים, איש על דגלו בארבע רוחות ושכינתו ביניהם, משכן מלא מאור נוגה, דוגמת מחנה מלאכיו מיכאל גבריאל רפאל נוראל והוא באמצען. ומספר הפקודים של כל דגל של מטה כמספר הפקודים של מלאכי השרת כדגל של מעלה כדאייתא בזוהר (ח"ג קח:), להורות כי

ויתרפה מעבודתו. כי הרי "הואיל ואינו יכול ודאי לגמול לו טובתו יתברך, לפחות יודה לשמו" ויקיים מצותיו. עכ"ל.

ומבואר שע"י הודאה, האדם "מחזיר" קצת מן המקצת לבורא על טובותיו ונפלאותיו שעושה עמו. ועיין באורך בזה בתפילת "נשמת". [ושמעתי (מהרב צבי ליבמן זצ"ל) פירוש נחמד במדרש הידוע (בראשית רבה פרשה לט פסקה א) "אמר רבי יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה זו בלא מנהיג הציץ עליו בעל הבירה אמר לו אני הוא בעל הבירה, כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג הציץ עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא בעל העולם", וביאר שהמטרה של אברהם אבינו (שחיפש את בעל הבירה) היתה כדי להודות לו על שהתחסד עמו ואירחו בבית מלונו. ואם כן נמצא שהיהדות צמחה והתחילה מכח הכרת הטוב והצורך להודות! (ועי' מגילה יג. כל הכופר בע"ז נקרא יהודי, ולהיפך עי' ברבינו בחיי שמות א, ח ובתורה שלמה שם אות פח כל הכופר בטובתו של חבירו סופו שיכפור בטובתו של הקב"ה. הובא בחיי אדם ח"א כלל סז אות ב). ודפח"ח]. *

* [דוד המלך כתב בתהילים (לד, ב) אברכה את ה' "בכל עת" כו'. והנה הגם שחיוב הברכה מהתורה הוא רק בברכת המזון, עכ"פ הבין דוד שמהות הדבר אינו רק הודאה חד פעמית על האוכל, אלא בא ללמד את האדם שצריך להיות במצב של אברכה "בכל עת"! וכנ"ל שמהות היהודי הוא הודאה. והוא הגבר אשר הוקם ע"ל ותיקן מאה ברכות בכל יום (עי' טור או"ח סי' מו ובמחבר"ר שם אות ג וקצש"ע סי' ו אות ז). ודו"ק. (ורבים נוהגים לומר פסוק זה קודם ברהמ"ז, והוא נחמד ונעים). ועוד נזכיר את דברי הטור לקמן]. * * * [וע"ה ברבינו בחיי פר' בהעלותך (ט.יח) שמאריך בסדר השתלשלות השכינה עם עם ישראל מגלות מצרים עד לעת"ל ע"ש].

[ויעויין עוד בירושלמי סוטה (לא): שמעמד הר גריזים והר עיבל היה מעין הדגלים].

וע"פ זה מבואר ביתר עומק כוונת חז"ל במה שיצרו מערך של ברכות שכל תכליתו הוא להיות כעין עבודת המקדש והקרבת (מצד החפצא) ולהחשב (הגברא) עובד ה' ככהן! וכמו שהארננו בזה בפנים הקונטרס בהרבה מקומות. [וכעין בית המקדש שהוא מרכז עם ישראל ששוכן סביבו, כך גם כל העבודה היא סביב ביהמ"ק. ויעו' ברש"י בסוכה (מט. ד"ה ויטעהו) שמהות ביהמ"ק - נטעו גפנים משובחות, ולא זמורה, אלא שרשין עצמן, זה "בית המקדש שהוא שורשן ועיקרן", שמחבבם לפני המקום! ויעו' עוד בזוה"ק (ח"ג קסא): שביהמ"ק הוא אמצעו ולבו של העולם, ועמש"כ בזה הערבי נחל (פר' תרומה, ופר' שלח דרוש א). ואכמ"ל].

כל זה הוא באופן כללי, ובהמשך נדון בפרטיו. הנה ענין תפילה הוא "עומד לפני המלך" (עי' רש"י ברכות כה. ד"ה אבל לתפלה), וכנ"ל שהכל מכוונים לירושלים ו"סובבים" את מקום המקדש. ** והכל סובב סביב נקודה אחת - שתכלית האדם להדבק בבואר, (וזהו גם מטרת הקרבנות כמשנ"ת לעיל ענף ב בענין ברכות הנהנין).

* [ועפ"ד נ"ל לבאר דבר נפלא בנובאת בלעם השלישית ע"ש בתרגום (במדבר כד, א) שרצה לקלם בעגל, ושם (פס' ב) ברש"י שראה שוכן לשבטיו ו"עלה בלבו שלא יקלם". וע"ב מה ענין זה לזה ואיך הדגלים מבטלים הקטרוג של העגל? אמנם עפ"מ כ"א ש' דבמתן תורה היו דוגמת מחנה השכינה והמלאכים, ונתקלקל בעגל, ותיקונו ע"י המשכן והדגלים שחזרו כעין מקודם (וכמש"כ החרדים הנו"ל "מחילה גמורה"). שובי שובי השולמית. ודבר זה מבואר שם (פס' ה) מה טובו אהליך (דגלים) בו משכנותיך (מקדש מעט). ודו"ק].

** [ויעו' בתומר דבורה (פ' ט) שענין תפילת הדרך הוא "התברקות בשכינה" כשיצא לדרך. עש"ה].

הוא אלקינו אבינו, ואנחנו עמו ועבדיו בניו כשתילי זיתים סביב לשלחנו וכו'. וככניסתם לארץ כו' ובנה מקדש לאלקינו בירושלים, שהוא באמצע ארץ ישראל, ועמו ישראל בארבע רוחותיו בארץ ישראל כדגלים במדבר, כשתילי זיתים סביב לשלחנו וכו'. וכי פשעו בו כו', וזרה אותנו בארבע כנפות הארץ סביבות ירושלים מרחוק, ובעומדנו להתפלל, פנינו נוכח המקדש, ממזרח וממערב מצפון ומים, אם כן עדיין אנחנו כדגלים. ואם הגופות רחוקות הלבבות קרובות, והיו עינינו ולבנו שם כל הימים. עכ"ל.

ומבואר שהתגלות השכינה במעמד מתן תורה נמשכה למשכן, וכמו שזכו אז להיות באותו מצב של מלאכי השרת ומחנה השכינה סביב לכסא הכבוד, כן היו בני ישראל סביב למשכן, ומספר אלו כמספר אלו, וכמבואר בזוה"ק הנ"ל, והאריך בזה רבינו בחיי ריש במדבר הנז"ל, יעוש"ה. וע"ע בדבריו בפר' יתרו (יט, יז). וגם כשהיו בארץ סביב למקדש היו באותה בחינה, (ויעו' רש"י תענית יז. סוד"ה דבעי שביהמ"ק הוא עיקר הארץ!), ואפילו כיום בגלות נשאר עוד מעין זה! * וע"ע רבינו בחיי דברים (א, י) שהדגלים במדבר הם כדוגמת המזלות בשמים. וע"ה מש"כ אמור (כד, ז).

עוד הארכנו בפנים שכאשר היו במדבר שאז היה תהליך ה"יצירה" של עם ישראל ולמדו אז ארבעים שנה תורה, היה מאכלם ושתייתם מזון רוחני - מן ומי באר. וכנגדם היו עקרי הקרבנות במקדש - זבחים ונסכים. ואצלנו שעיקר האכילה והשתיה הוא לחם ויין - ע"י הברכות השונות וברכת המזון על הכוס אנו יוצרים בזה מעין קדושת קרבן ונסכים, ומעין מן. והכל ענין אחד.* [ובקיצור, יש הקבלה בין מן ובאר, זבחים ונסכים, לחם ויין (כשנאכלים כדת בברכותיהם). ועי' מש"כ (ענף ג עמ' לג הערה א) ב' דינים בעיטוף: לחם ויין - ברכה וכוס. וע' עמ' לח הערה ב, וענף ה עמ' סט הערה ב].

ונראה בס"ד להרחיב ולהוסיף בזה - הנה נתבאר שהמן הוא מזון מלאכים, וגורם רוחניות וקרבה לקב"ה, וכן מי הבאר (עי' שפתי צדיק פר' חוקת אות כב, ומבואר בהרחבה ברבינו בחיי פר' בשלח יז, ועש"ה, וע' בשפתי צדיק פר' יתרו אות לט שבבאר היו כל הטעמים כמו במן! וע' עמ' כ בענף ג עמ' לח הערה ב הנז"ל). ונראה שהוא פסוק מפורש בפר' כי תצא (דברים כט, ה) לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתייתם "למען תדעו כי אני ה' אלקיכם". דהיינו מה שלא אכלו לחם ויין - אלא מן ובאר.* ומבואר

שהמן והבאר גרמו ל-"למען תדעו" וגו'! וע' ה' ברבינו בחיי פר' בשלח (טז, לו) שע"י המן היו משיגים השגות עליונות. ע"ש. [וכן היה ע"י בארה של מרים, כידוע מהמעשה של האריז"ל ומהרח"ו - עי' בפתיחה ראשונה ושניה לספר דעת ותבונה לבא"ח]. ועי' ברבינו בחיי פר' חוקת (כא, ה). וע' ע' רבינו בחיי פר' בראשית (א, כא) שפירות גן עדן, והמן, והמאכלים שהוכנו לעת"ל - "מרכים השכל בטבע כו' לדעת האמיתות ולהתבונן במושכלות" (כמלאכים). וכ"כ עוד רב"ח (במדבר יא, ה) שהמן "מחדד השכל ומגיע את האדם לידיעת המושכלות"! (וע' ע' בזה להלן). ובפנים דברינו (ענף ג עמ' לה ועמ' לח) הבאנו דברי רש"י (שמות טז, טו) שהמן הוא שורש המזונות. ויעו"ה ברבינו בחיי פר' בשלח (טז, טז בסו"ד) - "קבלה ביד חכמים כי כל האומר פרשת המן בכל יום מובטח לו שלא יבוא לעולם לידי חסרון מזונות"! (וע' ע' מש"כ שם פס' לג. וע' שפתי צדיק פר' בשלח אות ט וסוף אות יב. ואין להאריך).

והצד ההפוך לזה הוא קללת הנחש ועפר תאכל" שנענש בזה להתנתק ולא להיות תלוי בקב"ה, וכמשנ"ת בפנים (ענף ג עמ' מא), וכמבואר להדיא ברש"י (במדבר כא, ו) יבא

נחש שכל המינין נטעמים לו טעם אחד (טעם * [ועי' מש"כ בענף ג (עמ' מא) שהמן היה גורם לחבר ישראל עם אביהם שבשמים (ע"פ הגמ' יומא עו). וזהו גם ענין קרבן - לשון "התקרבות" (עי' בריקאנטי פר' בראשית עה"פ ויהי מקץ ימים, וע' ע' מש"כ בפנים ענף ב עמ' כא הערה ב). וגם מטרת הברכות לעשות כן כמו שדרשנו חז"ל על תקנת מאה ברכות ביום - מה ה"א כו' א"ת מה אלא מאה, וזה מביא ל-כי אם ליראה כו' כסיום הפסוק שם. ודו"ק]. * [וכמש"כ שם (ג, ח), ויענך וירעבך" ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעו אבתך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. והבאנו בפנים דברינו את דברי רב"ח שם שהמן היה ממש מוצא פי ה'.

ואצלנו עיקר האכילה ושתייה הוא לחם ויין, (ויעו' ברב"ח בהקדמה לפר' וילך - "שהלחם והיין עיקר המזון". * ולחם הוא חיות האדם - על' באה"ט ס' תלד ס"ק ה), וחז"ל תקנו להם ברכה פרטית מיוחדת (לאפוקי משאר דברים שמברך ברכה כללית), וגם עיקר מה שמצאנו שאחד מוציא אחרים בברכה הוא בלחם ויין. ** ועי' רה"ש (כ"ט.) בסוה"ע וברש"י שם (ד"ה חוץ מברכת הלחם והיין). והברכה שמברכים על הפת הוא כעין הברכה שמברכים על הקרבן, יעו' שמואל א' (ט, יג) "כי הוא יברך הזבח" ועי' בזה בברכות (מח:). כל זה הוא לענין ברכה ראשונה.

וגם בברכה אחרונה מצאנו ענין זה - ברכת המזון (על הלחם) נותן קדושת ביהמ"ק לאוכל (וקדושת המן) וכמשנ"ת באורך בפנים, והכוס של ברכה (על היין) היא כענין נסכים (ובארה של מרים) כמו שהבאנו מהתורת חיים והנתיבות ור' צדוק ועוד. ויעו' רב"ח פר' נח (ט, כ) שיין הוא אב לכל התאוות ומושך וטורד מהעוה"ז והעוה"ב וגורם אבדן גוף ונפש וממילא מי שהופכו הוא ענין גדול וריש כל הקרבנות! ועל היין נתקנה ברכה מיוחדת - הטוב והמטיב, והבאנו מפסחים (ג.) שעיקר הטו"מ הוא לעת"ל, ואז יהיה יין המשומר! (וע"י

עפר) ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה מטעמים (מן). יעו"ש"ה!

[בענף ג הארכנו שהמן היה מזון שגורם השכלה ברוחניות. ולא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן. וכנזכר לעיל. ועי' מגילה (יג.) שאחת המעלות של משה רבינו - "שחיבר את ישראל לאביהן שבשמים". דהיינו כח החיבור הוא ע"י תורה, ורק ע"י משה רבינו שקיבל התורה! וגם המן היה בזכותו (וע"ש "שירד להם לישראל מן בימיו"). והכל ענין אחד. ויעו"ה בערבי נחל (פר' תצוה, ופר' בהעלותך דרוש א). ודו"ק].

בפנים דברינו (ענף ג עמ' מב) דייקנו שלמן היתה קדושת קרבן, והיה "קודשי קדשים" (שנאכלים ליום ולילה, ולאחר מכאן יש בו איסור "נותר"). וגם שיעור מנחות הוא אותו שיעור של המן - "עשרון" כמו שנביא לקמן. ומצאתי בספר מנחה בלולה (להר"ר אברהם מנחם הכהן אבי משפחת רפפורט, נדפס בירונה שנ"ד) שכתב עה"פ במן - אשר נתן ה' לכם "לאכלה" (שמות טז, טו) "ולא לעשות ממנו סחורה" (וזהו ממש כעין דרשת חז"ל בע"ז סב. לגבי שביעית "לאכלה ולא לסחורה"!.) ודו"ק.

* [וע"ה פרי צדיק (ניצבים אות יג) שהם כנגד תושב"כ ותושבע"פ].
** [עי' תוס' ברכות מז. ד"ה אין ומח: ד"ה עד].

אכילת לחם ויין בקדושה יתוקן חטא עץ הדעת - חיטה, ענבים סחטה לו, על סנהדרין ע: ובראשית רבה פרשה יט אות ה ובצל"ח ברכות לד: ובבב"ב יהודע על נזיר יט. ועל מש"כ לעיל ענף ה עמ' ט). ובקיצור - יש כאן מהלך כללי של תיקון חטא אדה"ר, ויגמר לעת"ל. (ועיקר מהות החטא היה התרחקות מהקב"ה, וכמש"כ ריש תנדב"א - ויגרש את האדם - מלמד שנתן לו הקדוש ברוך הוא "גירושין" כאשר. ועל זה עיקר עבודת הקרבנות והברכות - להתקרב!)

הרבה דברים שאנו עושים הם כנגד ענינים שהיו בבית המקדש או זכר למן - לחם משנה בשבת ופריסת מפה עליו, עי' רבינו בחיי פר' בשלח (טז, יג בסו"ד) ועיין משנ"ב (סי' רע"א ס"ק מא). ואפילו בקרבנות מצינו "זכר למן" - עי' רבינו בחיי (פר' פנחס כח, ט) ששני העשרונים במוסף שבת הם כנגד לחם משנה! [וע"ש עוד שכל עניני שבת כפולים, (וע"ע רב"ח פר' בשלח טז, כג ופס' כט), ועולה מדבריו שהגדר של ב' כבשי המוסף דשבת הוא "קרבן תמיד כפול" *] ושונה מוסף שבת משאר המוספים שאין שם פרים ואילים וגם לא שעיר "לכפר". ויעו"ה בתוס' מגילה (כג. סוד"ה כיון) "לפי שלעולם אין קורין בספר תורה שני בקרבנות אלא באותן שבאין לכפרה כו' שקורין בהן ביו"ט ומהני

לישראל כאילו הקריבו, אבל קרבנות שבת אינן באין לכפרה ומש"ה אין קורין בהן". וצ"ב מדוע זה שאינו לכפרה הוא סיבה שלא לקרות בתורה? ** אמנם החילוק בין קרבן שבת למועדים הוא דקרבן שבת ענינו הוא כפל התמיד כנ"ל, ומטרתו הורדת ברכה ושפע לכל השבוע, ובה יש לכל יחיד חלק, וכמו בקרבן התמיד (ע"ה רש"י פר' קרח טז, טו. ומצאנו שקרבן תמיד מכפר על היחידים - ע"ה מדר"ת פר' פנחס סוף אות יג, ובמדבר רבה שם פרשה כא אות יט. ודו"ק). וא"כ הריצוי שבו שיך לכלל היחידים ומהני לצאת ידי חובת "ונשלמה פרים שפתינו" במה שמזכיר כל אחד בפה פסוקי המוסף בתפילה. משא"כ שאר המוספים באים לכפר על ענינים כלליים בעם ישראל (כמבואר סוף"ק דשבועות, ועי' מגילה לא: שמכפר קריאת המוספין לישראל על כל עוונותיהם!), והנה שם לא יועיל ההזכרה במוסף לצאת י"ח "ונשלמה", דבעינן הזכרה של ציבור ולא של יחידים. (ודאי שלא יועיל הכפרה של מוספי יו"ט על עבירות של יחידים). ולכן שם תיקנו לקרא הקרבן בקריאת התורה, שהיא דוקא בציבור, ועי"ז הוי "ונשלמה פרים ציבורי" ונחשב כ"קרבן ציבור" ! ודו"ק היטב. (ומה שמזכירים גם בתפילת מוסף הוא כדוגמת ביהמ"ק שהיו מתפללים תפילת מוסף על

* [ונרמז במשנה ריש שבת - יציאות השבת שתיים שהן ארבע - דכל מעשי שבת כפולים ומכופלים - גם בכמות (לחם משנה), וגם באיכות (משובח "בריחו" ובטעמו "כמש"כ רש"י שמות טז, כב)].
** (ויעו' בשו"ע סי' רפג ובמשנ"ב ב' שם ס"ק א שהביאו את שני הטעמים הראשונים של תוס' שם ולא את הטעם השלישי המוזכר כאן, ונראה שזהו מתמת שטעם זה מוקשה ואינו מובן לכאן וכמו שהקשינו כאן, וצ"ע).

המשכן על בתינו וערינו! והוא פתח להבנת הרבה ענינים שם. ואין להאריך כאן**].

בסוף ענף ג (עמ' מד) הבאנו שיטת רש"י שכל העשרה דברים שיש בכוס של ברכה (עיטור ועיטוף וכו') מיירי בכוס של ברכת המזון. יעו"ש. והנה שורש הענין בזה מבואר ברש"י בשבת (עו:). הגמ' שם קוראת לכוס של ברכה "כוס יפה", וכתב שם רש"י ד"ה כוס של ברכה - ברכת המזון, שהצריכו חכמים "ליפותו", כדאמרינן בברכות (נא). עיטור ועיטוף, הדחה ושטיפה, חי ומלא. עכ"ל. ולפי משנ"ת בענף ג שם מהתורת חיים והפרי צדיק ה"ז מבואר כמין חומר, דההתיחסות לכוס היא כעין נסכי הקרבן, ולכן צריך "ליפותו" כמש"כ רש"י, וצריך שיהיה יפה ומשובח (וכמו שמצאנו בקרבנות - הקריבהו נא לפחתך, מבחר נדריך)!

יעו" בברכות (נא). שהטעם שא"א לברך (ברכת הנהנין) אחרי האכילה הוא "הועיל ואידחי אידחי". וע"ש רש"י ד"ה התם מעיקרא לא חזי - דרוב טבילות משום קרי הם כו' ודחוי מעיקרא לאו דחוי הוא, ולכי מתקן הדר מברך, אבל האי "מעיקרא איחזי, וכיון דגמר אידחי", והואיל ואידחי אידחי. עכ"ל. ונראה שהביאור בזה הוא ע"פ משנ"ת

(בענף א וב) שמתרת ברכת המצוות וברכות * [ויעו בפרקי אבות (פ"ג מ"ג) "שולחנו של מקום". וע"ע בבאה"ט (סי' רסב ס"ק א) שהאריז"ל הקפיד ששולחן של שבת יהיה בעל ד' רגלים - דומיא דהשולחן דביהמ"ק וע"ע שפתי צדיק פר' בלק (אות ד) בשייכות שבין לחם הפנים ללחם משנה]. ** (עי' משנ"ב סי' רצה ס"ק ד, ומבואר שענין "ויהי נועם" כמוצ"ש להחשיב מלאכות השבוע הבא כיצירת משכן!). וע"ה חגיגה (כה). חבריא מדכן בגיליא (וע"ש בסוה"ע שדוקא בין ושמן. הגם שא"א להביא לביהמ"ק), וברש"י בנדה (ו: ד"ה חבריא) שהיה אחר חורבן. וע"ע ולמש"כ כאן מבואר, דנעשה ליצור מצב של ביהמ"ק! ודו"ק היטב. *** (בשונה מטבילה שמברך אח"כ מכיון שמעיקרא גברא לא חזי).

הקרבן - עי' סוכה נג. וע"ע תוד"ה ושאר מגילה ל: שקריאת התורה דמוספין הוא תקנת הגאונים ומטעם "ונשלמה". וזהו עומק דברי התוס' דמגילה (כג). הנז"ל. והנה חרגנו ממסגרת הענינים כאן ואכ"מ]. וע"ע ברב"ח פר' פנחס שם (כח,ז) ששיעור נסכי קרבן התמיד הוא שיעור המן (עומר) כנז"ל, וע"ע רב"ח פר' בשלח (טז,לו).

עוד הבאנו הרבה דברים בענף ב (עמ' כא-כב) שנוהגים בענין שולחנו של אדם שדומה למזבח, קחנו משם* והכוס של ברכה"מ כנגד נסכים (כמבואר בפר"צ שלח אות טו הנז"ל). ועי' פסחים (קט: בסוה"ע) שכוס ברכה לא מצטרף לזוגות - וזהו מצד שהיא כקרבן (נסכים)! ויעו' ברכות (נה). כל זמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על ישראל ועכשיו שולחנו של אדם מכפר עליו, וע"ש בדברי חמודות (פ"ט ט' ד אות יט) שכוס של ברכה מאריך ימיו של אדם, ונלמד בק"ו מהגמ' שם שלשה דברים מקצרים כו' כוס של ברכה כו' ע"ש, (וע"ע מידות פ"ג מ"ד שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם!), ועמשנ"כ לקמן בענין הברכה שהיא ביסוד העולם. [ובחידושי לעירובין (נז. תש"פ) הארכתי שרוב הגדרים שחז"ל חידשו לענין רשויות ופתחים וקרפיפות ועוד, נלמד הכל

מהמשכן והמקדש, כדי לתת ולצור קדושת * [ויעו בפרקי אבות (פ"ג מ"ג) "שולחנו של מקום". וע"ע בבאה"ט (סי' רסב ס"ק א) שהאריז"ל הקפיד ששולחן של שבת יהיה בעל ד' רגלים - דומיא דהשולחן דביהמ"ק וע"ע שפתי צדיק פר' בלק (אות ד) בשייכות שבין לחם הפנים ללחם משנה]. ** (עי' משנ"ב סי' רצה ס"ק ד, ומבואר שענין "ויהי נועם" כמוצ"ש להחשיב מלאכות השבוע הבא כיצירת משכן!). וע"ה חגיגה (כה). חבריא מדכן בגיליא (וע"ש בסוה"ע שדוקא בין ושמן. הגם שא"א להביא לביהמ"ק), וברש"י בנדה (ו: ד"ה חבריא) שהיה אחר חורבן. וע"ע ולמש"כ כאן מבואר, דנעשה ליצור מצב של ביהמ"ק! ודו"ק היטב. *** (בשונה מטבילה שמברך אח"כ מכיון שמעיקרא גברא לא חזי).

הנהנין היא ליצור חלויות במצוה ובאוכל. והנה מצאנו הלכה מיוחדת בכוס של ברכה וקידוש - "טעמו פגמו" (ברכות נב). וכתבו התוס' ד"ה טעמו פגמו - פירש רשב"ם דוקא לקדוש ולהבדלה צריך שלא יהא פגום אבל לשנות צריך לברך עליו אף על פי שהוא פגום דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה וכו'. ונותן לתוכו מים כדאיתא בירושלמי רבי יונה טעים אכסא ומתקן ליה פ' לאחר ששתה ממנו הוסיף עליו כל שהוא מים או יין והיה מברך עליו. עכ"ל. (וע"ש ברא"ש פ"ח ס' ב). וצ"ב למה פוסלת הטעימה? וגם מה מועיל התיקון בהוספת מים או יין? אמנם ע"פ משנת" (בענף ב) בענין ברכות הנהנין יוצא שיש שני ענינים בברכה - יש חיוב מצד הגברא (ברכות לה. להוריד המעילה, וזהו מצד ההנאה דהגברא), ויש חיוב מצד החפצא (האוכל, שמקבל ברכה). וחיוב שני הוא גם בברכת המצוות - על הפעולה דהמצוה (וכמשנת" בענף א). ומה שהיה הו"א בגמרא שם (נא). לברך אח"כ (אם לא בירך לפני האכילה) הוא מצד החפצא. * [ועו"ה בשע"ת (סי' רב ס"ק כח), ומבואר שמצד המעילה דהגברא סגי בשהכל, אבל מצד ברכת החפצא בעינן הברכה הראויה לו. ודו"ק]. וממילא אם טועם מהיין ומברך עליו, לא יוכל אח"כ לברכו שנית מצד החפצא (דעיקר הברכה

חלה על מה שאוחז בידו ואוכל או שותה ממנו), ולכן הוא פגום לגבי כוס של ברכה - דצריך שהברכה תהיה מושלמת מכל הצדדים כנז"ל מהתורת חיים (ושתפעל הן בגברא והן בחפצא. ובכוס פגום הברכה של הקידוש כעת לא פועלת כבר בחפצא) **! אבל אם מוסיף מים או יין שעדיין לא בירכו עליהם, ממילא יש מקום להחיל ברכה שוב גם מצד החפצא, ובזה תיקן הפגם! ודו"ק היטב. (אמנם כל זה הוא דוקא בכוס של ברכה, אבל מצד הגברא ודאי מחויב לברך גם כששתה מכוס פגומה, וכמש"כ התוס' שם). [הבנת העולם בפסול פגימה הוא מצד "מיאוס" או מחוסר "שלימות" *** ולכן לא מהני לקידוש. וצ"ב מה מהני התיקון דקצת מים? (ואולי עי"ז נחשב "שלם", אבל לצד דמאיסות אכתי צ"ב. וגם אם הוא עצמו שתה צ"ב מדוע הוי מאוס? וגם ההסבר ד"שלם" קשה דהרי אם לוקח קצת בידו ושותה אין חסרון פגום, כמבואר בברכות נב. ומה שנשאר נחשב שלם?). ולמהלך דידן שזהו מצד חלויות הברכה א"ש כמשנ"ת. ולכאור' יוצא לפ"ז חידוש שאם שתה בלי לברך, או שבירך קודם על כוס אחרת, לא יהיה החסרון דפגום לפי דברינו. ודו"ק. וצ"ע. ואכמ"ל]. וזהו גם הביאור בגמ' לעיל (נא). שאחר שכבר אכל - אם לא בירך - יש "דיחוי"

בברכה (שהיתה צריכה לפעול בחפצא) וא"א * [ועו"ה ברא"ש בברכות (פ"ז סי' לג) ובמ"ט (אות ט) וד"ח (אות צט) שיש צד שהברכה תועיל גם למפרע - וזהו מצד החפצא. ונ"מ אם ראוי לאכול עוד לתקן מה שלא בירך קודם. אבל מצד הגברא - ע"ז הקשתה הגמ' שם (לה). שלא מהני לתקן ה"מעילה" למפרע. ע"ש]. ** [ומש"כ השע"ת (סי' קפב ס"ק י) בשם השבו"י, יתכן שכאשר שותה ע"י קנה חלול, הברכה (בחפצא) חלה על מה שבקנה ולא על מה שבכוס לענין פגימה. וצ"ע]. *** [יעו' בקרב"נ פסחים פ"י סי' יד אות ק וברשב"ם שם קו. ד"ה משום דכוס].

הפסוק הנ"ל שכמו שבמקדש היתה הלכה שכל המיסך רגליו טעון טבילה לעבודה (עי' יומא כח.) ממילא לפני תפילה בעיני נט"י ליצור אותה קדושה. (אבל ברור שבמקדש עצמו לא יוכל כהן ליטול ידיו במקום לטבול, וגם בשאר חייבי טבילה כגון טבילת עזרא לא יועיל נט"י, ולא בזה דיבר הפסוק). ועי' בבניהו בן יהוידע בברכות (טו.) שם - נראה לי בס"ד טעמו של דבר זה על פי מה שכתב רבינו האר"י ז"ל בספר הכונות, ששני המעשים האלה שהם יפנה, ויטול ידיו, הם בסוד תיקון עולם העשיה, וכנגד זה הוא תיקון סדר הקרבנות, שהם גם כן בסוד תיקון העשיה ע"ש, ולפי זה לכך נקיט ארחץ וכו', ואסובבה וכו', כי שניהם במקום אחד הם. גם להכי קרי לה מלכות שמים שלימה, כי בשני המעשים אלו של יפנה שדוחה הפסולת לחוץ, וגם נוטל ידיו "להעביר ממנו רוח רעה", אז מדה כנגד מדה, "דוחה הוא את החיצונים מן הקדושה", וכאשר יתפרדו כל פועלי און אז תתרומם הקדושה, ותהיה מלכות שמים שלימה דייקא, והבן עכ"ל. ונראה שמזה צמח הענין ליטול הידים אחר שיצא מבית הכסא. (ויעו' משנ"ב ס' רלג ס"ק יט). ועכ"פ כ"ז שייך לתפילה דוקא *** ולא לסתם עשיית צרכים ודו"ק. ועי' דברי משה (פר' אח"מ ענין ראשון) - שיש טבילה לשם "קדושה" (בנוסף לטבילה לשם

לברך אח"כ. (ומצד הגברא בלא"ה הפסיד ברכתו וא"א לתקן המעילה למפרע). *

והנה ע"פ משנ"ת שתכלית ומטרת העבודה היא ליצור מעמד של "בית המקדש", נראה ליישב ענין תמוה, הנה מנהג רוב העולם ליטול ידיים (נטילה גמורה) אחרי יציאה מבית הכסא, למרות שאין לזה שום מקור ושורש בהלכה. (ונתבאר בקובץ באו"י גל' קטו עמ' קל אות ד, קחנו משם. ומפורש במשנ"ב ס' קס"ק נד שאי"צ כלי. וע"ע במשנ"ב ס' קפ"א ס"ק כא ש"נטילה" לא מחייבת כלי. ***) וע"ע סדר היום בענין כוונת נט"י ויסושה"ע ש"ב סוף פ"א). וצ"ע. והנה איתא בברכות (טו.) אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן דכתיב "ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'", אמר ליה רבא לא סבר לה מר כאילו טבל דכתיב ארחץ ולא כתב ארחיץ. ופירש"י (ד"ה דכתיב) לומר שמעלה עליו שכר רחיצת כפיו כאלו טבל כל גופו. ע"ש. וצ"ב מדוע ייחשב נט"י כטבילת כל הגוף? עוד הקשה במהרש"א שם שהפסוק מיירי בעבודה ולא בתפילה, יעו"ש. אמנם ע"פ משנ"ת לעיל שיסוד העבודה הוא מעין עבודת המקדש, נראה שחז"ל הבינו בפירוש

* [וע"ע ברמ"א (סי' רצו סעי' א) בענין פגום, ובט"ז שם (ס"ק א) ומג"א (ס"ק ב). ואכמ"ל].
** וע"ע משנ"ב ס' קעג ס"ק ו ציור של "נטילה" בלי כלי.
*** (ועי' שפתי צדיק פר' כי תשא אות ז).

"טהרה"). וע"ע רש"י (יומא יט. ד"ה חוץ מזו) ב' עניני טבילה. וע"ע שפתי צדיק (פר' תצוה אות ל) שהיו ב' מקוואות בביהמ"ק - בחול ובקודש. ואכמ"ל.

בענף ג הארכנו לגבי ברהמ"ז שענינה לקדש את האוכל בקדושת הארץ - ביהמ"ק, ולהפכו לקרבן - אוכל רוחני, וכמן (שענינו קירבה לקב"ה כנז"ל עמ' מא מהגמ' ביומא עו. והיפך ענין נחש), ולכן מזכירים שם ברית ותורה (שבזכותם ניתנה הארץ), ומלכות בית דוד - והטעם בזה יעו"ה רש"י ברכות (מח:): ד"ה מלכות בית דוד בבונה ירושלים - "שעל ידו נתקדשה ירושלים!" ומבואר שהטעם להזכרת מלכות ב"ד בברהמ"ז - מצד "קדושת ירושלים". ודו"ק. (ואלמלא דברי רש"י אינו מובן לכאור' מה שייכות מלכות בית דוד לאכילה ולברהמ"ז, ובמיוחד שבברכות שם מט. מבואר שהוא לעיכובא. וע"ה ברב"ח פר' תרומה כה, כד). וע"ל שהבאנו דברי רש"י בתענית (יז. סוד"ה דבעי) שביהמ"ק הוא עיקר הארץ!

וכ"ז מבואר ע"פ היסוד שכתבנו שם שעיקר ברהמ"ז היא ברכה שניה - ברכת הארץ, ועיקר קדושת הארץ בזכות ברית ותורה, וע"י מלכות ב"ד נתקדשה ירושלים כנ"ל, והיינו כמשנ"ת שעיקר הענין של א"י

הוא קדושת הארץ, ועיקר הקדושה ירושלים, ועיקרה ביהמ"ק! (ועומק ענינו דהאכילה היא דוגמת קרבן ושייך לביהמ"ק). וכל זה כלול בלשון הפסוק - על הארץ "הטובה". [וזהו גם ענין ברית ותורה. ותרא אותו כי טוב הוא - קאי אברית (עי' רב"ח פר' שמות ב, ב). לקח טוב נתתי לכם - קאי אתורה (עי' ברכות מח: ומנחות נג:)]. ודו"ק היטב.*

עוד נתבאר בענף ג כ"פ (ע"ש עמ' לה הערה ב ועמ' לח) שברכה ראשונה היא הודאה בעלמא מעין ברכת המזון דאברהם אבינו ומשה רבינו, אבל עיקר ברהמ"ז (שמשנה את מהות האכילה כנ"ל) היא ברכה שניה (ושלישית הקשורה לה - הארץ "הטובה" - מלכות ב"ד וביהמ"ק, כנז"ל. ועי' משנ"ב סי' קצא ס"ק א. וע"ע שעה"צ סי' קפג אות כז). והנה ע"פ זה יש ליישב דברי רש"י בברכות (מו. ד"ה עד וד"ה דקסבר) שלמד שיחיד אומר רק ברכת הארץ ובונה ירושלים, אבל ברכת הזן שייכת לזימון ונאמרת רק בשלשה. והתוס' שם (ד"ה עד וע"ע ד"ה ולמאן) הרבו להקשות עליו. יעו"ש. וע"פ מש"כ יש ליישב דברי רש"י, דס"ל שברכת הזן אינה עיקר ברהמ"ז אלא שייכת לברכת הזימון, וענינה הודאה בעלמא כנ"ל. ויש עוד הרבה להאריך שם וליישב שאר קושיות התוס' על רש"י (והארכתי בזה

* [עוד נקודה יש להוסיף - יעו"ה ביבמות (צג. בסוה"ע) ומבואר שם שסעודות שבת (שיש בהם זכר למן!) נחשבות "אכילה לפני ה'", ו"למען תלמד ליראה" - כמו קרבנות ומעשר שני. ודו"ק. ואכמ"ל].

דברינו באריכות. ואילו חיוב ההודאה של ברכה ראשונה (הזן - ברכהמ"ז דאברהם ומשה) הוא מהפסוק דמן וכן"ל! (וכמש"כ בפנים ענף ג עמ' לג דיתכן שבמדבר ברכו רק ברכה ראשונה!). ודו"ק היטב.

[בנוסח ברכה שניה של ברהמ"ז - נודה לך כו' על תורתך שלימדתנו ועל חוקיך שהודעתנו, וצ"ב הכפילות (דהרי "תורתך" כולל גם "חוקיך")? ונראה לבאר ע"פ תורתו של רבינו בחיי, יעויין מש"כ בפר' תולדות (כו,ה) שהמצוות מתחלקות לשלשה חלקים: וזהו שאמר מצוותי חוקותי ותורותי כי לשלושה חלקים יתחלקו תרי"ג מצוות, והם מצוות קלות מקובלות הנקראות עדות, והמצוות שהן גזירת המלך ואין לנו בהם טעם והם נקראים חוקים, והמצוות המושכלות הנקראות משפטים, וזהו לשון הכתוב (דברים ו,כ) מה העדות והחוקים והמשפטים, גם לשון הכתוב בכאן מצוותי חוקותי ותורותי כי המשפטים נקראים תורה. עכ"ל. ועוד כתב בפר' שלח (טו, לח): וכבר ידעת כי כל המצוות כולן שני חלקים מקובלות ומושכלות, וחכמי האמת ז"ל תיקנו לנו נוסח הברכות למצוות המקובלות ולא תיקנו למצוות המושכלות, לפי שהמקובלות הן הן עיקר הקדושה, ועליהן אנו נקראים קדושים, על כן תיקנו בהם ברכה

בס"ד בחידושי ברכות תש"פ). ואכ"מ. ועע"ה בשו"ע או"ח (סי' רח סעי' יז) ובביאו"ה שם (ד"ה אלא ברכת הזן).

עוד נפ"מ למעשה שיוצאת ע"פ יסוד דברינו היא שיטת הרי"ף שמזיגת הכוס בברהמ"ז הוא בברכת הארץ, והרא"ש הקשה עליו דנמצא שברכת הזן מברך בכוס שאינו מלא, ולא מזוג? ונתבאר בפנים דברינו (ענף ג עמ' לז) שהרי"ף ס"ל שהעיקר הוא ברכת הארץ, וכמהלך רש"י. ודו"ק.

והנה מצאנו שני מקורות שונים לחיוב ברכת המזון דאורייתא: יעו' ברבינו בחיי פר' בשלח (טז, יב) עה"פ ובבוקר תשבועו לחם "וידעתם כי אני ה' אלקיכם" - "שתברכו את שמי על המזון" כענין שכתוב (דברים ח, י) ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך, ומכאן אמרו חז"ל (ברכות מח:): משה תיקן להם לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם המן, ומזה אמרו (שם) ברכת המזון דאורייתא. עכ"ל. ויוצא מדבריו שיש שני מקורות לחיוב ברהמ"ז דאורייתא - וידעתם כי אני ה' אלקיכם, ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך. וצ"ע למה לי ב' פסוקים? אמנם לפמש"כ כאן א"ש, דהפסוק השני ואכלת כו' וברכת קאי על ברהמ"ז דידן שעיקרה ברכת הארץ (וברכת "על הארץ") כמשנ"ת בפנים

לומר אשר קדשנו במצוותיו וצונו. עכ"ל. (הובאו דבריו לעיל ענף א בענין ברכת המצוות). והנה הוא כולל כאן את המצוות המקובלות והחוקים יחד - להבדילם מהמצוות המושכלות. וע"פ זה נראה דעיקר ההודאה שבברכת המזון היא על חלק המקובלות והחוקים (משא"כ המצוות המושכלות אפשר לדעתם מעצמינו, ואינם "עיקר הקדושה" כלשון רב"ח), וממילא מבואר היטב הנוסח דברהמ"ז הנ"ל, דעל תורתך "שלימדתנו" קאי על המצוות המקובלות, ועל חוקיך "שהודעתנו" קאי על החוקים. ודו"ק].

פסחים (פ"י ס"ל ל) ששלושת המצוות שבקערת ליל הסדר הן כנגד לחמי תודה! ** וע"ע ברא"ש שם (ס"ל לב) שני צדדים אם צריך לומר ההגדה בג' גברי, או שגם אשה וקטן מצטרפים לג'. ע"ש. ולכאור' שני הצדדים הנ"ל הם כעין מה שכתבנו בענף ד (עמ' נו) לגבי ברכת הגומל שני צדדים בגדר "עשרה" והאם אשה או קטן מצטרפים שם. עש"ה. (דהיינו קרבן פסח הוא כדוגמת קרבן תודה, והמצות כנגד לחמי תודה, וההלל וההגדה כנגד הגומל וההודאה וכמבואר בדברי הנצי"ב שהבאנו שם עמ' נד-נה בענין הסעודה דתודה ומטרתה. ע"ש).

תחילת כניסת היחיד והכלל לעבודת ה' הוא בליל הסדר (כדמרגלא בפומיה דרבינו בעל הפחד יצחק שפסח כנגד קיבלתם מלכותי, ושבועות כנגד קבלו גזרותי, ועי' מלבי"ם ויקרא יח, ב), וגם שם הבסיס של העבודה והמצוות הוא הודאה. (ועי' פסחים קטז. בסוה"ע - אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא מאי בעי למימר ליה, אמר ליה "בעי לאודויי ולשבוחי"). ומצאנו דבר נפלא, שקרבן פסח הוא סוג של קרבן תודה - עמש"כ בענף ד (עמ' נו הערה א) מתוד"ה לימד (פסחים עא): שזמן מותר הפסח כתודה ולא כשלמים! * ויעו"ה ברא"ש

והנה בענין הקרבנות מבואר שכל קרבן מוריד שפע וברכה לאותו מין שממנו נקרב - יעו' ברה"ש (טז). אמר הקדוש ברוך הוא הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות כו' הביאו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות האילן כו' נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה. והאריך בזה רב"ח בהרבה מקומות, [עי' מש"כ בפר' תולדות (כז, ד), ופר' תרומה (כה, כג), ופר' כי תשא (ל, טז) בתועלת הכיור למי גשמים, ופר' אמור (כד, ז), ופר' כי תבא (כו, א) ובשפתי צדיק שם (אות ד)]. וע"ע מש"כ בזה בס"ד בקובץ באו"י (גל' קכה עמ' קמ) וע"ע שם (גל' קכז עמ' קמ). *** ויעו' *

* [וע"ה פסחים (מח. בסוה"ע) ששיעור מצה הוא כשיעור עומר ומנחות!].
** [ולפ"ז נראה לומר ששתי הלחם הקרבים בשבועות הם כנגד לחמי החמץ שבתודה! (וכידוע ששבועות הוא הסיום של פסח, עי' ברמב"ן ויקרא כג, לו ורבינו בחיי שם כג, טז). ומצאתי מפורש כדברינו ברמב"ן (ויקרא כג, יז) עש"ה וב"ש. וע"ע ברבינו בחיי (בראשית ד, ג). וע"ע מש"כ לעיל (עמ' נה הערה ג) בענין החמץ דשתי הלחם. ואכמ"ל].
*** [יעו' בשע"ת (ס"ו ש"ס ק"א) בשם המחבר שסעודת מלוה מלכה משאירה "ברכה בסעודות חול ויאיר להם קדושת שבת"].

דברי רבינו בחיי פר' פנחס (כח, ז) - וקרוב התמיד הזה שצוה בו הכתוב הוא להקריב בכל יום ויום כבש אחד בבוקר, וסולת למנחה עשירית האיפה שהוא "שיעור העומר", ויין רביעית ההין לנסך כו'. וידוע כי הקרבת דברים אלו "עיקר מזונות האדם", כו', "ובזה היה העולם מתקיים ומתפרנס, והיו המזונות מתברכין", כו'! עכ"ל. (וכמשנ"ת לעיל שלחם ויין הם עיקר המזון, וכנגד קרבנות ונסכים). וע"ע רש"י תענית (כו: ד"ה כאנשי) "והואיל שעל עיסקי קרבן העולם עומד", לכך קורין אנשי מעמד בעריהן במעשה בראשית. עכ"ל.*

ולמה שנתבאר לעיל שע"י עבודת הברכות אנו יוצרים "מעין" ביהמ"ק, ממילא נמשך עי"ז ענין אותו שפע שהוריד ויצר ביהמ"ק, וכמבואר ברש"י בברכות (לה: ד"ה וכןסת) לגבי "גזילת" כנס"י, יעו"ש. ונתבאר במקומו לעיל (ענף ב עמ' כב).

והנה באמת הברכה היא היסוד שעליו מושתת העולם, ומחמתה יורד כל השפע והחיות מלמעלה, ומפורסם מדרש חז"ל (מדרש אותיות דר"ע) שהעולם נברא ב-בי"ת - מלשון ברכה. [ועי' בירושלמי חגיגה (פ"ב ה"א י.) - בבי"ת נברא העולם כו' ולמה בבי"ת "שהוא בלשון ברכה" ולא באל"ף

שהוא לשון ארירה, אמר הקדוש ברוך הוא איני בורא את עולמי אלא בבי"ת שלא יהו כל באי העולם אומרין היאך העולם יכול לעמוד ונברא בלשון ארירה, אלא הריני בורא אותו בבי"ת "בלשון ברכה ואולי יעמוד"]. דהיינו כידוע שקיום העולמות וכל השפע וההתהוות לא היה מעשה חד פעמי בבריאת העולם ומאז "עולם כמנהגו נוהג", אלא הוא חל כל רגע ורגע, ואתה מחייה את כולם, ומחדש בכל יום מעשה בראשית, (ועמש"כ בזה הח"ח בשמיה"ל שער התבונה סוף פ"י). והמשך השפעת הבריאה הוא ע"י הברכה (שבה נברא העולם) והוא קיומה! והדברים עתיקים. [ומבואר ע"פ זה הא דאיתא בטור או"ח (סי' מו) שדוד תיקן לברך מאה ברכות בכל יום מכיון שהיו מתים מאה איש ביום, יעו"ש. והזכרנוהו בתחילת דברינו. (וע"ש בפרישה ס"ק טז).**] והברכות מתקנים זאת מכיון דע"י הברכה נשפעת החיות! וכמשנ"ת כאן].

וע"ע בזה ברב"ח סו"פ תולדות (כח, ו) וז"ל - ומצינו שהברכה משתלשלת מדור לדור מבריאת העולם, באדם הראשון כתיב ויברך אותם אלהים, נתקלל העולם בדור המבול והוצרך לברכה וברך לנח כו', חטאו בדור הפלגה ובא אברהם ומסר הברכות בידו, אמר לו והיה ברכה אתה מקור הברכה

* וע"ה ברש"י כתובות (י: ד"ה מוין) בזכות הקרבנות העולם נזון "שהקרבנות באין מן המזון וגורמין לו ברכה" ! ועמש"כ קובץ באו"י (גל' קכה עמ' קמ).

** ועי' בחרדים (פ"ד מ"ד מ"ק התלוים בפה אות טו), וע"ע בבעל הטורים (פר' כי תשא לח, כז), ובמגלה עמוקות (ואתחנן אופן עה), ובאוהב ישראל (פר' פנחס כח, ב), וברקאנטי (פר' תולדות עה"פ ויזרע יצחק), ובתולדות אהרן (שם ופר' מקץ דרושים לחנוכה בשם שערי אורה השער הא' הספירה העשירית). ושפ"א (תרומה תרל"ב). ועי' כסף צרוף (רי"פ כי תשא) ש"כופר נפשו לה"ר"ת מאה, ועי"ז "לא יהיה בהם נגף" ! ואכמ"ל.

שהיה ראש האמונה ומסר הברכות בידו ואמר לו והיה ברכה, ולא אמר והיה ברוך או מבורך אלא והיה ברכה, אמר לו אתה מקור הברכה לברך לכל מי שתוצה, [ובדוקא ניתן לאברהם אבינו שהיה עמוד החסד, בסוד עולם חסד יבנה], וממנו ואילך היו הברכות מסורות ביד הצדיקים, וכו'. וע"ש עוד. וע"ע רב"ח פר' ויחי (מט, כח בסופו) ומה שביאר בזה בדברי משה (פר' ויחי שם) באורך בענין הברכה שמהותה להדביק כל אחד בשורשו. יעו"ש.

[וע"ע רב"ח פר' תזריע (יג, ב) בשם מדרש תנחומא שם (ט) באורך שהקב"ה לא מזכיר שמו על רעה אלא רק על טובה וברכה. עש"ה. ועי' מש"כ בזה בדברי משה (פר' משפטים ענין שני). וע"ע מגילה (לא:) - לפי שאין אומרים ברכה על הפורענות. ויש הרבה להאריך בזה ואכ"מ].

ועומק הענין בזה נתבאר בדברי משה (פר' שמיני ענין שני ד"ה אמנם) ששורש השראת השכינה הוא ע"י ברכה! יעו"ש היטב. וא"כ ע"י ברכה נמשכת ומושפעת חיות לעולמות, וגם קדושה והשראת שכינה כמשנ"ת!

וע"ע בדברי משה (פר' שמיני שם ענין שלישי), וע"פ דבריו מבואר מדוע שלא

תברך לכל מי שתוצה וכו'. ואברהם לא ברך לישמעאל מפני שעיקר זרעו היה יצחק כו', גם לא ברך ליצחק שלא להטיל קנאה ביניהם, וכיון שנסתלק מברכת שניהם בא הקב"ה וברכו כו', ויצחק היה ראוי לברך את עשו כי הוא הבכור, ועשה יעקב המעשה ההוא כדי ליטול הברכות ואבד עשו את הבכורה והברכה ונתרוקן משניהם וכו', יעו"ש באורך. וע"ע רב"ח פר' נשא (ו, כד) שהברכה היא קיום וחיות העולם, ואותו גדר ברכה שבירך הקב"ה לאדה"ר ונח כו' עד יעקב יש בברכת כהנים! [ועי' בירושלמי סוטה (פ"ט הי"ד מו). דמש"כ במשנה שם שבכל יום מתחדשת קללה - ברכת כהנים מבטלתה!].*

וברב"ח סוף ההקדמה לפר' וזאת הברכה כתב - ואף על פי שכל המתברך מתברך מברכותיו של הקב"ה, מצינו שהקב"ה חפץ בברכת בני אדם והוא צוה לנו בכך, כמו שאמר וברכת את ה' אלהיך וכו',** ותתעורר במה שדרשו חז"ל (סוטה לח:) כל המברך מתברך, שהוא כלל הכולל את הכל, "וידוע בברכה שהוא קיום העולם", ולכך התחילה תורה בכ' בבריאית עולם [כנו"ל ממדרש אותיות דר"ע והירושלמי] "לפי שהברכה קיום העולם", וברך הקב"ה לאדם כו', וברך לנח ולבניו כו', עד שעמד אברהם

* יעו" ברבינו בחיי פר' מטות (לב, ב) מש"כ בענין נכסים שאין בהם ברכה!
** [והוא מענין "תנו עוז לאלקים" הנזכר בפנים דברינו (עי' ענף ב עמ' כו). ודו"ק].

לשמה פוסל בקרבנות, דעיקר העבודה צריכה להיות "לשמה"! ועי' בספורנו (שמות כח, ה) שאפילו לקיחת הזהב למלאכת המשכן צריכה להיות לשמה! ("וכמו שיכוונו בעת העשייה כן יכוונו כשיקחו את הזהב וכו'"). ועמש"כ שם בהעמק דבר (כח, ג) בענין לשמה והכנה לשם קדושה.* [וזהו הענין של "ראשית" וביכורים]. ואכמ"ל.

אמנם יש להעיר בכל מה שכתבנו, שיש להבדיל בין העבודה של קדושי עליון כמלאכים שעבדו בתכלית השלימות שאפשר, וזה היה בדורו של אור עולם מרן הבעש"ט, (שהדברי משה היה מתלמידיו), לבין העבודה בדורות שפלים וחשוכים אלו שכל תנועה קלה לשם שמים חשובה לעין

ערוך. ויעו' היטב בשפתי צדיק (פר' כי תשא אות כג, נשא אות ג, שלח סוף אות כג, חוקת אות ג, כי תצא אות א) בשם החי' הרי"מ שהרבה מדברי הבעש"ט הם ליחידי סגולה העובדים בכל לב ונפש ולא לכל העולם.** (ועע"ה בשפתי צדיק פר' יתרו אות ב בשתי הבחינות שכתב שם, וע"ע בערבי נחל פר' תרומה ופר' תצוה ובשתי הבחינות של צדיקים שהזכיר שם בסו"ד.*** ודו"ק). וידוע משל הח"ח שבזמן שריפה לא מסננים את המים! והנה בפנים דברינו הארכתי כמה פעמים שישנם שני מהלכים בעבודה, ובברכת המזון ועוד, מהלך פנימי ומהלך חיצוני, (יעו' סוף ענף א עמ' יח וענף ב עמ' כו וענף ג עמ' מא ועמ' מב), והם הם שני האופנים של עבודה שנוכרו כאן כמבואר למעיין המעמיק.

* (ומצאנו בהרבה מקומות בחז"ל שעשייה דקדושה צריכה להיות נקיה וטהורה מתחילתה - עי' זבחים קטז: וברש"י ד"ה דמסקא וד"ה דאייתו, ועי' ב"מ פה: כמה גדולים מעשי חייא)
 ** ויעו' בכתר ראש (אות כב) ובתוספת מעשה רב (ס"ק יב) שתפילה בלא כוונה אינה כקרבן בהמה (קרבן תמיד) אלא כקרבן מנחה (שאינן שם "נפש". וכמשנ"ת לעיל ענף א עמ' ט יעושה"ה), [ומבואר שגם מעשה שאינו בשלימות יש לו את החשיבות שלו בהתאם], וזהו כמש"כ המסילת ישרים (פי"ט) בענין שלימות העבודה, וז"ל - אמנם ודאי שמי שמתכוין בעבודתו לטהר נפשו לפני בוראו, למען תזכה לשבת את פניו בכלל הישרים והחסידים, לחזות בנועם ה' לבקר בהיכלו, ולקבל הגמול אשר בעוה"ב" לא נוכל לומר שתהיה כונה זו רעה, אכן לא נוכל לומר גם כן שתהיה היותר טובה", כי עד שהאדם מתכוין לטובת עצמו, סוף סוף עבודתו לצורך עצמו אך הכונה האמתית המצויה בחסידים אשר טרחו והשתדלו להשיגה, הוא שיהיה האדם עובד רק למען אשר כבודו של האדון ב"ה יגדל וירבה. עכ"ל. וזה משנ"ת כאן שבכלליות יש שני מהלכים וכוונות. גבוה מעל גבוה. ו"לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אף על פי שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה" (כנוכר ז' פעמים בש"ס! פסחים נ: נזיר כג: סוטה כב: מז: סנהדרין קה: הוריות י: ערכין טז:). ודו"ק.
 *** וע"ע ערבי נחל פר' ויקרא דרוש א.

מן הראוי לסיים ולחתום כאן את דברי הסיכום במאמר בפני עצמו:

בענין מים אחרונים (תיכף לנטילה ברכה)

(ויעו' הציור המובא במשנ"ב סי' רעא ס"ק
 כו וע"ע סי' רלה ס"ק כד) - מה מעכב שידבר
 כל חפצו ואח"כ יטול טוב, ומה איסור
 בדבר? וצ"ב כאן בתרתי - מדוע צריך לסמוך
 הנטילה לברכה? וגם מדוע הפסק מקלקל
 הנטילה שצריך ליטול טוב? [וע"ש שעה"צ
 (סי' קעט אות ז) שאינו מרויח כלום בנטילה
 שניה. ואינו מובן, דממנ"פ אם בידיים נקיות
 אי"צ נטילה, א"כ ממילא ליכא שם להדין
 ד"תיכף לנטילה ברכה" (ומה שנטל קודם
 צ"ב מדוע שיחייב מיד ברכה וכו"ל,
 ובמיוחד לצד זה שכל הנטילה היא רק ה"ת
 שיהיו ידיו נקיות), ואם גם בידיים נקיות יש
 חיוב מים אחרונים אולא טענת המשנ"ב
 והדק"ל. ויעו' בשו"ת שלמת חיים (סי' קפ)
 שאם הוצרך לנקביו בסוף הסעודה יטול
 ויברך אשר יצר ואחר כן יטול טוב מים
 אחרונים, הגם שידיו נקיות]. וצ"ע בזה.
 [ואפילו במים ראשונים, אם נטל ועדיין לא
 בירך על הנטילה ורוצה להפסיק, וכי יש שום
 איסור בדבר שנאמר שלכתחילה יברך ענט"י
 והמוציא ורק אח"כ יפסיק? ובפשטות יכול
 להפסיק מיד בשופי ואח"כ יטול טוב.**]

הנה ע"פ משנ"ת כאן ענין הברכה שעליה
 מושתת העולם, וגם נתבאר בפרט ענין
 ברכות הנהנין (ברכה ראשונה וברכת המזון),
 נראה בס"ד לבאר הלכה עמומה שהיתה
 מוקשית לי שנים רבות:

יעו' בשו"ע או"ח (סי' קעט סעי' א) שאחר
 שנטל מים אחרונים אסור תו לאכול עד
 שיברך ברהמ"ז, ובמשנ"ב שם (ס"ק א)
 הוסיף שלא יפסיק בדיבור (ואם בדיעבד
 הפסיק, יטול ידיו שנית סמוך לברהמ"ז), וגם
 אסור לשהות בין נטילה לברכה (ועיין
 שיעורו בשעה"צ אות ג יובא לקמן). ועוד
 שם (במשנ"ב ס"ק ב) דכיון שנטל ידיו
 "אסור" להפסיק.

ולכאור' הדבר הוא פלא גדול, איזה איסור
 הפסק שייך במים אחרונים? ובשלמא במים
 ראשונים יש איסור מכיון שמברך וממילא
 אינו יכול ליטול כמה פעמים, אבל כאן
 לכאור' אין שום חלויות בנטילה זו,* ומדוע
 שלכתחילה אם רוצה לדבר או להפסיק

* [ומה שאין ברכה בנטילת מים אחרונים נתבאר בפנים דברינו (ענף א עמ' יג בהערה ב) ע"ש].
 ** [וי"א שיגע בידיו בנעלו וכיו"ב ויתחייב נטילה טוב. עי' בן איש חי שנה א' פר' שמיני אות ז].

ד"ה כל) ע"ש, ויתבאר שיעור זה להלן ע"פ יסוד דברינו], הרי הוא "יוצא מביהמ"ק" ומסלק השכינה ונכנס לשלטון החולין ונחשב לו ירידה! [ולפ"ז החסרון ב"תיכף לנטילה ברכה" אינו מצד הנטילה, דנטילה זו לא מעלה ולא מורידה ואין בה ברכה וחלויות ויכול ליטול שוב, אלא מצד מה שנגמרה בזה הברכה הראשונה (מחמת המים האחרונים), וצריך להסמיך לה ברכה אחרונה (שלא יהיה "שרוי בלא ברכה")! דהיינו צריך שיהיה רצף והמשך בין ברכה ראשונה ואחרונה בלא הפסק ועי"ז חלה הברכה על כל הסעודה ואין שום מקום אחיזה לקליפות! (וכדלקמן מהמדרש תנחומא והירושלמי). ודו"ק היטב].

וע"פ זה מבואר המעשה המפורסם שאחד שאל להאריז"ל על כאב בכתף ואמר לו להקפיד על מים אחרונים מה"ט דתכף לנטילה ברכה, ו"תכף" אותיות "כתף"! (הובא בבאה"ט סי' קעט ס"א ובהרחבה בכף החיים שם אות א). ואינו מובן מה ענין כתף למים אחרונים (וברור שאינו רק משחק מילים בעלמא)? אבל ע"פ מש"כ ה"ז מבואר בטוב, דמקום השראת השכינה הוא בין הכתפיים ("ובין כתפיו שכן"), וממילא כשמסלק השכינה נענש בכתפיו! והוא הפלא ופלא.

וכ"ש אם חוזר בו אז ואינו רוצה לאכול, שרשאי ואין שום איסור בדבר. וא"כ צ"ע מדוע במים אחרונים אינו יכול לעשות כן?].

ובביאור הלכה שם (ד"ה עד) הביא מהראשונים "משום דכבר הכין עצמו לבהמ"ז כו' דכיון שנטל ידיו לברכה" הא קביל עליה לברוכי בהמ"ז. יעו"ש. והוא פלא גדול, וכי נדר נדר? ומה בכך אם יברך אח"כ? (ועיין חת"ס חולין פו: בסו"ד). ואפילו נאמר דהוי קבלה בלב לדבר מצוה, עדיין אינו מובן מדוע חייב לעשותו "תיכף", וכי אם יתעכב כמה רגעים יעבור על "בל תאחר"? וצע"ג. וע"ש בט"ז (ס"ק א) שנתקשה בזה. וע"ע ערוך השלחן (סי' קפא ס"ק א).

אמנם עפמשנ"ת לעיל נראה לומר כאן דבר מחודש, דהנה ע"י שמברך תחילה וסוף הוא מקדש האכילה, וחלה השראת שכינה, ונחשב ככהן העובד בביהמ"ק! וכמו שביארנו בהרחבה בפנים הקונטרס. וע"פ זה נראה שכאשר נוטל מים אחרונים - נסתלקה הקדושה דברכה ראשונה, ואם לא יברך "תיכף" ברכת המזון, [ושיעור "תיכף" הוא כדי הילוך כ"ב אמה כמבואר בשעה"צ (סי' קעט אות ג) הנז"ל, ומקורו מתוס' סוטה (לט.

מש"כ כאן ה"ז מבואר, דזהו השיעור של "יציאה מביהמ"ק" - עזרת כהנים ועזרת ישראל (שהיו כל אחת רוחב י"א אמה!), וכמשנ"ת כאן ענינו. (ועי' שו"ת מהרש"ל ס' לד שעיקרו נאמר במים אחרונים. ע"ש). ודו"ק היטב!]. וכ"ז הוא כעין מש"כ לעיל (סוף ענף ב בהוספה) לבאר ענין הקטרוג שיש בשתיקה שאחר נט"י להמוציא, ומה מועיל שם המלח. יעוש"ה.

העולה מכל הדברים הוא שמהות עבודת האדם היא נקודה אחת - "בלבבי משכן אבנה!" [וע"ה בשפתי צדיק פר' בשלח (סוף אות לה) מש"כ מהתניא (פל"ד). ואכמ"ל]. ה' יראנו מתורתו נפלאות, ויזכנו לאוצר מתנת חנינם, ונזכה לביאת גואל צדק ולהשראת השכינה בכלל ובפרט בב"א.

ויעו' בהגהות מצפה איתן (ברכות מב.) שהביא ממד"ר ואתחנן (פר' ב אות ו וע"ע מדרש תהילים מזמור קלד) ש"אם נטל ידיו וברך מיד מובטח שלא יהא שטן מקטרג בסעודתו". ע"ש. וכ"כ בהגהות מוהר"א אזולאי על הלבוש (סי' קפא אות ב) בשם הירושלמי (ברכות ו.), והביאו נכדו בברכי יוסף שם (אות ג), ויעו' עוד בברכי יוסף שם (אות ד) בשם גורי האריז"ל שאפילו בד"ת אסור להפסיק (וע"ע בשע"ת סי' קפא ס"ק ו). * ולאידך גיסא מצאנו בשו"ת מן השמים (סי' נו) שהמיקל בו מקילין לו ימיו ושנותיו!

ולפמש"כ ה"ז מבואר, דאם מפריד בין ברכה לברכה הוא נותן מקום לחולין לחול, ויש חשש קטרוג! ** [ושיעור "תיכף" הוא כ"ב אמה כמבואר בתוס' בסוטה הנז"ל. והנה יעויין בעמק ברכה (נטילת ידים סוף אות ג) שהקשה שהשיעור דתיכף שם נוגע לקרבן, ומה ענינו לנט"י? ע"ש. אמנם ע"פ

* ויעו"ה ביסוד ושורש העבודה (שער ז פ"ז) ובמה שהביא מהזוה"ק שם, ועע"ה בכף החיים (סי' קפא אות א) ובשו"ע הרב שם (ס"ק א).

** דוגמאות לקטרוג בסעודה דוקא מצינו בכמה מקומות - ע"ה רש"י בראשית (כב, א), ועי' איוב (א, ה) ובזוה"ק (ח"ב לד.) "ובמשתיא בכל יומא מקטרגא שכיח". ויעו"ה בחרדים (פ"ב מל"ת מה"ת התליות בא"י בזה"ז אות טז) שהדר בא"י מקיים מצוה בכל רגע וממילא צריך להיות כל הזמן בשמחה (ובדחילו ורחימו!) והבאים לא"י ואין שמים על לב כי הם בהיכל המלך ומורדים ופושעים ומרבים במשתאות של סעודת מריעות ומרוחים"כו, יעו"ש. ומבואר שבא"י במיוחד צריכה הסעודה להיות בקדושה ובטהרה, כנוסח הברכה דמעין שלש. (משא"כ בחו"ל הדר שם דומה כמי שאין לו אלוק). וע"ש עוד ואין להאריך כאן.

ברוך רזומנא דסייען

ברוך הגומל לזייתים טובות

שגמלני כל טוב

אך טוב וזסד ירדפוני כל ימי זיי

ושבתי בבית ה' לארך ימים